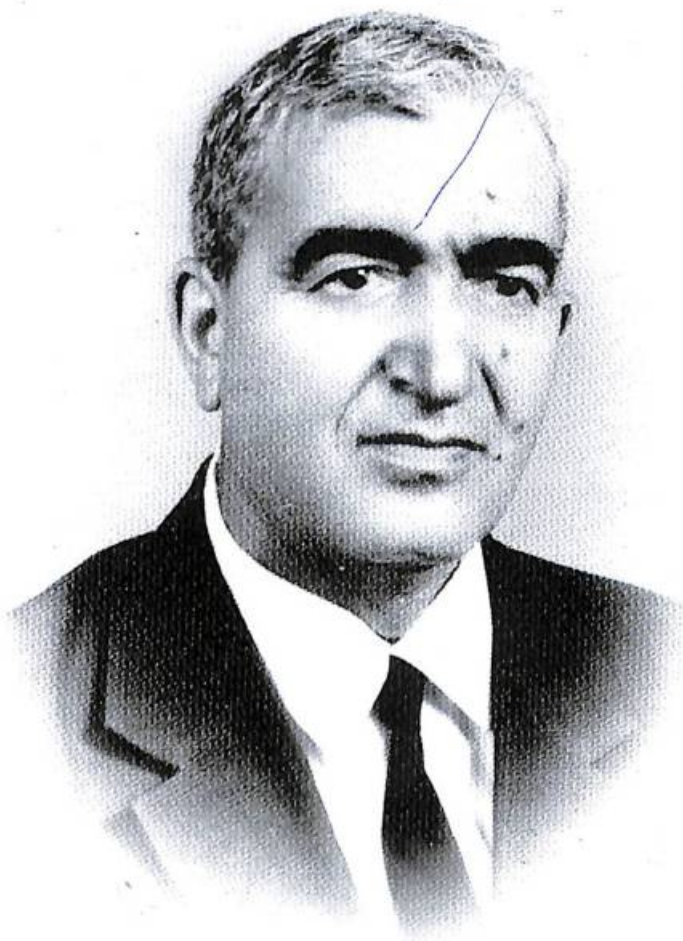

ՀԱԶԻՆԵ ԶՆՈՒ

100

ԵՐԵՎԱՆ 2008

ՀԱԶԻ ԶՆԴԻ
1908-1990

929 : 891.57 (Տնայի)

✓

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՀԱԶԻԵ ԶՆԴԻ

ՓԱՍՏԱԿԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐ ԵՎ ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ
ԿՅԱՆՔԻ և ԳՈՐԾՈՒՆԵՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ծննդյան 100-ամյակին

A 93582

ԵՐԵՎԱՆ 2008

ՀՏԴ 891.5.0
ԳՄԴ 83.3Քրդ
Ջ 712

Կազմող՝ ՖՐԻԴԱ ՋԱՌԱՐԻ
(Հաջիե Զնդիի դուստր)

**ՏՊԱԳՐՎՈՒՄ Է ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՔՐԴԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԽՈՐՀՐԴԻ
ՆԱԽԱԳԱՀ՝ ԿՆՅԱԶ ՀԱՍԱՆՈՎԻ
ՀՈՎԱՆԱՎՈՐՈՒԹՅԱՄԲ**

Հաջիե Զնդի: Փաստական
Ջ 712 նյութեր և հոդվածներ կյանքի և
գործունեության մասին.- Եր.: Իրավունք, 2008-114էջ:

**Մեծավաստակ քրդազետ Հաջիե Զնդի Զառարիի (1908-1990) ծննդյան 100 -
ամյակին նվիրված սույն գրքույկը ներկայացնում է նրա գիտական, գրական
ժառանգությունը, ինչպես նաև մանկավարժական ու Հասարակական
գործունեությունը:**

**Գրքույկը նախատեսված է արևելագետների, Հայագետների և ընթերցող լայն
Հասարակության համար:**

ԳՄԴ 83.3Քրդ

ISBN 978-99941-78-36-0

© Զառարի Ֆ., 2008թ.

ՔՐՂԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՈԱՅՎԻՐԱՆ

Ականավոր գիտնական, արևելագետ-քրդագետ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Հայաստանի գիտության վաստակավոր գործիչ Հաջիե Ջնդի Ջաուարին, որի 100-ամյակը լրացավ այս տարի՝ 2008թ., հայտնի և հարգված անուն է Հայաստանի գիտական աշխարհում: Նա խոր հետք է թողել գիտության այն ճյուղի ձևավորման և զարգացման բնագավառում, որին նա անմնացորդ նվիրեց իր ամբողջ կյանքը: Խոսքը քրդագիտության մասին է, որը նրա համար ավելին էր, քան գիտություն:

Քրդագիտությունը պրոֆեսոր Հաջիե Ջնդիի կյանքի իմաստն էր, այն պարագիծը, որի շրջանակներում ընթացավ նրա իմաստավորված կյանքը, որը սկզբնական փուլում նպատակաուղղված էր քուրդ ազգաբնակչության մեջ լուսավորություն և կրթություն տարածելու շնորհակալ գործին: Դա պատմական անհրաժեշտություն էր, առանց որի անհնար էր կատարել հաջորդ քայլը՝ նպաստել քուրդ մտավորականության ձևավորմանը և քրդագիտական կադրերի պատրաստմանը: Եվ նա այդ առաքելությունը կատարեց փայլուն կերպով՝ հանդես գալով մերթ քուրդ մանուկների ուսուցիչ, մերթ քրդական լեզվի դասագրքերի հեղինակ: Այդ առումով անուրանալի է այն դերը, որ խաղացել են նա և նրա հեղինակած դասագրքերը Հայաստանի քուրդ ազգաբնակչության մեջ անգրագիտությունը վերացնելու գործում:

Այդ շրջանակներում Հաջիե Ջնդին իրականացնում էր լուսավորչական առաքելություն:

Հաջիե Ջնդիի անվան հետ է կապված քրդագիտության՝ որպես արևելագիտության կարևոր ուղղություններից մեկի զարգացումը Հայաստանում: Հանրահայտ է, որ Հայաստանում քրդագիտությունը միշտ հարգի է եղել և նրանով զբաղվել են տարբեր ժամանակաշրջաններում հայոց մեծերը՝ սկսած Խաչատուր Աբովյանից և վերջացրած միջազգային անառարկելի հեղինակություն հանդիսացող, Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի առաջին պրեզիդենտ Յովսեփ Օրբելին: Հեմվելով հայ երախտավորների գիտական հարուստ ժառանգության վրա՝ Հաջիե Ջնդին XX դարի 30-90-ական թվականներին բացառիկ դերակատարում ունեցավ Հայաստանում քրդագիտության զարգացման և նրա հիմնական ուղղությունների ձևավորման մեջ: Նա այդ հնարավորությունն

ունեցավ հատկապես այն բանից հետո, երբ Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի Արևելագիտության ինստիտուտում ստեղծվեց Քրդագիտության բաժին, իսկ նրան վստահվեց քրդագիտական այդ ակադեմիական կենտրոնի ղեկավարի պատասխանատու և ղժվարին պաշտոնը: Հենց այստեղ և այդ տարիներին դրսևորվեցին Հաջիե Ջնդիի գիտական մեծ կարողությունները: Նա մեկը մյուսի ետևից ընթերցողի սեղանին դրեց քուրդ ժողովրդի դարերի ընթացքում կուտակված բանահյուսական գանձերը՝ քրդական հեքիաթները, ժողովրդական պատմվածքները, առածներն ու ասացվածքները, քրդական բանահյուսությանը, գրականությանը, հայ-քրդական գրական կապերին նվիրված մի շարք արժեքավոր աշխատություններ, որոնք լույս են տեսել քրդերեն, հայերեն և ռուսերեն լեզուներով: Նրա և նրա գործընկերների կատարած աշխատանքների շնորհիվ, Հայաստանի ԳԱ Արևելագիտության ինստիտուտի Քրդագիտության բաժինը դարձավ քրդագիտական ճանաչված կենտրոններից մեկը:

Հայ արևելագետների առաջին սերունդը, որը տասնամյակներ շարունակ կողք-կողքի աշխատել է Հաջիե Ջնդիի հետ, նրան հիշում և գնահատում է ոչ միայն որպես մասնագետի, այլև բարի ու ազնիվ մարդու, հայ-քրդական բարեկամության ջատագովի:

Հաջիե Ջնդին բարեկամական ամուր կապերով էր կապված հայ մտավորականության, գրողների, պատմաբանների և հասարակական գործիչների հետ՝ վայելելով նրանց սերն ու համակրանքը: Դրա վկաներն են Ավ.Իսահակյանի, Դ.Դեմիրճյանի, Ստ.Ջորյանի, Վ.Ալազանի, Գ.Մահարու, Խ.Դաշտենցի, Ս.Խանզադյանի, պատմաբանների և գրականագետների՝ ակադեմիկոսներ Կ.Մելիք-Օհանջանյանի, Աշ.Հովհաննիսյանի, Մ.Հասրաթյանի, Վ.Հարությունյանի, Ս.Սարինյանի, Ա.Ղանալանյանի և այլոց գրավոր խոսքերը՝ տարբեր առիթներով հասցեագրված բազմավաստակ գիտնականին:

Նրան գիտեին և գնահատում էին արտասահմանի քրդագետները: Տողերիս հեղինակը 1972թ. Բաղդադում ներկա գտնվեց և հանդես եկավ Քրդական ակադեմիայի այն նիստում, որտեղ Հաջիե Ջնդիի գիտական վաստակը շատ բարձր գնահատվեց և նա ընտրվեց թղթակից անդամ: Պրոֆեսորը շատ հուզվեց, երբ ես վերադարձիս նրան հանձնեցի Քրդագիտության ակադեմիայի թղթակից անդամի դիպլոմը:

Հաջիե Ջնդին թողել է գիտական հարուստ ժառանգություն, որի վկայությունը և հաստատումն է սույն գրքույկում ընթերցողին ներկայացվող նրա հրատարակած գիտական աշխատությունների մատենագիտությունը: Նրանք զարմացնում են թեմայի բազմազանությամբ և հիմնախնդիրների լայն ընդգրկումով, որոնք վկայում են հեղինակի մեծ հետաքրքրությունների մասին:

Կասկածից դուրս է, որ պրոֆեսոր Հաջիե Ջնդի Ջաուարիի գիտական թողունը, որը պարունակում է մոտ 90 արժեքավոր մենագրական ուսումնասիրություններ և հարյուրավոր հոդվածներ, ինչպես նաև գեղարվեստական ստեղծագործություններ, դեռ երկար կծառայեն որպես ուղենիշ քրդագետների ապագա սերունդների համար:

Նիկոլայ Հովհաննիսյան
Հայաստանի գիտության վաստակավոր գործիչ
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ
10 փետրվարի 2008թ.

ՀԱՁԻՆ ՁՆԴԻԻ ԿՅԱՆՔԻ ԵՒ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԵԹՎԵՐԸ

- 1908թ. մարտի 18-ին ծնվել է Ղարսի մարզի Յամանչայիր գյուղում:
- 1918թ. Ծնողների հետ գաղթել է Մեծ Ջամուշլի գյուղը (այժմ՝ Արագածոտնի մարզի Ալազյազ գյուղ):
- 1919թ. Որբացած Հաջին հայտնվում է Կարսի Ամերկոմի մանկատանը:
- 1920թ. Տեղավորվել է Ալեքսանդրապոլի (այժմ՝ Գյումրի) մանկատանը:¹
- 1929թ. Ավարտել է Լենինականի մանկավարժական տեխնիկումը:
- 1929թ. Ավարտել է Դիլիջան քաղաքում կազմակերպված ուսուցիչների վերապատրաստման դասընթացը:
- 1929-1930թթ. Քրդաբնակ գյուղերում աշխատել է որպես տարրական դպրոցի քրդերեն լեզվի ուսուցիչ:
- 1930-1968թթ. եղել է Հայաստանի խորհրդային գրողների ֆեդերացիայի, ապա՝ ՀՍՍՀ Գրողների միության քուրդ գրողների նորաստեղծ մասնաճյուղի նախագահը:
- 1930-1937թթ. Տիկնոջ՝ Ջեյնավա Իվոյի հետ աշխատել է Ռադիոպետկոմում՝ որպես քրդերենով հեռարձակվող ռադիոհաղորդումների խմբագիր և հաղորդավար:
- 1930թ. Նշանակվել է նորաբաց «Ոյա Թագա» թերթի կուլտուրայի և գրականության բաժնի վարիչ:
- 1931թ. ՀՍՍՀ Լուսավորության ժող. կոմիսարիատի նոր քրդական Ալֆավիտի կենտրոնական կոմիտեի և քրդական հրատարակչության խմբկոլեգիայի անդամ:
- 1931թ. Մոսկվայում կայացած ՍՍՍՀ ազգային փոքրամասնություններ կազմող ուսուցիչների առաջին կոնֆերանսի պատգամավոր:
- 1931-1938թթ. Աշխատել է նորաբաց Անդրկովկասյան քրդական տեխնիկումում՝ որպես քրդերենի ուսուցիչ:
- 1931թ. Մասնակցել է պրոֆեսոր Ասատուր Խաչատրյանի ղեկավարած գիտարշավին:

¹ 1926-28թթ. եղել է Ալեքսանդրապոլի Ամերկոմի մանկատան անլեզալ՝ Խալտուրիմի անվան պիոներական կազմակերպության կուլվար (կուլեկտիվի վարիչ):

- 1932թ.Նշանակվել է Քրդական տեխնիկոմի ուսումնական մասի վարիչ:
- 1932թ.Մասնակցել է Նյութական կուլտուրայի պատմության ինստիտուտի կազմակերպած բանահավաքաչական գիտարշավին՝ բանագետ Կ.Մելիք-Օհանջանյանի ղեկավարությամբ:
- 1932թ.Լուսաշխի համաքաղաքային I կոնֆերանսի պատգամավոր:
- 1932թ.Մանկավարժական ինստիտուտի հարվածայինների առաջին կոնֆերանսի պատգամավոր:
- 1932թ.Մասնակցել է Մոսկվայում կայացած լուսաշխատողների կենտրոնական կոմիտեի II պլենումին:
- 1932-1936թթ. Աշխատել է Պետհրատում՝ որպես քրդերենի սրբագրիչ:
- 1933թ.Ավարտել է Երևանի պետական համալսարանի լեզվագրական ֆակուլտետը:²
- 1933թ.Բուհերի թղթակիցների համաքաղաքային կոնֆերանսի պատգամավոր:
- 1933թ.Կուլտուրայի պատմության ինստիտուտի լեզվի մասնաճյուղի քրդագիտության ենթամասնաճյուղի անդամ:
- 1933թ.Ընդունվել է Կուլտուրայի պատմության ինստիտուտում քրդագիտության գծով ասպիրանտուրա:
- 1933թ.Հայաստանի գրողների միության կազմկոմիտեի անդամ:
- 1934թ.Սովետական Միության գրողների I համագումարի պատգամավոր:
- 1934թ.Համամիութենական քրդագիտական առաջին կոնֆերանսի կազմկոմիտեի անդամ:
- 1934թ.Հայաստանի գրողների միության I համագումարի պատգամավոր:
- 1934-1968թթ. Հայաստանի խորհրդային գրողների միության վարչության անդամ:

² 1934թ. ՀԿ(Բ)Կ Կենտկոմի 9-րդ համագումարում Աղասի Խանջյանն իր զեկուցման մեջ Հաջիե Ջնդիի մասին ասել է. «Այժմ մենք ունենք համալսարանական կրթությամբ առաջին քուրդ գիտաշխատողը»:

- 1934թ.Թբիլիսիում կայացած լուսաշխատողների I Անդրկովկասյան խորհրդակցության պատվիրակ:
1934. Բուհերի և տեխնիկումների հանրապետական մեթոդական կոնֆերանսի պատգամավոր:
- 1934թ.Բանվորների, գյուղացիների և կարմիր բանակայինների պատգամավորական 9-րդ գումարման Երևանի քաղխորհրդի անդամ:
- 1934թ.Նոր այբուբենի համամիութենական կենտրոնական կոմիտեի անդամ:
- 1935թ.Լուսժողկոմատին կից դասագրքերի հանձնաժողովի անդամ:
- 1936թ.Քրդական մանկավարժական տեխնիկումին կից քրդերեն լեզվի տերմինաբանական հանձնաժողովի անդամ:
- 1938թ.Հեռացվել է աշխատանքից, և ձերբակալվել:³
- 1939թ.Արդարացվել և ազատ է արձակվել:⁴
- 1940թ.Պաշտպանել է թեկնածուական թեզը, ստանալով բանասիրական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճան:
- 1941-1942թթ.Երևանի մանկավարժական ինստիտուտում պարսկերենի դասախոս:
- 1944թ.Հ.Ջնդիի կազմած ռուսատառ քրդական այբուբենն ընդունվել է ՀՍՍՌ Լուս. մինիստրության հանձնաժողովի կողմից:
- 1945թ.ՀՍՍՌ Քաղաքական և գիտական գիտելիքների տարածման ընկերության անդամ:
- 1949-1967թթ. ՀՍՍՌ Լուսավորության մինիստրության ուսուցիչների կատարելագործման ինստիտուտի քրդերեն լեզվի դասավանդման մեթոդիկայի արտահաստիքային դասախոս:

³ Նրան մեղադրանք է ներկայացվել ՀԽՍՀ քրեական օրենսգրքի 58^ա հոդվածով, առ այն, որ նա «հանդիսացել է Հայաստանում բնակվող քուրդ-եզդիների հակասովետական-հակահեղափոխական կազմակերպության ղեկավար, գաղափարական ոգեշնչող և կապի մեջ է գտնվել քրդական արտասահմանյան ՀՈՅԲՈՒՆ կազմակերպության ներկայացուցիչ Ջալադետ Բադրխանի հետ, որից ստացել է «Հավար» հակահեղափոխական ամսագիրը»:

⁴ Դատավարության օրերին նրա պաշտպանությամբ հանդես են եկել նաև հայ մտավորականներ Գրաչյա Քոչարը և Հարություն Մկրտչյանը:

- 1950թ. Հայաստանի բարձրագույն դպրոցների և գիտական հիմնարկների աշխատողների արհմիության ռեսպուբլիկական VII կոնֆերանսի պատգամավոր:
- 1953թ. ՀՍՍՌ քաղաքական և գիտական գիտելիքների տարածման ընկերության ռեսպուբլիկական II համագումարի պատգամավոր:
- 1955-1956թթ. «Ոչա թագա» թերթի պատասխանատու քարտուղար, խմբագրական կոլեգիայի անդամ:
- 1955թ. Հայաստանի ԿԿ Կենտկոմի դասախոսական խմբի անդամ:
- 1955-1959թթ. Հայկական մանկավարժական ուսումնարանի քրդական բաժնում քրդերեն լեզվի և գրականության դասատու:
- 1956թ. Մոսկվայում կայացած Հայկական արվեստի և գրականության տասնօրյակի մասնակից:
- 1958թ. Տաշքենդում տեղի ունեցած Ասիայի և Աֆրիկայի երկրների գրողների միջազգային կոնֆերանսի պատվիրակ:
- 1959թ. ՍՍՌՄ ԳՄ III համագումարի պատգամավոր:
- 1959թ. Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտից փոխադրվել է Արևելագիտության սեկտոր:
- 1959-1967թթ. Արևելագիտության սեկտորի ապա, ինստիտուտի նորաստեղծ քրդագիտական բաժնի վարիչ:
- 1959-1976թթ. Արաբական երկրների հետ բարեկամության և մշակութային կապի սովետական ընկերության հայկական բաժանմունքի նախագահության անդամ:
- 1959-1990թ. ՀՍՍՌ ԳԱ արևելագիտության ինստիտուտի սեկտորի, այնուհետև ինստիտուտի գիտական աստիճաններ շնորհող խորհրդի անդամ:
- 1960թ. Մոսկվայում տեղի ունեցած Արևելագետների համաշխարհային 25-րդ կոնգրեսի պատգամավոր:
- 1964թ. Բարձրագույն ատեստացիոն հանձնաժողովի մարտի 14-ի որոշման համաձայն շնորհվել է բանասիրական գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճան՝ առանց դիսերտացիայի պաշտպանության:

1964-1975թթ. ՀՍՍՌ-ի ԳԱ Ս.Աբեղյանի անվան գրականության
ինստիտուտի գիտական աստիճաններ շնորհող
խորհրդի անդամ:

1966թ. Շնորհվել է պրոֆեսորի կոչում:

1968-1974թթ. Դասավանդել է Պետական համալսարանի Արև-
ելագիտության ֆակուլտետի քրդագիտության բաժնում
«Քուրդ ժողովրդի բանահյուսություն», «Քրդերեն լեզու
և գրականություն»: Եղել է ֆակուլտետի գիտխորհրդի
անդամ:

1972թ. Ընտրվել է Իրաքի քրդական գիտության ակադեմիայի
թղթակից անդամ:

1974թ. Շնորհվել է ՀՍՍՀ գիտության վաստակավոր գործչի
կոչում:

1975թ. Ընտրվել է Աշխատավորների դեպուտատների Երևանի
քաղաքային սովետի դեպուտատ:

1979թ. Իրաքի գիտությունների ակադեմիայի թղթակից անդամ:

1985թ. Փարիզի Քրդական ինստիտուտի հիմնադիր անդամ:

1990թ. Մայիսի 1-ին վախճանվել է Երևանում: Իր կտակի
համաձայն թաղվել է հարազատների կողքին Արագա-
ծոտնի մարզի Սիփան գյուղի գերեզմանոցում:

*
*
*

Գիտության և կրթության բնագավառում երկար տարիների
անբասիր աշխատանքի և հասարակական ակտիվ գործունեության
համար Հաջիե Ջնդին բազմիցս արժանացել է մեդալների և պատ-
վոգրերի, որոնց ցուցակը ստորև բերվում է ժամանակագրական
կարգով:

1934թ. ՀՍՍՌ Կենտրոնական պատվոգիր

1946թ. Հայրենական մեծ պատերազմի տարիներին աշխատան-
քային արիության մեդալ

1951թ. Աշխատանքային արիության մեդալ

1955թ. Պատվո նշան շքանշան

1956թ. Աշխատանքային գերազանցության մեդալ

1959թ. ՀՍՍՌ Լուսավորության մինիստրության կոլեգիայի բար-
ձրագույն դպրոցի և գիտական հիմնարկների
աշխատողների պրոֆմիության ռեսպուբլիկական

կոմիտեի նախագահության պատվոգիր

- 1959թ. ՀՍՍՌ Գերագույն սովետի նախագահության պատվոգիր
1960թ. ՀՍՍՌ ԳԱ նախագահության պատվոգիր
1965թ. ՀՍՍՌ Գերագույն սովետի նախագահության պատվոգիր
1968թ. ՀՍՍՌ Լուսավորության մինիստրության պատվոգիր
1968թ. ՀՍՍՌ ԼԿԵՄ Կենտկոմի պատվոգիր
1970թ. Աշխատանքային արիության մեդալ
1974թ. Խաչատուր Աբովյանի անվան մեդալ
1975թ. Հայրենական մեծ պատերազմի հաղթանակի 30-ամյակի հորբեյանական մեդալ
1977թ. Սոցիալիստական մրցույթի հաղթողի նշան
1978թ. ՀՍՍՌ ԳԱ նախագահության պատվոգիր
1978թ. Ժողովուրդների բարեկամության շքանշան
1982թ. ՀՍՍՀ Մինիստրների Սովետի մամուլի պետական կոմիտեի և կուլտուրայի աշխատողների արհմիութենական կոմիտեի պատվոգիր
1985թ. Հայրենական մեծ պատերազմի հաղթանակի 40-ամյակի հորբեյանական մեդալ
1985թ. Պարգևատրվել է «Աշխատանքային վետերան» մեդալով:
1986թ. Շնորհվել է «Ռյա թագա» թերթի «Հայ և քուրդ գրականության թարգմանության համար» հատուկ մրցանակ:
1988թ. ՀՍՍՀ Գերագույն սովետի պատվոգիր

ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՑԱՆԿ

ԲԱՆԱԴՅՈՒՄԱԿԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐ, ՈՒՍՈՒՄԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Չամբիլ Ֆրոշ, Քրդական ժողովրդական վեպ (գրառումը, Դ.Ջնդիի և Ա.Ավդալի, թարգմ. Ն.Չարյանի), Գրական դիրքերում (ամսագիր), 1930, № 7:
2. Մի քանի հարց քրդական գրականության մասին, Ռյա թագա,⁵ 1 դեկտեմբերի, 1931:
3. Կուլտուրական հեղափոխությունը քյուրդ աշխատավորության մեջ, Հոկտեմբեր-նոյեմբեր Տարեգիրք (խմբ. Ե.Չարենց), Երևան, 1932:
4. Հայերեն-քրդերեն բառարան (համահեղինակների հետ), Երևան, 1933:
5. Քրդերենի տերմինոլոգիական բառարան, (համահեղինակների հետ), Երևան, 1936:
6. Քրդական ժողովրդական երգեր (քրդերեն, նոտագրումը Կ.Չաքարյանի), Երևան, 1936:
7. Քրդական ֆուլկլոր (քրդերեն, համահեղինակ՝ Ա.Ավդալ), Երևան, 1936:⁶
8. Դաուդե Սամսունե (Սասունցի Դավիթ էպոսի քրդական տարբերակը՝ հայերեն), Խորհրդային գրականություն (ամսագիր), № 8-9, 1939:
9. Առաջնորդին (ժողովրդական երգեր, հայերեն թարգմ. Ն.Աղամյանի), Կոմունիստ, 12 նոյեմբերի, 1939:
10. Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ (մշակումը հայերեն), Երևան, 1940:
11. Կառ ու Քուլուկե Սլեմանե Սլիվի քրդական ժողովրդական էպոս (տեքստ և հետազոտություն), Երևան, 1941:
12. Լենինն ու Ստալինը քրդական ֆուլկլորում, ԳԱ «Տեղեկագիր», № 4-5, Երևան, 1941:
13. Հերոսական և հայրենասիրական մոտիվները քրդական ֆուլկլորում, ԳԱ «Տեղեկագիր», № 9-10, Երևան, 1942:
14. Հայրենիք, քրդական երգերի ժողովածու՝ (քրդերեն, համահեղինակ՝ Ս. Գասպարյան), Երևան, 1942:

⁵ «Ռյա թագա» լրագիրը հրատարակվում էր քրդերեն լեզվով (Ա.Ս.):

⁶ Այս ժողովածուի (660 էջ) 580 էջը գրի է առել Հաջիե Ջնդին (ծանոթ.՝ Ֆ.Ջ)

15. Հայրենիքի գավակները, (քրդական սովետական երգերի ժողովածու՝ քրդերեն, համահեղինակ՝ Ս.Գասպարյան), Երևան, 1943:
16. Քուրդ ժողովրդի հայրենասիրական երգերը, Սոցիալիստական ուղիով (լրագիր), 11 փետրվարի, 1943:
17. Քրդական ֆուլկլոր (գրառում, առաջաբան, ծանոթագրություններ և թարգմանություն հայերեն), Երևան, 1947:
18. Ն.Մառը և քրդագիտությունը, ԵՊՀ, Մառի անվան կաբինետի աշխատություններ, հ. 3, Երևան, 1948:
19. Խ.Աբովյանը և քուրդ ժողովուրդը, Սովետական գրականություն և արվեստ (ամսագիր), № 9, Երևան, 1948:
20. Ա.Պուշկինը քուրդ գրականության մեջ, Գրական թերթ, Երևան, 31 մայիսի, 1949:
21. Կոմիտասը և քրդական երաժշտությունը, Գրական թերթ, 2 հոկտեմբերի, 1949:
22. Ստալինը քուրդ ժողովրդի ստեղծագործության մեջ, Սովետական գրականություն և արվեստ (ամսագիր), № 12, 1949:
23. Քրդական սովետական գրականությունը, Սովետական գրականություն և արվեստ (ամսագիր), № 12, Երևան, 1950:
24. Հ.Թումանյանը քրդերի մասին և քուրդ գրականության մեջ, Գրական թերթ, 21 ապրիլի, 1951:
25. Քրդական սովետական ժողովրդական բանահյուսությունը, ԳԱ «Տեղեկագիր», № 10, Երևան, 1951:
26. Սովետական շրջանի քրդական թարգմանական գրականությունը, Սովետական գրականություն և արվեստ (ամսագիր), № 11, Երևան, 1951:
27. Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ (մշակումը՝ հայերեն), Երևան, 1952:
28. Քյոռօղլի էպոսի քրդական պատումները (գրառում, առաջաբան, ծանոթագրություններ և թարգմանություն հայերեն), Երևան, 1953:
29. Լ.Տոլստոյը քրդերի մասին և քրդական գրականության մեջ, ԳԱ «Տեղեկագիր», № 10, 1953:
30. Սովետական Հայաստանի քրդական գրականությունը (հայերեն), Երևան, 1954:

31. Մամե ու Ջինե, քրդական սիրային հերոսական վիպերգ, (ներածություն, թարգմանություն և ծանոթագրություններ՝ հայերեն), Երևան, 1956:
32. Քրդական ժողովրդական առածներ, «Ռյա թազա», 4 մարտի, 1956:
33. Քրդական ժողովրդական հանելուկներ, Ռյա թազա, 27 հոկտեմբերի 1956:
34. Քրդական ժողովրդական բանահյուսություն, (ժողովածու՝ քրդերեն), Երեվան, 1957:
35. Ե.Չարենցի «Լենինն ու Ալին» պոեմի քրդերեն թարգմանության առաջաբանը (թարգմ. Մ.Ռաչիդի և Ս.Իբրոյի), Երևան, 1957:
36. Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ (հայերեն), Երևան, 1959:
37. Քրդագիտությունը Սովետական Հայաստանում, ՊԲՀ, № 2, Երևան, 1960:
38. Քրդական ժողովրդական վիպերգեր, (մշակումը՝ հայերեն), Երևան, 1960:
39. Հայ և քուրդ ժողովուրդների բարեկամության արտացոլումը բանահյուսության մեջ, ԳԱ «Տեղեկագիր», № 5-6, Երևան, 1960:
40. Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ, Գիրք I (գրառում, առաջաբան, ծանոթագրություններ՝ քրդերեն), Երևան, 1961:
41. Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ, Գիրք II (գրառում, առաջաբան, ծանոթագրություններ՝ քրդերեն), Երևան, 1962:
42. Հայ անվանի գրողներ Խ.Աբովյանը, Րաֆֆին քրդական բանահյուսության մասին «Ռյա թազա», լրագիր, 22 նոյեմբերի, 1962:
43. Քրդական էպիկական վիպերգեր (առաջաբան, տեքստ և ծանոթագրություններ՝ ռուսերեն), Մոսկվա, 1962, (նույնը քրդերեն, հրատարակվել է Ստոկհոլմում, 1985):
44. Մեսրոպյան գրերը և քուրդ ժողովրդի կուլտուրան, ԳԱ «Տեղեկագիր», № 5, Երևան, 1962:
45. Սայաթ-Նովայի ստեղծագործությունները, Սովետական գրականություն, № 10, Երևան, 1963:
46. Հայ և քուրդ ժողովուրդների բարեկամության արտացոլումը բանահյուսության մեջ (հայերեն), Երևան, 1965:
47. Ահմադե Միրագին և նրա ստեղծագործությունները (առաջաբան Ա.Միրագիի «Իմ հիշողությունները» գրքի) Երևան, 1966:

48. Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ, Գիրք III (գրառում, առաջաբան, ծանոթագրություններ՝ քրդերեն), Երևան, 1969:
49. Ակնարկ Սովետական Հայաստանի քրդական գրականության (հայերեն), Երևան, 1970:
50. Մի քանի հարց քրդական ժողովրդական բանահյուսության մասին, Ռյա թագա, 5 մայիսի 1970:
51. Քրդական ժողովրդական քնարական երգեր (գրառում, առաջաբան, ծանոթագրություններ՝ քրդերեն), Երևան, 1972:
52. Քրդական ժողովրդական սիրո երգեր, Ռյա թագա, 18 նոյեմբերի 1972:
53. Քրդական ժողովրդական աշխատանքային երգեր, Ռյա թագա, 4 հոկտեմբերի, 1972:
54. Բնությունը քրդական ժողովրդական քնարական երգերում, Ռյա թագա, 7 փետրվարի, 1973:
55. Մի քանի խոսք քրդական ժողովրդական քնարական երգերի հորինման մասին, Ռյա թագա, 19 սեպտեմբերի, 1973:
56. Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ (հայերեն), Երևան, 1973:
57. Քրդական ժողովրդական երգեր (ժողովածու՝ քրդերեն), Երևան, 1975:
58. Ռուստամե Չալ. քրդական պատումների հարցի շուրջը (հայերեն), Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, 7-րդ ժողովածու, Քրդագիտություն, Երևան, 1975:
59. Վ.Շեքսպիրը և քուրդ իրականությունը, Շեքսպիրական, գիրք 5, Երևան, 1975:
60. Ռուստամե Չալ էպոսի քրդական պատումները (գրառում, առաջաբան, ծանոթագրություններ՝ քրդերեն), Երևան, 1977:
61. Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ, Գիրք IV (գրառում, առաջաբան, ծանոթագրություններ՝ քրդերեն), Երևան, 1980:
62. Մի քանի հարց քրդական առածների և ասացվածքների հորինման մասին, Ռյա թագա, 11 դեկտեմբերի, 1982:
63. Այծյամը (քրդական ժողովրդական հեքիաթներ՝ հայերեն), Երևան, 1982:
64. Քրդական ժողովրդական առածներ և ասացվածքներ (առաջաբան, տեքստ և ծանոթագրություններ), Երևան, 1985:
65. Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ, (առաջաբան, տեքստ և ծանոթագրություններ՝ ռուսերեն), Երևան, 1985:

A 93582

66. Քրդական Դըմդըմ էպոսի հայերեն տարբերակները, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, ժողովածու 13, Քրդագիտություն, Երևան, 1985:
67. Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ, Գիրք V, (գրառում, առաջաբան, ծանոթագրություններ՝ քրդերեն), Երևան, 1988:
68. Գարուն (քրդական բանահյուսության մշակումներ՝ քրդերեն), Երևան, 1988:
69. Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ (քրդերեն), Ստոկհոլմ, 1996:
70. Ուսըվ ու Ջալիխա (սիրային վիպերգ՝ գրառում, առաջաբան և ծանոթագրություններ՝ քրդերեն), Երևան, 2003:
71. Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ, Գիրք VI, (գրառում, առաջաբան, ծանոթագրություններ՝ քրդերեն), Երևան, 2005:
72. Դըմդըմ քրդական հերոսական էպոս (քրդերեն), Երևան, 2005: (Նույնը էրբիլ՝ Քուրդիստան, 2006):
73. Ռուստամ Ջալ էպոսի քրդական պատումները, Գիրք II (գրառում, առաջաբան, ծանոթագրություններ՝ քրդերեն), Դուհուկ, Քուրդիստան (Իրաք), 2006:
74. Քրդական ժողովրդական երգեր (տեքստերի գրառում և առաջաբան՝ քրդերեն) Երևան, 2008:

ՔՐԴԵՐԵՆ ԼԵԶՎԻ ԴԱՍԱԳՐՔԵՐ, ՈՒՍՈՒՄՆԱ-ՄԵԹՈԴԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԵՐ

1. Կարմիր դրոշ (ընթերցանության դասագիրք), I դասարանի համար, Երևան, 1932, (վերահրատ. 1933):
2. Նոր կյանք (II դասարանի համար), Երևան, 1932:
3. Նոր աշխարհ (V, VI, և VII դասարանների համար, համահեղինակների հետ), Երևան, 1932:
4. Քրդերեն լեզվի մեթոդիկա, Հայպետհրատ, Երևան, 1932:
5. Կարմիր դրոշ (այբբենարան I դասարանի համար), Երևան, 1933:
6. Հարվածային կոլխոզնիկ (այբբենարան մեծահասակների համար), Երևան, 1933:
7. Քրդերեն լեզվի դասագիրք (III դասարանի համար), Երևան, 1933, (վերահր. 1935, 1937):

8. Այբբենարան, (I դասարանի համար) Երևան, 1934, (վերահր. 1935, 1936):
9. Ընթերցանության գիրք կիսագրագետների համար, Երևան, 1934:
10. Քրդերեն լեզվի դասագիրք, (II դասարանի համար), Երևան, 1934:
11. Քրդերեն լեզվի դասագիրք (VI դասարանի համար՝ համահեղինակների հետ), Երևան, 1935:
12. Քրդերեն լեզվի քերականություն (համահեղինակ՝ Ա.Խաչատրյան), Երևան, 1935:
13. Այբբենարան մեծահասակների համար, Երևան, 1936:
14. Քրդերեն լեզվի ծրագիր, տարրական դպրոցների համար, (համահեղինակ՝ Ա.Ավդալ), Երևան, 1936:
15. Քրդերեն լեզվի ծրագիր, միջնակարգ դպրոցների համար, (համահեղինակ՝ Ա.Ավդալ), Երևան, 1936:
16. Այբբենարան, ընթերցարան (I դասարանի համար), Երևան, 1937:
17. Քրդերեն լեզվի դասագիրք (II դասարանի համար), Երևան, 1937:
18. Քրդերեն լեզվի դասագիրք (VII դասարանի համար, համահեղինակ՝ Զ.Գենջո), Երևան, 1937:
19. Այբբենարան (II դասարանի համար՝ ռուսատառ այբուբենով), Երևան, 1946, (վերահր. 1951, 1954, 1957, 1961, 1966, 1974, 1982):
20. Քրդերեն լեզվի ծրագիր (V-VI դասարանների համար, համահեղինակ՝ Ա.Ավդալ), Երևան, 1953:
21. Քրդերեն լեզվի դասագիրք (III դասարանի համար՝ ռուսատառ այբուբենով) Երևան, 1948 (վերահրատ. 1955, 1958, 1961, 1970, 1976, 1987):

ԳՐԱԽՈՍԱԿԱՆ, ՔՆՆԱԴԱՏԱԿԱՆ, ՀՐԱՊԱՐԱԿԱԽՈՍԱԿԱՆ ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ

1. Քրդական նոր այբբենարանը, «Խորհրդային Հայաստան» լրագիր, 15 դեկտեմբերի, 1929թ.:
2. Երիտասարդների տոնը, Ռյա թագա, 26 սեպտեմբերի, 1930:

3. Ո՞ւր են, որտե՞ղ են (ուսանողների մասին՝ քրդերեն), Ռյա թագա, 1 հոկտեմբերի, 1930:
4. Հաջի Խալիլ շրջանի (այժմ Արագածոտնի մարզ, ծնթ.՝ Խմբ.) քրդական դպրոցները, Ռյա-թագա, 26 սեպտեմբերի, 1930:
5. Քուրդ աշխատավորության մեծ նվաճումը կուլտուրական ֆրոնտում, Խորհրդային Հայաստան, 16 հունվարի, 1931:
6. Խորհրդային իշխանությունն ու քրդերը, Բանվոր (լրագիր), Նյու-Յորք, 26 մայիսի, 1931:
7. Գյուղ, ուր կոլտնտեսության մասին ոչինչ չեն լսել (համահեղինակներ՝ Բ. Շամո, Ա.Չաչան), Խորհրդային Հայաստան, 14 օգոստոսի, 1931:
8. Նոր թափով, նոր խանդավառությամբ, Խորհրդային Հայաստան, 25 սեպտեմբերի, 1931:
9. Ընկեր Սլենանը մեր շարքերից հեռացավ, Ռյա թագա, 11 սեպտեմբերի, 1931:
10. Ավելի մեծ ուշադրություն կուլտուր-կրթական աշխատանքներին, Խորհրդային Հայաստան, 27 մարտի, 1932.:
11. Կուլտուրական հեղափոխությունը քուրդ աշխատավորության մեջ, Հոկտեմբեր-նոյեմբեր (Տարեգիրք), 1932:
12. Քուրդ աշխատավորության կազմակերպիչը (Ռյա թագա թերթի մասին, համահեղինակ՝ Հր.Քոչար), Խորհրդային Հայաստան, 26 հունվարի, 1932:
13. Անդրկովկասի լուսավորության ասպարեզում քուրդ աշխատողներին, Ռյա թագա, 26 հունվարի, 1932:
14. Ուշադրություն դարձնել քրդական գյուղերին, Ռյա թագա, 5 ապրիլի, 1932:
15. Կազմակերպենք քուրդ ուսուցիչների վերապատրաստման կուրսեր, Կուլտուրական ֆրոնտ (լրագիր), 20 հունիս, 1933:
16. Երևանը փոխվել է, Ռյա թագա, 21 փետրվարի 1933:
17. Հովհ. Թումանյանի մահվան տասներորդ տարեդարձը, Ռյա թագա, 31 մարտի, 1933:
18. Մեր լավ բարեկամը (Ա.Բարբյուսի մասին), Ռյա թագա, 31 մայիսի, 1934:
19. Լեզվաբան և մանկավարժ (Իսահակ Մորոզուլովի մասին), Ռյա թագա, 15 սեպտեմբերի, 1934:

- 20.Քրդական խորհրդային երաժշտության պիոները (Սամսոն Գասպարյանի մասին), Սովետական արվեստ (ամսագիր), № 3, 1935:
- 21.Քրդական երաժշտությունը, Լիտերատուրնոյե Չակավկազյե (ամսագիր՝ ռուսերեն), Թբիլիսի, № 1, 1935:
- 22.Արդեն չկա Շահեն Կուժիկյանը, Ռյա թագա, 26 հոկտեմբերի, 1936:
- 23.Քրդական դպրոցական երգեր, (գրախոսություն) Գրական թերթ, 1 նոյեմբերի, 1936թ:
- 24.Քուրդ աշուղների մասին, Գրական թերթ 18 փետրվար 1937:
- 25.Կոնստիտուցիայի լույսի ներքո (բրոշյուր Ա.Ավդալիի հետ՝ քրդերեն), 1946:
- 26.Քրդական գրականության մասին, Գրական թերթ, 27 հոկտեմբերի, 1946:
- 27.Ազատագրված ժողովրդի ընտրողը, Գրական թերթ, 10 դեկտեմբերի, 1950:
- 28.Վերածնված ժողովուրդ, Իզվեստիա (լրագիր՝ ռուսերեն), Մոսկվա, 5 դեկտեմբերի 1950 (նույնը Լրաբեր Լրագրում, Նյու Յորք, 6 փետրվարի, 1951):
- 29.Քուրդ ժողովրդի կյանքի բարգավաճումը Սովետական Հայաստանում, Սովետական Հայաստան, 7 դեկտեմբերի 1950 (նույնը՝ Լրաբեր, Նյու-Յորք, 6 փետրվարի, 1951:)
30. Քրդական դպրոցների պատմությունից, Սովետական մանկավարժ (ամսագիր), № 3, Երևան, 1953:
31. Կ.Սիտալը և նրա նոր գիրքը, Սովետական Հայաստան (ամսագիր), № 2, Երևան, 1955:
32. Խոսք Սարմենի մասին, Ռյա թագա, 28 օգոստոսի, 1955:
33. Ժողովուրդների բարեկամության երգիչը (Ավ.Իսահակյանի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ), Ռյա թագա, 23 հոկտեմբերի, 1955:
34. Լենինգրադի ուսանողուհին (ակնարկ), Ռյա թագա, 22 ապրիլի 1955:
35. Ռյա-թագային ուղղված նամակների մասին, Ռյա թագա, 6 մարտի, 1955:
36. Ալին Մոսկվայում (ակնարկ), Ռյա թագա, 6 փետրվարի, 1955:
37. Սարմենը և նրա նոր գիրքը, Ռյա թագա, 28 օգոստոսի, 1955:
38. Քրդական բաժնի բացումը հայկական մանկավարժական ուսումնարանում, Ռյա թագա, 1 սեպտեմբերի, 1955:

39. Ազատ Վշտունի (ծննդյան 60-ամյակի առիթով), Ռյա թագա, 25 հոկտեմբերի, 1955:
40. Վրաց ժողովրդի բանաստեղծը (Դ. Գուրամիշվիլու ծննդյան 250 ամյակի առիթով), Ռյա թագա, 13 նոյեմբերի, 1955:
41. Սրտի ծայնով (Նոր տարվա մաղթանքներ), Ռյա թագա, 1 հունվարի, 1956:
42. Եղբայր ժողովուրդների հետ Մոսկվայում (Հայաստանի գրականություն և արվեստի տասնօրյակի մասին), Ռյա թագա, 31 մայիսի, 1956:
43. Մեծ ուրախություն (հայ գրականության և արվեստի տասնօրյակի մասնակցի հիշողությունները), Ռյա թագա, 1 հուլիսի, 1956:
44. Ամինե Ավդալ (ծննդյան 50-ամյակի առթիվ), Ռյա թագա, 18 հոկտեմբերի, 1956:
45. Մեր վարպետը (Ավ. Իսահակյանի հիշատակին), Ռյա թագա, 24 հոկտեմբերի, 1957:
46. Քուրդ գրողների մասնաճյուղի աշխատանքների մասին, Ռյա թագա, 31 հունվարի, 1957:
47. Հեղափոխական Ֆերիկ Պոլատբեկով, Ռյա թագա, 8 օգոստոսի 1957:
48. Համդիպում Ե. Չարենցի հետ, Ռյա թագա, 29 սեպտեմբերի, 1957:
49. Անմոռաց օրեր (ՍՍՀՄ գրողների I համագումարի մասին), Ռյա թագա, 27 մարտի, 1958:
50. Ուրախության օրեր (Մոսկվայի Մեծ թատրոնի երևանյան հյուրախաղերի մասին), Ռյա թագա, 18 սեպտեմբերի, 1958:
51. Մեր համալսարանը, Երևանի համալսարան (ամսագիր), 19 մարտի, 1958:
52. Քյուրաքանդ-քրդական գյուղ, ժողովուրդների բարեկանություն (ամսագիր՝ ռուսերեն), № 9, Մոսկվա, 1958:
53. Նոր տարվա մտորումներ և ցանկություններ, Ռյա թագա, 1 հունվարի, 1959:
54. Սովետական գրականության առաջընթացի հարցեր (ՀՍՍՀ գրողների III համագումարի պատգամավորի խոսքը), Ռյա թագա, 14 հունիսի, 1959:
55. Նշանավոր օրը (Լենինի ծնդյան օրը), Ռյա թագա, 22 ապրիլի, 1959:

56. Արժանավոր գիրք (գրախոսություն՝ Խ.Ավդալբեկյանի «Արևմտյան Հայաստանի հողերի մասին 1801-1817» գրքի), Ոյա թագա, 14 մայիսի, 1959:
57. Միասնական ընտանիքում, Լիտերատուրնայա Արմենիա (ամսագիր՝ ռուսերեն), Երևան, № 6, 1960:
58. Քուրդ ժողովրդի ծաղկումը, Սովետական գրականություն (ամսագիր), № 11, 1960:
59. Ուզբեկ գրողները Հայաստանում, Ոյա թագա, 28 հոկտեմբերի, 1962:
60. Եղբայրը պետք է ազնիվ լինի (ակնարկ), Ոյա թագա, 8 օգոստոսի, 1963:
61. Վաստակաշատ ճարտարապետը (Թ.Թորամանյանի ծննդյան 100-ամյակի առթիվ), Ոյա թագա, 26 մարտի, 1964:
62. Նա վայելում էր բոլորի հարգանքը (քրդական գրականության սրբագրիչ Գարեգին Հակոբյանի մասին), Երեկոյան Երևան, 10 ապրիլի, 1964:
63. Յոթանասուն տարի, յոթանասուն գարուն (Սրբուհի Լիսիցյանի ծննդյան 70-ամյակի առթիվ), Ոյա թագա, 10 դեկտեմբերի, 1964:
64. Անվանի դրամատուրգը (Վ.Շեքսպիրի ծննդյան 400-ամյակի առթիվ), Ոյա թագա, 23 ապրիլի, 1964:
65. Գիտության և մշակույթի նվիրյալը (Ստ.Լիսիցյանի ծննդյան 100-ամյակի առթիվ), Ոյա թագա, 28 հոկտեմբերի, 1965:
66. Գ.Սրվանձտյանց (ծննդյան 125-ամյակի առիթով), Ոյա թագա, 30 դեկտեմբերի, 1965:
67. Բարեկամ ժողովուրդներ, Գրական թերթ, 23 ապրիլի, 1965:
68. Գույների վարպետը (Մ.Սարյանի մասին), Ոյա թագա, 11 մարտի 1965:
69. Բարեկամի 60 տարին (Վահան Գրիգորյանի մասին), Ոյա թագա, 15 օգոստոսի, 1965:
70. Ֆերիկ Պոլատբեգովը պատմում է, Ոյա թագա, 7 նոյեմբերի, 1965:
71. Դեպի Հայաստանի գրողների համագումարը, Ոյա թագա, 7 նոյեմբերի, 1966:
72. Ժողովրդական գրողը (Ստ.Զորյանի մասին), Ոյա թագա, 2 հոկտեմբերի, 1967:
73. Մ.Գորկին բարձր սար է, Ոյա թագա, 27 մարտի, 1968:

74. Շնորհակալական խոսք՝ ծննդյանս 60-ամյակը շնոհավորողների, Ռյա թագա, 13 ապրիլի, 1968:
75. Եղբայրական խոսք (Ղասախստանի գրողների մասին), Ռյա թագա, 2 հոկտեմբերի 1968:
76. ճանաչված գրողը (Գարեգին Սևունցի մասին), Ռյա թագա, 8 հունվարի, 1969:
77. Երախտիքի խոսք, Երևանի համալսարան, լրագիր, 28 մայիսի, 1969:
78. Մեր եղբայր Հրաչյա Քոչարը, Ռյա թագա, 31 մայիսի, 1969:
79. Նաիրի Ջարյան, Ռյա թագա, 19 հուլիսի, 1969:
80. Ռյա-թագան 40 տարեկան է, Ռյա թագա, 4 ապրիլի, 1970:
81. Երևանը քրդական մշակույթի կենտրոն, Երեկոյան Երևան (լրագիր), 23 օգոստոսի, 1970:
82. Վաստակավոր գիտնականը (Կարո Մելիք-Օհանջանյանի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ), Ռյա թագա, 25 փետրվարի, 1973:
83. Մարդկային սրտի երգիչները, Ասիայի և Աֆրիկայի երկրների գրողների հինգերորդ կոնֆերանսի առթիվ, Գրական թերթ, 7 սեպտեմբերի, 1973:
84. Արժանահիշատակ երախտավորը (Սողոմոն Տարոնցու ծննդյան 70-ամյակի առթիվ), Գրական թերթ, 5 մայիսի, 1974:
85. Գորկու պատգամները, Կոմունիստ, լրագիր, 28 օգոստոսի, 1974:
86. Մեծ ունակությունների տեր մարդը (Ջարդոյե Գեմջոյի մասին), Ռյա թագա, 29 մայիսի, 1974:
87. Հետաքրքիր ցուցահանդես (Հմայակ Ավետիսյանի ստեղծագործությունների ցուցահանդեսի մասին), Ռյա թագա, 7 դեկտեմբերի, 1974:
88. Պատմական համագումարը (ՀՍՄՀ գրողների I համագումարի մասին), Ռյա թագա, 4 սեպտեմբերի, 1974:
89. Քուրդ ժողովրդի մեծ բարեկամը (Ավ. Իսահակյանի ծննդյան 100-ամյակի առթիվ), Լիտերատուրնայա Արմենիա (ռուսերեն ամսագիր), 1975, № 8: (Նույնը՝ Ռյա թագա, 29 հոկտեմբերի, 1975):
90. Մեր բարեկամ Սեդան (Սեդա Ռուդենկոյի մահվան կապակցությամբ), Ռյա թագա, 7 հուլիսի, 1976:
91. Անվանի գիտնականը և գրողը (Ամինե Ավդալի ծննդյան 70-ամյակի առթիվ), Ռյա թագա, 16 հոկտեմբերի, 1976:

- 92.Նրանք հոկտեմբերի մասին են երգել (քուրդ աշուղների մասին), Ռյա թագա, 6 նոյեմբերի, 1976:
- 93.Գրողի մեծ կյանքը (Ա.Ավդալի ծննդյան 70-ամյակի առթիվ), Կոմունիստ, 16 հոկտեմբերի 1976:
- 94.Սարդասեր գրողը (Դ.Դեմիրճյանի ծննդյան 100-ամյակի առթիվ), Ռյա թագա, 7 մայիսի, 1977:
- 95.Մեր դարի երգիչը (աշուղ Ահմե Զալոյի մասին), Ռյա թագա, 31 օգոստոսի, 1977:
- 96.Աշուղ Նազուկ, Ռյա թագա, 29 հոկտեմբերի, 1977:
- 97.Երախտավոր մանկավարժը (Սարիբեկ Սարդարյանի մասին), Սովետական դպրոց (լրագիր), 13 հունվարի, 1977:
- 98.Մեծ երախտավորը (Ա.Շամիլովի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ), Գրական թերթ, 18 փետրվարի, 1977:
- 99.Ռոստամե Զալ էպոսի քրդական պատումները, Ռյա թագա, 16 փետրվարի, 1977:
100. Հայրենասեր մեծ բանաստեղծը (դեպի Ե.Զարենցի ծննդյան 80-ամյակը), Ռյա թագա, 18 հունվարի, 1978:
- 101.Եղբայր ժողովրդի տոնը (Հայաստանը Ռուսաստանին միավորվելու 150-ամյակի առթիվ), Ռյա թագա, 14 հոկտեմբերի, 1978:
- 102.Մեր գրականության երախտավորը (Արաբ Շամիլովի մահվան տարելիցը), Ռյա թագա, 30 հունիսի, 1979:
- 103.Ժողովրդական գրող (Ա.Բակունցի ծննդյան 80-ամյակի կապակցությամբ), Ռյա թագա, 13 հունիսի, 1979:
- 104.Լենինգրադի քուրդ առաջին գիտնականը (Ղանատե Քուրդոյի ծննդյան 70-ամյակի առթիվ), Ռյա թագա, 12 սեպտեմբերի, 1979:
- 105.Հիշողություններ մեր մանկատան մասին (Աշտարակի մանկատուն), Ռյա թագա, 7 նոյեմբերի, 1980:
- 106.Ռյա-թագայի կես դարը, Գրական թերթ, 28 մարտի, 1980:
- 107.Մեր ազնիվ բարեկամը (Ն.Զարյանի մասին), Գրական թերթ, 30 հունվարի, 1981:
- 108.Մեր Սարմենը (ծննդյան 80-ամյակի առթիվ) Ռյա թագա, 14 մարտի, 1981:
- 109.Թող գրիչն ավելի բեղուն լինի (Վ.Պետրոսյանի ծննդյան 50-ամյակի առթիվ), Ռյա թագա, 17 օգոստոսի, 1982:

110. Մի քանի խոսք քրդական առածների և ասացվածքների մասին, Ռյա թագա, 11 դեկտեմբերի, 1982:
111. Մուտքի ճանապարհ (Բախչոյե Իսկոյի ծննդյան 70-ամյակի առթիվ՝ վրացերեն) Լիտերատուրալի Սաքարթվելո (լրագիր), Թբիլիսի, 4 մարտի, 1983:
112. Մի էջ Ստ. Ջորյանի կյանքից, Գրական թերթ, 26 օգոստոսի, 1983:
113. Մեր ժողովրդի երախտավորը (Յ.Սկրտչյանի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ) Ռյա թագա, 23 ապրիլի, 1983:
114. Մեծ բանագետը – ֆոլկլորիստը (Ա.Ղանալանյանի մասին), Ռյա թագա, 18 հունիսի, 1983:
115. Անմոռաց իրողություն (ՍՍՀՄ Գրողների I համագումարի 50-ամյակի առթիվ), Ռյա թագա, 26 սեպտեմբերի, 1984:
116. Անջնջելի տպավորություն (ՍՍՀՄ Գրողների I համագումարի մասին), Գրական թերթ, 5 հոկտեմբերի 1984:
117. Հայտնի քրդագետը (Ղ.Քուրդուկի մասին), Ռյա թագա, 20 նոյեմբերի, 1985:
118. Ֆադեկի մեծ հոգին, Ռյա թագա, 16 նոյեմբերի, 1988:

Հաջիե Ջնդիի անձնական արխիվում պահվում են 150-ից ավելի անտիպ հոդվածներ, որոնք հնչել են քրդական ռադիոհաղորդումների ժամանակ:

* * *

Հաջիե Ջնդին իր ուժերը փորձել է նաև գեղարվեստական գրականության ասպարեզում՝ ստեղծագործելով ինչպես արձակի, այնպես էլ չափածոյի ժանրերում:

Նրա բանաստեղծություններն պոեմներն ու պատմվածքները գետեղվել են իր իսկ կազմած դասագրքերում, քրդերենով լույս են տեսել «Ռյա Թագա»-ի մոտ երկու հարյուրի հասնող համարներում, հայերեն մի շարք պարբերականների (Հոկտեմբերիկ, Պիոներ, Ավանգարդ, Երեկոյան Երևան, Գրական թերթ, Սովետական Հայաստան ևն) էջերում՝ Հովհ.Շիրազի և Ս.Տարոնցու թարգմանությամբ: Հաջիե Ջնդիի գրական ստեղծագործությունները հրատարակվել են հայերեն և ռուսերեն լեզուներով 1932-1990թթ. լույս տեսած շուրջ տասնվեց ժողովածուներում (Սովետական քուրդ գրողներ,

Սովետական քուրդ բանաստեղծներ, Նոր գարուն, Սովետական գրականություն, Դրուժբա նարոդով ևն):

1947թ. լույս է տեսնում Հաջիե Ջնդիի «Սըվա թագա» (Նոր առավոտ) պատմվածքների ժողովածուն:

Հաջիե Ջնդիի գրական ստեղծագործություններում առանձնանում է «Հավար» ինքնակենսագրական վեպը, որը հրատարակվել է քրդերենով (Եր., 1967), ռուսերենով՝ «Եվ եկավ գարունը» վերնագրով (Մ., 1985), նույն վերնագրով հայերեն թարգմանությամբ (Եր., 1985) և արաբերենով՝ Սիրիայում (1994):

Հաջիե Ջնդին զբաղվել է նաև թարգմանությամբ: Նա հայերենից, ռուսերենից և այլ լեզուներից թարգմանել ու քուրդ հասարակությանն է ներկայացրել հայ, ռուս և այլազգի շատ գրողների ստեղծագործություններ: Այդ անունների թվարկումն իսկ կազմում է պատկառելի մի ցուցակ, այսպես՝ հայ դասական գրողներից Ավ.Իսահակյան, Հովհ.Թումանյան, Հովհ.Շիրազ, Սարմեն, Ալազան, Ա.Վշտունի, Գ.Մահարի, Ե.Չարենց, Վ.Տերյան, Վ.Նորենց, Ս.Կապուտիկյան, Ն.Ջարյան, Ստ.Ջորյան, Հր.Քոչար, Հ.Սիրաս, Հ.Շալջյան և այլք:

Քրդերենով լույս է ընծայել «Սովետահայ գրողներ» Անթր-լոզիան (Եր., 1936), Ավ. Իսահակյան, Քուրդ Ամոն, ժողովածու, (Եր. 1955), «Ծաղկեփունջ» ժողովածուն (հայ գրողները քրդերի մասին. Եր., 1963), Սայաթ-Նովայի բանաստեղծությունների ժողովածուն (Ֆերիկե Ուսըվի հետ, Եր., 1963), Հով. Թումանյան, «Մի կաթիլ մեղր», ժողովածու (Եր. 1971):

Հաջիե Ջնդիի արխիվում պահվում են և Ալ.Շիրվանզադեի, Գ.Սունդուկյանի, Դ. Դեմիրճյանի և այլոց պիեսների անտիպ թարգմանություններ, որոնք 1940-ական թվականներին բեմադրվել են Ալազյազի (Արագածոտնի մարզ) քրդական պետական թատրոնում (շուրջ 15 պիես):

Հայ դասականներից զատ նա թարգմանություններ է արել նաև՝ Շեքսպիրից, Գյոթեից, Օմար Խայամից, Ֆիրդուսուց, Շոթա Ռուսթավելուց, Ի.ճավճավաձեից, Մ.Գորկուց, Լերմոնտովից և շատ ուրիշներից, որոնք ամփոփված են «Սրտի գարուն» ժողովածուում (Եր., 1978):

**ՀԱՋԻԵ ՋՆՂԻԻ ԿՅԱՆՔԻՆ ՈՒ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆԸ
ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՑԱՆԿ**

1. Հայ-քրդական բառարան (գրախոսություն), Խորհրդային Հայաստան, 10 օգոստոսի, 1933:
2. Рецензия на книгу "Армяно-курдский словарь", Заря Востока, 2 сентября, 1933:
3. Տեղեկատու (Գրողների միության կազմկոմիտեի և քրդական սեկցիայի միացյալ նիստի մասին) - Խորհրդային Հայաստան, 24 հոկտեմբերի, 1933:
4. **Ա.Ավդալ**, Մի քանի խոսք Քրդերեն լեզվի երկրորդ դասարանի դասագրքի մասին (քրդերեն), Ռյա-թագա, 15 նոյեմբերի, 1934:
5. **Լ.Խսահակյան**, Կյանքի հատակից ելածը, Խորհրդային Հայաստան, 20 դեկտեմբերի, 1934:
6. **Սարմեն**, «Ռաջիե Ջնղի» պոեմ (Սարմենի «Թռիչք» բանաստեղծությունների ժողովածուում), Երևան, 1935:
7. **Մ.Գասպարյան**, Հաջիե Ջնղիի «Այբբենարան»-ի մասին (քրդերեն թարգմ.), Ռյա թագա, 12 ապրիլի, 1935:
8. Գրողների միության քրդական սեկցիայիում, Գրական թերթ, 17 ապրիլի, 1935:
9. Քրդական գրականությունը Խորհրդային Հայաստանում, Պրոլետար (լրագիր), 18 դեկտեմբերի, 1935:
10. **Չարկազե Բաթո**, Հաջիե Ջնղիի թարգմանությունների մասին, Ռյա թագա, 14 մայիսի, 1936:
11. **Հ.Շալ**, Քուրդ գրողները իրենց ընթերցողների մոտ, Գրական թերթ, 19 հունվարի, 1937:
12. **И.Цукерман**, Две грамматике (рец. на книгу А.Хачатряна "Грамматика курдского языка", Ер. 1932, на курдском языке и кн. А.Хачатряна и Аджие Джндю "Грамматика курдского языка". Ер. 1935 на курд. яз.) Советское Языкознание, М., 1937, т. 4, стр. 153-172.

13. **Դաուդե Սամսունե** (գրախոսություն), Գրական թերթ, 30 օգոստոսի, 1939:
14. Հաղորդում Հ.Ջնդիի «Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ» գրքի մասին, Գրական թերթ, 10 փետրվարի, 1941:
15. **Ա.Ավդալ**, «Քրդական ֆուկլոր», Սովետական գրականություն և արվեստ, № 1, 1948:
16. О киноочерке "Курды Советской Армении", Известия, 5 марта, 1948.
17. **Ա.Ավդալ**, «Սվա թագա», (Նոր առավոտ) գրքի մասին, Սովետական գրականություն և արվեստ, № 4, 1948:
18. **Ս.Մանուկյան**, «Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ», Գրական թերթ, 31 դեկտեմբերի, 1952:
19. **Ա.Թամրազյան**, «Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ», Սովետական Հայաստան (ամսագիր), № 1, 1953:
20. **Շկոյե Հասան**, «Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ» գրքի մասին, Սովետական ուսանողություն, 29 մայիսի, 1953:
21. **Խ.Գյուլնազարյան**, Քյոռօղլի էպոսի քրդական պատումները, Սովետ Էրմանիստանի (աղբբեջաներեն), 19 մարտի, 1954:
22. **Ա.Մանուկյան**, Քյոռօղլի էպոսի քրդական պատումները, Գրական թերթ, 8 մայիսի, 1954:
23. **А.Каринян**, Книга А.Джнди "Курдские сказы эпоса Кероглы", Коммунист, 20 июня, 1954.
24. Գրողների 3-րդ համագումարում. Հայաստանի սովետական գրողների միության վարչության կազմը, Գրական թերթ, 31 հուլիսի, 1954:
25. **Զ.Զալիլ**, Աշխատություն սովետական քրդական գրականության մասին, Սովետական Հայաստան, 22 օգոստոսի, 1954:
26. **Ա.Նազինյան**, Նոր աշխատություններ ժողովրդական բանահյուսության վերաբերյալ, ԳԱ «Տեղեկագիր» № 3, 1955:
27. **Ա.Նազինյան**, «Քյոռօղլի» էպոսի քրդական տարբերակները, Ոյա թագա, 3 ապրիլի, 1955:
28. Курдское отделение в училище, Коммунист, 16 сентября, 1955.
29. **Джауари А.Д.**, (Биографическая справка). Армянские советские писатели, Е., 1956, стр. 86-87.

30. Հաղորդում Հ.Ջնդիի «Մամե ու Ջինե» գրքի մասին (Երևան, 1956, հայերեն), Գրական թերթ, 15 հուլիսի, 1956:
31. **Օրդիխանե Ջալիլ**, Հ.Ջնդիի «Մամե և Ջինե» (գրքի գրախոսություն), Ռյա թագա, 30 դեկտեմբերի, 1956:
32. **Ջ.Ջալիլ**, Հ.Ջնդի «Քրդական ֆոլկլոր» (գրքի գրախոսություն), Ռյա թագա, 19 մայիսի, 1957:
33. **Գևորգ Էմին**, Երևանյան լույսեր, Երևան, 1957:
34. Քուրդ գրողների հանդիպման երեկո, Սովետական Հայաստան, 28 դեկտեմբերի, 1957:
35. **Լևոն Մեսրոպ**, Քուրդ և Քուրդիստան (հայերեն), Փարիզ, 1957:
36. **И.Цукерман**, Рецензия на книгу "Курдский фольклор", Советское востоковедение, 1958, № 6, М., стр. 148-149.
37. Навстречу 4-ому съезду писателей Армении, Коммунист, 12 август, 1958.
38. Курдские сказы эпоса "Кер Оглы", Советское востоковедение, АН СССР, № 6, 1958, стр. 148-149.
39. Հայաստանի գրողները մեկնեցին Տաշքենդի կոնֆերանս, Սովետական Հայաստան, 5 հոկտեմբերի, 1958:
40. Հանդիպման երեկո, Սովետական Հայաստան, 26 նոյեմբերի, 1958:
41. Հայաստանի գրողների վարչության կազմը. ՍՍՄԿ գրողների 3-համագումարի պատգամավորները, Գրական թերթ, 14 հունվար, 1959:
42. **Մ.Օվչինիկով**, Նամակ մայր հայրենիքին, Լրաբեր, Քանադա, 12 մայիսի, 1959:
43. Биография А.Джнди, Краткая литературная энциклопедия, т. I, М., 1962, стр. 85.
44. Песни славян героев, (О курдских эпических песнях-сказках), Коммунист, 9 январь, 1963.
45. **Միրաելե Ռաշիդ**, Քրդական ֆոլկլորը ռուսերեն, Ռյա թագա, 21 փետրվարի, 1963:
46. Հաղորդում «Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ» գրքի մասին, Գրական թերթ, 13 մարտի, 1963:
47. Սայաթ Նովայի ստեղծագործությունները (քրդերեն), Սովետական գրականություն ամսագիր, № 10, 1963:

48. **Սիրվարդ**, Բաց նամակ քուրդ բանաստեղծին, Արարատ (լրագիր), Լիբանան, 10 մայիսի, 1964:
49. Доктор наук и пять его дочерей, Известия, 16 июля, 1964.
50. Հավաքվել էին բարեկամները, Ավանգարդ, 28 դեկտեմբերի, 1964:
51. Հայաստանի քուրդ գրողներ, Գրական թերթ, 1 հունվարի, 1965:
52. Университет в горах, Известия, 4 апрель, 1965.
53. **Н.Казарян**, Из глубин сердец народных (о книге "Отражение дружбы армянского и курдского народов в фольклоре), Коммунист, 29 апрель, 1965.
54. А.Джнди и пять дочерей, Литературная газета, 12 июля, 1965.
55. **Վ.Աշո**, Հայ և քուրդ ժողովուրդների բարեկամությունը (Հ.Ջնդիի «Հայ և քուրդ ժողովրդի բարեկամությունը բանահյուսության մեջ» գրքի մասին), Ոյա թագա, 24 հունիսի, 1965:
56. Մեր թղթակցի գրույցը Հ.Ջնդիի հետ, Ոյա թագա, 7 նոյեմբերի, 1966:
57. **Մարտունի**, Քուրտերը և Քուրտիստան Աշխարհ (լրագիր), Փարիզ, 1 նոյեմբերի, 1967:
58. Հաջիե Ջնդին բանասիրական դոկտոր, Արարատ (լրագիր), Լիբանան, 6 նոյեմբերի, 1967:
59. **Վ.Աշո**, ժողովրդի արժանի գավակը (ծննդյան 60-ամյակի առթիվ), Ոյա թագա, 20 մարտի, 1968:
60. **Ն.Մախմուդով**, Իմ գրչակից ընկերը (ծննդյան 60-ամյակի առթիվ), Ոյա թագա, 20 մարտի, 1968:
61. **Ի.Մեգրելիծե**, Սիրելի Հաջիե, (ծննդյան 60-ամյակի առթիվ՝ քրդերեն թարգմ.) Ոյա թագա, 20 մարտի, 1968:
62. **Հ.Սկրտչյան**, Սրտիս խոսքը Հաջիե Ջնդիին (ծննդ. 60-ամյակի առթիվ, քրդերեն թարգմ.), Ոյա թագա, 20 մարտի, 1968:
63. Ուշադրություն, (Հանդիպում Հ.Ջնդիի հետ), Ավանգարդ, 23 մարտի, 1968:
64. **Ագիտե Խուդո**, Քրդական մշակույթի անխոնջ գործիչը (ծննդ. 60-ամյակի առթիվ), Սովետական Հայաստան, 24 մարտի, 1968:

65. *Амарике Сардар*, Достойный сын курдского народа (к 60-летию со дня рождения), Коммунист, 26 март, 1968.
66. *Ա.Մուսոյան*, Հանդիպում ուսանողների հետ, Երևանի համալսարան, 29 մարտի, 1968:
67. *Շ.Մոյսյան*, Գիտնականը, գրողը, մանկավարժը (ծննդ. 60-ամյակի առթիվ), Սովետական դպրոց, 3 ապրիլի, 1968:
68. *Ա.Ղանալյանյան*, Խոսք 60-ամյակի, Գրական թերթ, 19 ապրիլի, 1968:
69. *Քախչոն Խսկո*, Հայաստանի քուրդ գիտնականը Վրաստանում, Ոյա թագա, 26 հունիս, 1968:
70. Аджие Джндю, БСЭ, т. I, 1969, (1985):
71. *Զեռա Ալո*, Հաջիե Զնդին Թբիլիսիում (հայերեն), Սովետական Վրաստան, 17 հուլիսի, 1969:
72. *Ա.Ավագյան*, Բարեկամության նոր էջ, Արտաշատ, 5 դեկտեմբերի, 1969:
73. Արևելագետների գործերը, Հայրենիքի ծայն, 4 մարտի, 1970:
74. *Մամոյե Խալլըթ*, Մի ընտանիքի օրինակով, Ոյա թագա, 7 հոկտեմբերի, 1971:
75. *И.Андреиченко*, Большое сердце не стареет, Правда Украины, Киев, 30 мау, 1972.
76. Письмо из Ирака, Коммунист, 17 январь, 1973:
77. *Քարայե Քալաշ*, Մեծ վաստակի համար, Ոյա թագա, 8 հունիսի, 1974:
78. Քրդական առածներ և ասացվածքներ, Գրական թերթ, 2 օգոստոսի, 1974:
79. *Վազիրե Աշո*, Տասներորդ հրատարակություն (քրդերեն Այբբենարանի մասին), Ոյա թագա, 23 հոկտեմբերի, 1974:
80. *Հաջիե Զնդի*, (կենսագրություն), Գրական տեղեկատու, Երևան, 1975, էջ 357-358:
81. *Շարաֆե Աշրր*, Գիտության երախտավորը, Ոյա թագա, 11 հունիսի, 1975:
82. *С.Милибанд*, Библиографический словарь советских востоковедов, Москва, 1975.
83. *Արաք Շամիլով*, «Քրդական ժողովրդական երգեր» գրքի մասին, Ոյա թագա, 10 ապրիլի, 1976:

84. **Ա.Ուսուրյան**, Քուրդ ուսուցիչների ուսուցիչը, Սովետական մանկավարժ (ամսագիր), № 6, 1976:
85. **Ավ.Իսահակյանը քրդերեն**, Ավանգարդ, 18 սեպտեմբերի, 1978 (նույնը՝ Երեկոյան Երևան, 19 սեպտեմբերի, 1977):
86. **Ա.Ղանալանյան**, Խոսք Հաջիե Ջնդիի 70-ամյակի առիթով, ԼՀԳ, № 3, 1978:
87. **Ա.Նազիյան**, Հարուստ ու բեղմնավոր կյանքի ուղի (70-ամյակի առիթով), Գրական թերթ, 17 մարտի, 1978:
88. **Խ.Չատուռ**, Գիտնականը և քաղաքացին (ծննդյան 70-ամյակի առիթով), Ռյա թագա, 18 մարտի, 1978:
89. **Հր.Թամրազյան**, Անխոնջ աշխատողը (ծննդյան 70-ամյակի առիթով՝ քրդերեն թարգմ.), Ռյա թագա, 18 մարտի, 1978:
90. **Աղայե Բինբաշ**, Սիրված անուն, Ռյա թագա (ծննդյան 70-ամյակի առիթով), 18 մարտի, 1978:
91. **Կ.Բասմաջյան**, Քուրդ աշխատավորության ուսուցչապետը (ծննդյան 70-ամյակի առիթով), Արագած (լրագիր), 21 մարտի, 1978:
92. **Վազիրե Աշո**, Մեծավաստակ քուրդ մտավորականը (70-ամյակի առիթով), Սովետական Հայաստան, 1 ապրիլի, 1978:
93. Чествование Аджие Джндю (Арменпрес), Коммунист, 5 апреля, 1978.
94. **Շարաֆե Աշրր**, Հաջիե Ջնդիի մեծարունը, Ռյա թագա, 8 ապրիլի, 1978:
95. **Эмма Брамник**, Счастье народа дяду Аджу, Весровец, Латвия, 12 мај, 1978:
96. **Բախչոյե Իսկո**, Գրողը, Գիտնականը, մանկավարժը (ծննդ. 70-ամյակի առիթով՝ հայերեն), Սովետական Վրաստան, 16 մարտի, 1978:
97. **Ջամալե Ուսրվ**, Ականավոր գիտնականը (ծննդ. 70-ամյակի առիթով), Սովետական դպրոց, 18 մայիսի, 1978:
98. **Վ.Ռաշիդով**, Եվ իրոք գարունը եկավ, Մանկավարժ (լրագիր), 6 հոկտեմբերի, 1978:
99. **Վ.Ռաշիդով**, Բարեկամությամբ կյանքի կոչված գրքեր, Գրական թերթ, 2 փետրվարի, 1979:
100. **Վազիրե Աշո**, Քուրդ գրողի վեպը ռուսերեն լեզվով, Ռյա թագա, 7 մարտի, 1979:

101. Քուրդ գիտնականը Իրաքյան ակադեմիայի անդամ (Արմենպրես), Սովետական Հայաստան, 29 փետրվարի, 1980:
102. Գրական տեղեկատու, Ե., 1981, 1986, 2005:
103. **Ա.Հարությունյան**, Բարեկամների խոսքը, Հայրենիքի ձայն, 14 հուլիսի, 1982:
104. Նոր այբբենարան քուրդ մանուկների համար, Երեկոյան Երևան, 30 հուլիսի, 1982:
105. **Պրիսկե Միոյի**, Հոբելյանական ցուցահանդես, Ռյա թազա, 25 սեպտեմբերի, 1982:
106. **Չարքյազ Մստոյան**, Քրդական հեքիաթները հայերեն, Գրական թերթ, 15 ապրիլի, 1983:
107. **Կ.Բասմաջյան**, Անվանի գիտնականն ու մանկավարժը (ծննդյան 75-ամյակի առթիվ), Արագած, 5 մայիսի, 1983:
108. **Հ.Սկրտյան**, Հաջիե Ջնդիի 75-ամյակը, Գրական թերթ, 20 մայիսի, 1983:
109. Այն հիշարժան օրերին (ՍՍՀՄ գրողների I համագումարի մասին), Երեկոյան Երևան, 26 սեպտեմբերի, 1984:
110. **Ա.Ղանալանյան**, Ներկա ժողովածուի մասին, (Առաջաբան «Քրդական ժողովրդական առածներ և ասացվածքներ» գրքի՝ քրդերեն թարգմ.), 1985թ.:
111. **Թեմուրե Խալիլ**, Նոր գիրք, «Եվ եկավ գարունը», Ռյա թազա, 15 հունիսի, 1985:
112. **Կարինե Սամվելյան**, Սրտի հիշողությունը, Գրական թերթ, 13 սեպտեմբերի, 1985:
113. **Թեմուրե Խալիլ**, Թարգմանչի վաստակի գնահատումը, Ռյա թազա, 29 հոկտեմբերի, 1986:
114. Հայկական սովետական հանրագիտարան, Երևան, հ.12, 1986:
115. **Չարքյազ Մստոյան**, Քրդական գրականության նահապետը (ծննդյան 80-ամյակի առթիվ), Սովետական Հայաստան, 16 մարտի, 1988:
116. **Ա.Նազհինյան**, Քրդական մշակույթի անխոնջ մշակը (80-ամյակի առթիվ), Երեկոյան Երևան, 17 մարտի, 1988:
117. **Ս.Մանուկյան**, Մշակույթի երախտավորը (80-ամյակի առթիվ՝ քրդերեն թարգմ.), Ռյա թազա, 19 մարտի, 1988:
118. **Կնյազե Իբրահիմ**, Քրդական մշակույթի երախտավորը, Ռյա թազա, 19 մարտի, 1988:

119. Նշվեց գրողի հորեյանը (80-ամյակը) Սիփան գյուղում, Արագած (լրագիր), 22 մարտի, 1988:
120. **Թ. Համոյան, Շ. Աբրահամյան**, Քրդական մշակույթի ռահվիրան, (80-ամյակի առթիվ), Արագած, 2 ապրիլի, 1988:
121. **А. Мкртчян**, Сын народа (к 80-у летию), Коммунист, 6 апрель, 1988.
122. **Հ. Սկրտչյան**, Մշակի առաքելությամբ (80-ամյակի առթիվ), Գրական թերթ, 8 ապրիլի, 1988:
123. **Ա. Ջաթարյան**, Գիտության նվիրյալը, ազնիվ քաղաքացին (80-ամյակի առթիվ), Գրական թերթ, 8 ապրիլի, 1988:
124. **Ի. Մեզրեղիձե, Մ. Ջաֆարով**, Ականավոր քրդագետը-սրտի խոսք (80-ամյակի առթիվ՝ հայերեն), Թբիլիսի, Սովետական Վրաստան, 14 ապրիլի, 1988:
125. **Ա. Միոյան**, Քուրդ նշանավոր գիտնական մանկավարժը (80-ամյակի առթիվ), Սովետական դպրոց, 14 ապրիլի, 1988:
126. Նոր գիրք՝ «Բահար» (Գարուն) գրքի մասին, Ռյա թագա, 8 հունիսի, 1988:
127. Քուրդ մտավորականի վաստակի գնահատականը, Երեկոյան Երևան, 31 օգոստոսի, 1988:
128. **Չարքյազե Ռաշ-Սատոյան**, Քուրդ ժողովրդի բանահյուսության մշակը, («Բահար» գրքի առաջաբանը՝ քրդերեն), Երևան, 1988:
129. Советский энциклопедический словарь, т. II, М., 1989.
130. **Ռ. Ջարյան**, Մայրամուտից առաջ, Երևան, 1990:
131. **Գ. Ստեփանյան**, Կենսագրական բառարան, հ. Գ, Եր., 1990:
132. **Տոսրեն Ռաշիդ, Նուրե Ջաուարի**, Հաջիե Ջնդիի մահը, Հեվի, (քրդերեն ամսագիր), Փարիզ, № 5, 1990:
133. **Շաքրո Միոյի**, Գիտնականի մահը, Կուրմանջ (քրդերեն ամսագիր), Ստոկհոլմ, № 7, 1990:
134. Մեծ բանագետը, մանկավարժը, Ռոյա նու (քրդերեն ամսագիր), Ստոկհոլմ, № 28, 1990:
135. Քրդագիտության շեյխը հեռացավ կյանքից, «Բարբանգ» (Լուսաբաց), Գերմանիայում լույս տեսնող, քրդերեն ամսագիր, 1990:
136. **Հ. Ղարիբյան**, Հիշողություն ընկերոջ մասին (քրդերեն թարգմ.), Ռյա թագա, 19 մայիսի, 1990:

137. **Ասկարե Բոյիկ**, Հաջիե Ջնդիին, (բանաստեղծություն), Ռյաթազա, 19 մայիսի, 1990:
138. **Ֆերիկե Ուսըվ**, Հաջիե Ջնդիին, (բանաստեղծություն), Ռյաթազա, 9 մայիսի, 1990:
139. **Մ.Գալոյան**, Հիշատակի խոսք, (քրդ. թարգմ.), Ռյաթազա, 9 մայիսի, 1990:
140. **Ա.Կարապետյան**, Ափսոս, (քրդ. թարգմ.), Ռյաթազա, 9 մայիսի, 1990:
141. **Յ.Ղարիբյան**, Սրտի ցավով, (քրդ. թարգմ.), Ռյաթազա, 9 մայիսի, 1990:
142. **Ա.Ջաքարյան**, Հաջիե Ջնդի, Գրական թերթ, 11 մայիսի, 1990:
143. Պրոֆեսոր Հաջիե Ջնդին մահացավ, «Արմանջ», (քրդերեն ամսագիր), Ստոկհոլմ, 1990:
144. Մահացավ գիտնականը, մանկավարժը և ֆուլկլորիստը, Ռոյա նու (ամսագիր), Ստոկհոլմ, № 28, 1990:
145. **Շ.Մհոյան**, Ջաուարի Հաջիե Ջնդի, ԼՀԳ № 5, 1990:
146. **Ա.Միրաս**, Մի նկարի պատմություն, (քրդ. թարգմ.), Ռյաթազա, 20 հունիսի, 1990:
147. **Ֆ.Ջաուարի**, Մի կարևոր փաստաթուղթ, Ռյաթազա, 21 մարտի, 1991:
148. **Ֆ.Ջաուարի**, Իսահակյանի մոտ, Ռյաթազա, 26 օգոստոսի, 1992:
149. **Ֆ.Ջաուարի**, Հաջիե Ջնդիի կյանքից, Ռյաթազա, № 4-23, 1994.
150. **Փ.Ճալարի**, Дело № 7623, Голос курда, (журнал), М., № 3-6, 1998.
151. **Փ.Ճալարի**, Дело № 7623 (к 90-летию), Республика Армения, 7-ое февраля, 1998.
152. **Փ.Ճալարի**, Джаладет Бадрхан в жизни А.Джнди, Новый Курдистан, СПб, 6 ноября, 1998.
153. **Չարքյազե Ռաշ-Մստոյան**, Հայաստանի քրդական մշակույթի ռաիվիրան (ծննդյան 90-ամյակի առթիվ), Ազգ, 12 մարտի, 1998:
154. **Մ.Մրու**, Величие ученого-гражданина (к 90-летию), Новый Курдистан, СПб, № 5, 1998.

155. *Մ.Ասուրի*, Великий ученый и гражданин (к 90-летию), Дружба (журнал), М., № 4, 1998.
156. *Ջեյնափա Իվո*, Դատավարություն երեք օրում, Ոյա թագա, 10 մարտի, 1998:
157. *Շաքրոյե Խուդո*, գիտնականի մեծությունը (ծննդյան 90-ամյակի առթիվ), Յեվի, (քրդերեն ամսագիր), Փարիզ, 23-29 մայիսի, 1998:
158. *Ամարիկե Սարդար*, Ինքնանվեր կյանք (ծննդյան 90-ամյակի առթիվ), Հայաստանի հանրապետություն, 27 փետրվարի, 1998:
159. *Ամարիկե Սարդար*, Քուրդ վաստակաշատ գրող և գիտնական, Բարեկամություն (ամսագիր), № 1, 1998:
160. *Ա.Մանուկյան*, Քաղաքական բռնաճնշումները Հայաստանում (1920-53թթ.), Եր., 1999, էջ 47-48:
161. *Շերո Տոքու*, Думы об ученом и его семье (к 10-летию смерти), Новый Курдистан, № 5, СПб, 2000.
162. *Մրազե Կո*, Пример служения национальной культуре, Новый взгляд, № 3, Тбилиси, 2003.
163. *Ֆ.Ջաուլարի*, Հաջիե Ջնդիի կայնը և գործունեությունը (քրդերեն), Եր., 2003 (վերահրատ.՝ 2007):
164. *Ասկյարե Բոյիկ*, Ալագյազի շողը (քրդերեն), Օլդենբուրգ, Գերմանիա, 2004:
165. Մեր անվանի դասախոսները, մաս II, Երևան, 2004:
166. *Ֆ.Ջաուլարի*, Վագիրե Նադդրին եկավ տեսության, Ոյա թագա, 2 փետրվարի, 2004:
167. *Ե.Յովհաննիսյան*, Քրդագիտության ռահվիրան, Ազգ, 12 մարտի, 2008, նույնը՝ Ջագրոս, մարտ, 2008:
168. *Վագիրե Աշո*, Մեծ վաստակի տեր գիտնականը, (ծննդյան 100-ամյակի առթիվ), Գրական թերթ, 21 մարտի, 2008:
169. *Է.Васильева, Ж.Мусаэлян*, Памяти великого курдского ученого Аджие Джнди (к 100-летию), Голос Армении, 20 марта, 2008.
170. *Ֆ.Կիրակոսյան*, Իր ժողովրդի մեծ լուսավորիչը (ծննդյան 100-ամյակի առթիվ), Փակագիծ (օրաթերթ), 18, 19 մարտի, 2008:

171. **Փ.Ճապարի**, Делегат 1-ого всесоюзного съезда писателей (к 100-летию).

172. **Կ.Սամվելյան**, ժողովրդական իմաստուրյանը⁷:

---

⁷ Վերջին երկըր անտիպ հոդվածները տեղադրված են սույն գրքուկի վերջում (Ա.Ս.):

Ը Ն Ծ Ա Յ Ա Գ Ր Ե Ր

Հաջիե Ջնդիի անձնական գրադարանում կան մոտ 170 գիրք, որոնք ունեն հայերեն, ռուսերեն և քրդերեն⁸ ընծայագրեր: Դրանք վառ վկայությունն են այն մեծ սիրո, հարգանքի ու գնահատանքի, որ վայելում էր Հաջիե Ջնդին տարբեր ազգերի մտավորականության լայն շրջանակներում:

Ընծայագրերը ուշագրավ են նաև իբրև փաստացի նյութ՝ Հաջիե Ջնդիի գիտական, գործնական, բարեկամական-անձնական հարաբերությունների մասին՝ անվանի մարդկանց հետ: Շատ ընծայագրեր պարզապես բնութագրում են Հաջիե Ջնդիին որպես մարդ-անհատի:

***

Հաջիե Ջնդուն՝ իմ մանկության սիրելի ընկերոջս և ազնիվ բարեկամին, որն ոչ մի ճիգ չի խնայում քուրդ ժողովրդի հոգևոր կուլտուրայի հարուստ գանձերը հավաքելու և մշակելու համար:

Խաչիկ Դաշտենց,
«Խողեղան», Երևան, 1950թ.

***

Уважаемому товарищу Аджие Джндю в признательность за помощь в собирании материалов для очерка о знаменитом и славном большевике-курде, о сибирском герое в борьбе за советскую власть Ферикуе Фетько Полат-бекове, на добрую память от автора.

В.Рябиков,
"Федор Лыткин", Новосибирск, 1950

***

Սիրելի ընկեր Հաջիե Ջնդիին՝ լավագույն ապագայի արժանի քուրդ եղբայրական ժողովրդի լուսավորության անձնվեր մշակին:

Սրտանց ցանկանում եմ Ձեր գործին հաջողություն քուրդ ժողովրդի կուլտուրայի զարգացման համար:

Սիրով և հարգանքով՝

Ավետիք Իսահակյան
Երկերի ժողովածու, հ. III, Երևան 1951թ.

⁸ Քրդերեն ընծայագրերը բերվում են թարգմանաբար (թարգմ. Ֆ.Ջաուարի, ծանոթ. Ա.Ս.):

Սիրելի Հաջիե Ջնդիին՝ իմ լավ ընկերոջը ու բարեկամին,
քուրդ ժողովրդի տաղանդավոր զավակներից մեկին

Սարմեն,
«Հատընտիր», Երևան, 1951թ.

Սիրելի եղբայրակից քուրդ ժողովրդի լուսավորիչ զավակ
Հաջիե Ջնդիին՝ սրտագին նվեր հեղինակից

Դ.Դեմիրճյան,
«Վարդանանք», Երևան, 1951

Սիրելի Հաջիե Ջնդիին տխուր ու դառնագին մանկության և
խնդագին ծերության ընկերոջս՝ նվերն այս սրտագին

Աս.Ասատրյան,
«Հայ պրոլետարական պոեզիայի
սկզբնավորման պատմությունից», «Տեղեկագիր», № 4, 1953

Սիրելի Հաջիին, ազնիվ ընկերոջս և ընտանիքիս բարեկամին,
անկեղծ ցանկություններով

Ս.Մանուկյան,
«Գեղամ Սարյան», Երևան, 1954թ.

Արքայանի այնքան սիրած եղբայրական քուրդ ժողովրդի
լուսավորիչ Հ.Ջնդիին:

Պ.Հակոբյան,
«Խաչատուր Արքայանի «Վերջ Հայաստանի»
վեպի ստեղծագործական պատմությունը», Երևան, 1955թ.

Երկու անմահ եղբոր մեջ ոսկե կամուրջ, իմ գրչի ազնիվ
բարեկամ

Որքան մաքուր ես մնացել, անցնելով շատ մրալից
ծխնելույզանման շատ և շատ օրերի միջով...

Համբուրում եմ մշտաբուխ այն գրիչդ, որի համասփյուռ
մտքերի ողնաշարն այն միտքն է, թե բոլոր ազգերը մի մորից են
ծնված, ինչպես ծիածանի բոլոր գույները՝ արևից կամ ինչպես

բազմերանգ, բազմագույն, բազմատեսակ և բազմաբույր
ծաղիկները մի մորից՝ մայր հողից

Հովհաննես Շիրազ

***

Ազնիվ հողի է Հաջիե Չնդիին
Կանթեղ է անունն հավիտյան անշեջ՝
Ոսկե կամուրջ է իրենց և մեր մեջ-
Իմ Արագածի կանթեղի նման-
Քուրդ Աբովյանն է, անմահ է Չնդիին,
Եկ, լույս տանք մինչև Արմանց ու Սիփան

Հովհաննես Շիրազ

«Սիամանթո և Խչեզարե», Երևան, 1957թ.

***

Իմ սիրած քուրդ ժողովրդի առաջնորդ, հայտնի
գրականագետ-բանաստեղծ Հաջիե Չնդիին

Լևոն Մեսրոպ,

«Քուրդիստան և քուրդերը», Փարիզ, 1957

***

Իմ այս գիրքը սրտանց նվիրում եմ սիրելի ու հոգատար
ընկերոջս՝ Հաջիե Չնդիին, որպես հուշ քրդագիտության
զարգացման բնագավառում մեր ընկերակցության և համատեղ
գործունեության:

Ղ.Քուրդուն,

«Քրդերենի քերականություն», 05.07.1957, քրդերեն

***

Թանկագին ընկեր Հաջիե Չնդիին՝ եղբայրական քուրդ
ժողովրդի լուսավոր ու ազնիվ զավակին

Աշոտ Հովհաննիսյանից

17.01.1957թ., Երևան

"Cheref-Nâmen of Fastes de la Nation kourde" st.-Petersbourg-1870

***

Սիրելի Հաջիե Չնդիին՝ քրդագիտության ռահվիրաներից
մեկին, բազմավաստակ բանաստեղծին և համեստ, ազնիվ
մարդուն:

Մ.Ս. Հասրաթյան,

«Սայաթ-նովա», Երևան, 1959

***
Սիրելի Հաջիե Չնդիին-քրդական մշակույթի (նոր)
հիմնադիրներից և առաջամարտիկներից մեկին, թուրքերի կողմից
զավթած մեր և նրանց հողերը ազատագրված տեսնելու
մաղթանքով:

Գևորգ Էմին,
«Մինչև այսօր», Երևան, 1959թ.

***
Глубокоуважаемому тов. А.Д. жнди от коллеги-курдоведа в
память конгресса курдоведов.

Ю.Авелиани,
"Особые парные глагольные сочетания
в курдском языке", Самарканд, 1959

***
Սիրելի Հաջիե Չնդիին ի հուշ Թալինի շրջանում անցկացրած
օրերի:

Խ.Սարգսյան,
«Ստեփան Չորյան», Երևան, 1960

***
Հարազատ եղբորս Հաջիե Չնդիին՝ սիրով
Յակոբ Գույումճեան,
«Արարատեան ծաղիկներ», Ֆիլահելֆիա, 1960թ.

***
Երկար տարիների աշխատանքային ընկերոջս ու
բարեկամիս՝ սիրելի Հաջիե Չնդիին, սրտանց

Ա. Ղանալանյան,
«Առածանի», Երևան, 1960

***
Իմ վաղեմի բարեկամ, քուրդ ժողովրդի բազմակողմանի
լուսավորիչ Հաջիե Չնդիին սիրով և սրտանց:

Կ.Մելիք-Օհանջանյան,
Կիրակոս Գանձակեցի «Պատմություն հայոց» Երևան, 1961

***
Իմ սիրելի համագյուղացի, մանկության ընկեր,
քրդագիտության նվիրյալ Հաջիե Չնդիին:

Ա.Ավդալ,
«Առաջին գարուն» (քրդերեն), Ե., 1961

***

Քրդական մշակույթի ոսկե սյուն, հարգարժան Յաջիե
Զնդիին, սիրով

Ֆերիկե Ուսըվ,
«Ակնադրյուր» (քրդերեն), Ե., 1961

***

Дорогому тов. Джди-неутомому собрателю и
исследователю курдского фольклора-на добрую память и с
наилучшими пожеланиями. От автора.

И.И.Цукерман,
"Очерки курдской грамматики", Москва, 1962

***

Սիրով և հարգանքով ընկ.Յաջիե Զնդիին բարեկամական
նվեր հեղինակից

Մ.Արագի,
«Իսրայել Օրի», Երևան, 1963

***

Ճակատագրի և գրչի ընկեր, հողի ու ջրի հարազատ
հայրենակցիս՝ իմ սիրելի Յաջիե Զնդիին՝ բարի և լավագույն
ցանկություններով

Գր. Յակոբյան,
«Ներսես Շնորհալի», Երևան, 1964

***

Գրողին, գիտնականին, մարդուն, իր ժողովրդի անձնվեր
զավակին, երեսունհինգ տարվա իմ անկեղծ բարեկամին՝ Յաջիե
Զնդուն:

Նվիրում եմ ջերմ սիրով ու անխախտ հավատով:

Յր.Քոչար
«Երկերի ժողովածու», հատոր 1, Երևան, 1964

***

Քուրդ գրականության ու կուլտուրայի անվանի
երախտավորին, սիրելի Յաջիե Զնդուն՝ այս վիպակի քուրդ
պատանու՝ Ախոյի անմիջականությամբ:

Վ.Գրիգորյան,
«Փրկություն», Երևան, 1967

***
Լավագույն ցանկություններով անաղարտ ու անխարդախ ընկերոջս՝ քուրդ ժողովրդի Խաչատուր Աբովյանին...

Յ.Յովակիմյան,
«Գրողը և թատրոնը», Երևան, 1968

***
Թանկագին Հաջիե Ջնդիին, վաստակաշատ բանասերին, գրողին ու պայծառ մարդուն, իմ ավագ ընկերոջն ու հին ու լավ բարեկամին՝ սիրով ու սրտանց:

Ս.Մանուկյան,
«Հակոբ Հակոբյան», Երևան, 1969

***
Հարգելի Հաջիե Ջնդիին, իր ժողովրդի բազմավաստակ գավակին, հայ-քուրդ բարեկամության նվիրված գործչին

Ս.Կապուտիկյան,
«Երկերի ժողովածու», հատոր I, Երևան, 1974թ.

***
Անսահման սիրով այս գիրքս նվիրում եմ մեր ժողովրդի լուսավորիչ, հայտնի քրդագետ և գրող Հաջիե Ջնդիին:

Վազիրե Աշո,
«Աչքալուսանք» (քրդերեն), Երևան, 1976

***
Իմ լավ, իմ շատ սիրելի ընկերոջ, անվանի գիտնական, գրող և պայծառ մտավորական՝ Հաջիե Ջնդիին:

Գ.Յովնան
«Ավետիք Իսահակյան», Երևան, 1976

***
Дорогому и горячо любимому Ане Аджи, внесшему крупный вклад в курдоведение, часть которой составляет настоящая работа. С пожеланиями крепкого здоровья, долгих лет жизни

Ս.Մրու,
"Проблем национальной автономии курдского народа в Иракской республике", Ереван, 1977

***

Մեր ժողովրդի հոգևոր առաջնորդ, քրդական սովետական
մշակույթի հիմնադիր, իմ սիրելի ուսուցիչ Հաջիե Ջնդիին
Ասկարե Բոյիկ, «Սարի ծաղիկներ» (քրդերեն), Ե., 1978

***

Իմ պայծառագույն ղեկավարին, սքանչելի բանագետին և
բանահավաքին, քուրդ ժողովրդի հրաշալի զավակին, քրդական
մշակույթի մեծագույն երախտավորին՝ մեծ սիրով և լավագույն
ցանկություններով:

Չ.Մստոյան,

«Քրդական բանախյուսության քրդերեն
մշակումները սովետահայ գրականության մեջ», Երևան, 1980

***

Նվիրում եմ մեծարգո և սիրելի, մեր քուրդ ժողովրդի
մահիլամին, պրոֆ. Հաջիե Ջնդիին:

Նադըրե Քյարամ Նադիրով,

«Нефть вчера, сегодня и завтра»
Ալմա-Աթա, 1983

***

Верному моему другу Аджие Джнди с большоу любовью и
наилучшими пожеланиями от автора.

И. Мегрелидзе

«Иосиф Орбели», Тбилиси, 1983

***

Գրչեղբորս, Սովետական քուրդ մշակույթի հիմնադրողին, մեծ
մանկավարժին, ֆուլկլորիստին, դոկտոր պրոֆեսոր մեծարգո
Հաջիե Ջնդուն, ի նշան մեր երկարամյա սրտառուչ բարեկամության
հեղինակից

Նադո Մախմուդով,

«Ամնոռաց հանդիպումներ», Երևան, 1987

***

Մեծարգո ուսուցչապետ, շատ սիրելի Հաջիե Ջնդիին խորին
երախտագիտությամբ ու լավագույն մաղթանքներով

Հ.Մովսիսյան, Լ.Շեխոյան, «Ժամանակակից պարսից
գրականության պատմության ակնարկներ», Երևան, 1989

ՀՈՔԵԼՅԱՆԱԿԱՆ ՏԱՐԵԹՎԵՐ ՈՒՂԵՐՁՆԵՐ 60-ամյակ

ԹԱՆԿԱԳԻՆ ՊՐՈՖԵՍՈՐ

Ձեր ծննդյան 60-ամյակի առթիվ ՀՍՄՀ գիտությունների ակադեմիայի արևելագիտության սեկտորի դիրեկցիան, կուսակցական և արհմիութենական կազմակերպությունները և ամբողջ կոլեկտիվը ջերմորեն շնորհավորում են Ձեզ:

Ծանր ու դառնաթախիծ է եղել Ձեր մանկությունը: Որբացած մի մանուկ, սակայն աշխարհն իմանալու ծարավի, հասու լինելու գիտության և մտքի գաղտնիքներին, դուք դժվարին պայմաններում ուսանել եք, ձեռք բերել գիտելիքներ, հետազայում հավատով և սիրով ծառայելու համար Ձեր ժողովրդին:

Դուք Ձեր երկարամյա գիտական գործունեության ընթացքում մեծ ու բեղմնավոր աշխատանք եք կատարել քրդագիտության բնագավառում, ստեղծելով մի շարք արժեքավոր գործեր: Դուք հանդիսանում եք Սովետական Հայաստանում քրդագիտության հիմնադիրներից և քրդական բանահյուսության լավագույն գիտակներից մեկը, գիտության այդ բնագավառի երախտավորը և առաջին գիտության թեկնածուն ու դոկտոր-պրոֆեսորը:

Ձեր գրչին են պատկանում այնպիսի գնահատելի ուսումնասիրություններ, ինչպիսիք են «Քրդական ֆուլկլոր», «Քյոռ Օղլի» էպոսի քրդական պատումները, «Սովետական Հայաստանի քրդական գրականությունը», «Մամե և Ջինե», «Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ», մի շարք բառարաններ և բազմաթիվ այլ աշխատություններ:

Դուք Ձեր բազմամյա և բեղմնավոր կյանքի վեց տասնյակ տարիների ընթացքում ոչ միայն եղել եք գիտական հետազոտող, այլև ուսուցիչ և մանկավարժ: Քրդերեն լեզվի Ձեր դասագրքերով սովորել և գիտելիքներ են ձեռք բերել բազմաթիվ քուրդ երիտասարդներ, որոնցից շատերը հետագայում համալրել են քուրդ մտավորականության շարքերը, դառնալով գիտնականներ, գրողներ, մանկավարժներ, բժիշկներ և այլն:

Մեծարգո պրոֆեսոր, Դուք Ձեր գիտական գործունեությանը շարունակ զուգակցել եք ակտիվ հասարակական աշխատանքը,

միշտ ցուցաբերելով եռանդ և գործիմացություն: Դուք միշտ եղել եք մարդ, գիտնական և քաղաքացի: Դուք Ձեր գիտական վաստակի, ուղղամիտ ու շիտակ բնավորության, ազնիվ վարքագծի և ընկերների հանդեպ ունեցած հոգատար վերաբերմունքի համար վայելել և վայելում եք կոլեկտիվի սերն ու հարգանքը:

Արդ, թույլ տվեք այս նշանավոր օրվա, Ձեր 60-ամյակի կապակցությամբ կրկին ջերմորեն շնորհավորել Ձեզ և մաղթել քաջառողջություն, երկար-երկար կյանք և ստեղծագործական նորանոր հաջողություններ՝ ի փառս հայրենական գիտության:

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԵՆՏՐԻ ՎԱՐԻՉ՝

[Handwritten signature]

12.9.78 ՃԻԿԹՅԱՆ /

ԽՆԿԱԶԱՆԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ
ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ՝

[Handwritten signature]

10.9.78 ՄԱԶԱԿԹՅԱՆ /

ԱՂՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՏԵԼԿՈՄԻ
ՇՆԱԿԱՆ՝

[Handwritten signature]

12.2.78 ՄԱԿԱՍԻԱՆ /

Дорогой друг Аджи Джнди!

Сотрудники Курдского кабинета института народов Азии сердечно приветствуют Вас — старейшего советского ученого-курдоведа, выдающегося собирателя, издателя, знатока и исследователя курдского народного творчества, виднейшего курдского просветителя и писателя.

Вы один за сравнительно короткий период собрали и издали столько курдского фольклора, сколько все курдоведы до Вас в течение ста лет. Вам мировая наука обязана исключительно ценными точными записями, которые могут служить - и уже послужили - надежной основой всесторонних исследований в области истории курдского народного творчества и языка.

В курдоведении пользуются широкой известностью Ваши исследования древнейшего курдского эпоса "Кар и Кулык" и курдских версий знаменитого "Короглы".

Советские курдоведы всегуда будут чтить Вас - автора первой курдской грамматики на курдском языке для советских курдов, ряда ценных пособий для советской школы. Нет такой области курдоведения которую Вы не обогатили бы своими трудами.

Венцом Ваших писательских трудов явилась Ваша книга "На помощь".

В день Вашего славного юбилея мы просим Вас, дорогой Аджи, принять наши искренние поздравления и сердечные пожелания долгих лет жизни, доброго здоровья, новых творческих успехов, счастья и благополучия Вам и Вашей семье.

К.Курдоев, И.Цукерман, С.Руденко, Ж.Мусаэлян,
Е.Васильева, З.Юсупова

1968г. Ленинград

ՍԻՐԵԼԻ ՀԱՋԻԵ ՋՆԴԻ

Գիտությունների Ակադեմիայի Մանուկ Աբեղյանի անվան Գրականության ինստիտուտի կոլեկտիվը ջերմորեն ողջունում է Ձեզ՝ Ձեր ծննդյան 60 և գիտական գործունեության 40-ամյակի առթիվ:

Մեծ են Ձեր ծառայությունները քրդական գրականության և քրդական մշակույթի զարգացման և, հատկապես, ժողովրդական բանահյուսության ուսումնասիրության գործում:

Դուք մեծ երախտիք ունեք՝ քրդական սովետական գրականության ստեղծման, կրթության և լուսավորության տարածման գործում և՛ որպես ուսուցիչ, և՛ որպես գրող ու գիտնական:

Գիտական ու գրական հասարակայնությանը քաջ հայտնի են Ձեր կազմած դասագրքերը, «Մամե ու Ձիմե», «Քրդական ֆուլկլոր», «Քյոռ-Օղլու քրդական պատումները» աշխատությունները, ինչպես նաև Ձեր հրատարակած «Քրդական հեքիաթներ»-ն ու «Կառ ու Բուլուկ» վիպերգը, «Սովետական Հայաստանի քրդական գրականությունը» մենագրությունը, որոնք մեծ ավանդ են քրդագիտության մեջ:

Երկար տարիներ Դուք եղել եք Մանուկ Աբեղյանի անվան Գրականության ինստիտուտի ժողովրդական բանահյուսության բաժնի բարեխիղճ ու պարտաճանաչ գիտական աշխատող:

Դուք ջանք ու եռանդ չեք խնայել հայ և քուրդ ժողովուրդների բարեկամության գործում: Միշտ ցուցաբերել եք ազնվություն ու մարդասիրություն և վայելել ընկերների սերն ու հարգանքը:

Կրկին ու կրկին շնորհավորելով Ձեզ՝ Ձեր ծննդյան 60-ամյակի առթիվ, ցանկանում ենք քաջառողջություն և երկար տարիների ստեղծագործական կյանք ի փառս սովետական գիտության:

Երևան

14 մարտի 1968 թ.

Ե Ր Ա Ն

ՀԱՐԳԵԼԻ ԸՆԿԵՐ ՀԱՋԻԵ ՋՆԴԻ

Հայկական հանրապետության մինիստրների սովետի Ռադիո-հաղորդումների և հեռուստատեսության պետական կոմիտեի արտասահմանի համար տրվող հաղորդումների գլխավոր խմբագրությունը ի սրտե շնորհավորում է Ձեզ, Ձեր ծննդյան 60-ամյակի և գրական-հասարակական գործունեության բեղմնավոր 40-ամյակի առթիվ:

Հարգելի Հաջիե Ջնդի, Ձեր շատ արգասավոր կյանքի ընթացքում Դուք ոչ միայն զբաղվել եք քուրդ ժողովրդի բանահյուսության և նրա մշակման հարցերով, ոչ միայն գրել եք գեղարվեստական երկեր, բաժասիրական աշխատություններ, այլև Հայաստանում ռադիոհաղորդումների կազմակերպման գործի, գրեթե սկզբից, դուք մասնակից եք եղել նրա աշխատանքին, թղթակցել ու քրդերեն լեզվով ելույթներ եք ունեցել ռադիոյով, ինչպես և քրդերեն լեզվով հաղորդումները վարողների հետ պարապելով, կատարել եք շատ շնորհակալ աշխատանք, նրանց դիկտորական գործի որակը բարձրացնելու ուղղությամբ:

Այս ամենի համար, մենք խորապես գնահատում ենք Ձեր ծառայությունները և հայտնում մեր շնորհակալությունը, ցանկանալով, որ Ձեր կյանքի երկրորդ վաթսունամյակը ավելի բեղմնավոր լինի և նոր արժեքների ստեղծմամբ Ձեր իմաստնացած կյանքը ընթանա լայն հունով:

**ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ ՀԱՄԱՐ ՏՐԿՈՂ
ՀԱՂՈՐԴՈՒՄՆԵՐԻ ԳԼԽԱՎՈՐ
ԽՄԲԱԳԻՐ՝**

Շ.ՏԱՏՈՒՐՅԱՆ

**ՔՐԴԱԿԱՆ ՀԱՂՈՐԴՈՒՄՆԵՐԻ
ԱՎԱԳ ԽՄԲԱԳԻՐ՝**

Խ.ՍՈՒՐԱԴՐՈՎ

ՀԱՐԳԵԼԻ ՀԱՋԻԵ ՋՆԴԻ

Հայաստանի գրողների Միության վարչությունը ջերմորեն
շնորհավորում է Ձեզ՝ Ձեր ծննդյան 60-ամյակի առթիվ:

Շուրջ չորս տասնամյակ Դուք Ձեր եռանդը նվիրաբերել եք
քուրդ ժողովրդի բանավոր ստեղծագործության հավաքմանն ու
հետազոտմանը: Ձեր բազմաթիվ արժեքավոր գրքերը վաղուց
հայտնի են թե մեր երկրում, թե նրա սահմաններից դուրս:

Ցանկանում ենք Ձեզ, հարգելի Հաջիե Ջնդի, երկար
տարիների կյանք, քաջառողջություն, ստեղծագործական նորանոր
հաջողություններ՝ համուն քուրդ ժողովրդի մշակույթի, համուն հայ
և քուրդ ժողովուրդների բարեկամության:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐՈՂՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՇՈՒԹՅՈՒՆ
1968թ. Ապրիլ

70 - ամյակ ՀԱՐԳԵԼԻ ԸՆԿԵՐ ՀԱԶԻԵ ԶՆԴԻ

Հայկական ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի Մ.Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի դիրեկցիան, գիտական խորհուրդը, կուսակցական և արհմիութենական կազմակերպությունները և ամբողջ կոլեկտիվը ջերմորեն ու սրտանց ողջունում են ձեզ՝ Ձեր ծննդյան 70-ամյակի հոբելյանի առթիվ:

Դուք, հարգելի հոբելյար, գրեթե քառորդ դար եղել եք մեր կոլեկտիվի անդամը և ձեր երիտասարդական ավյունն ու հասուն ուժերը նվիրել եք մեր ինստիտուտի գիտական արտադրանքի հարստացմանը: Եվ մենք հպարտությամբ ենք հավաստում, որ աճելով ու հասունանալով մեր ինստիտուտում, Դուք դարձել եք հանրաճանաչ գիտնական և գրող, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՍՍՀ գիտության վաստակավոր գործիչ:

Մենք միաժամանակ երախտագիտությամբ ենք նշում, որ Ձեր բնագիտական և գրական արգասավոր գործունեությանը զուգընթաց, Դուք քրդերենի եք թարգմանել հայ գրականության բազմաթիվ ընտիր էջեր՝ Թումանյանի, Ավ. Իսահակյանի, Ալ. Շիրվանզադեի, Գ. Սունդուկյանի, Վրթ. Փափազյանի, Դ. Դեմիրճյանի, Ն. Չարյանի և այլոց արձակ, չափածո և թատերերգական ստեղծագործությունները:

Գրականության ինստիտուտի գիտական կոլեկտիվը արժանին է հատուցում Ձեզ ոչ միայն իբրև հմուտ ու վաստակաշատ բանագետի, հասարակական - մշակութային եռանդուն գործչի, այլև որպես ազնիվ ընկերոջ և մարդու, որին իսկապես զարդարում է համեստությունը: Մաղթում ենք Ձեզ ամուր առողջություն, եռանդ ու կորով, երկար տարիների կյանք և ստեղծագործական նոր նվաճումներ:

ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԴԻՐԵԿՏՈՐ՝ (ԷԴ.ԶՐԲԱՇՅԱՆ)
ԿՈՒՄԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ (Ս.ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ)
ՏԵՂԿՈՄԻ ՆԱԽԱԳԱՀ՝ (Կ.ՃԻՆԳՈՉՅԱՆ)

ԹԱՆԿԱԳԻՆ ՀԱԶԻԵ ԶՆԴԻ

Արևելագիտության ինստիտուտի Ձեր գործընկերները և ամբողջ կոլեկտիվը հաճելի հուզում են ապրում:

Նրանք ուրախ են շնորհավորելու Ձեզ ծննդյան 70-ամյակի և մեր հայրենիքի բարձր պատվոնշանով՝ «Ժողովուրդների բարեկամության» շքանշանով պարգևատրվելու առթիվ:

Այսօր Ձեզ համակած ապրումները հասկանալի և սրտանոտ են նաև մեզ: Մենք ևս Ձեզ հետ մտովի անցանք Ձեր լուսաշատ կյանքի ճամփաներով, շրջեցինք ժողովուրդների բարեկամության շքանշանի նորընծա ասպետիդ կյանքուղու ժապավենները...

Այդ տքնաշատ տարիներին մենք Ձեզ տեսնում ենք ոգեշունչ ու վստահակորով՝ քանզի Ձեզ հետ էին Ձեր քուրդ և հայագրի ընկերները:

Դուք առաջիններից մեկը մտաք քուրդ գրականության մշակների շարքը, տարիներ շարունակ հոգածությամբ նպաստեցիք այդ շարքի բազմանալուն և զորանալուն: Խորաթափանցությամբ Դուք պեղեցիք և ի ցույց հանեցիք հարազատ ժողովրդի բանավոր խոսքարվեստի հարստությունները՝ խորանալով քրդական բանագիտության հողում որպես կաղնի:

Թանկագին Հազիե Զնդի Ձեզ համար հանդիսավոր այս օրը արևելագիտության ինստիտուտի ամբողջ կոլեկտիվը հավաստելով իր խորին հարգանքն ու ամենաջերմ գագսմունքները ցանկանում է Ձեզ մշտանորոգ եռանդ, նորանոր հաջողություններ Ձեր բազմաբնույթ ստեղծագործական գործունեության մեջ:

ՀՄՄՀ ԳԱ ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ԿՈԼԵԿՏԻՎԻ ԱՆՈՒՆԻՑ՝
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԴԻՐԵԿՏՈՐ՝
ԿՈՒՍԲՅՈՒՐՈՅԻ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ՝
ԱՐԿՎՈՄԻ ՆԱԽԱԳԱՀ՝

Գ.Խ.ՍԱՐԳՍՅԱՆ
Շ.Խ.ՄՅՈՅԱՆ
Ա.Յ.ՓԱՓԱԶՅԱՆ

ДОРОГОЙ ГЛУБОКОУВОЖАЕМЫЙ ПРОФЕССОР АДЖИЕ ДЖНДИ!

Мы, сотрудники Курдского кабинета ЛОИВАН (Ленинградское отделение института Востоковедения Академии Наук) СССР, от всей души, поздравляем Вас с 70-летием со дня рождения! Желаем Вам, наш дорогой друг и коллега, крепкого здоровья, много и больших научных успехов на благо советского курдоведения.

В день Вашего юбилея мы испытываем чувство безмерной радости за Ваш честный, бескорыстный труд во имя народа, за Вашу титаническую работу по изучению культуры курдов.

Ваше детство было тяжелым и полным лишений. Но в условиях советской действительности Вы прошли счастливый жизненный путь от круглого сироты до видного курдского писателя, ученого деятеля культуры Советской Армении, крутого ученого-доктора филологических наук, профессора, член-корреспондента Курдской академии наук Ирака. Счастье Ваше, как и счастье многих других сынов курдского народа, в том, что Вы учились у видоющихся армянских патриотов ученых. Они учили Вас любить свой народ и служить делу его просвещения.

Около 50 лет своей сознательной жизни Вы отдали изучению культуры своего народа и его просвещения. Вашему перу принадлежат ряд интересных работ об исторической дружбе армянского и курдского народов, о близости их духовных культур. Сборники Ваших переводов образцов курдского фольклора на армянский язык, Ваши прекрасные переводы произведений ряда выдающихся армянских писателей и поэтов: О.Туманяна, А.Исаакяна, Е.Чаренца у других, в произведениях которых отражены общность судеб армянского и курдского народов и их дружба в различные периоды истории, внесли важный вклад в дело еще большего сближения армян и курдов. Велики Ваши заслуги и в деле по подготовке учителей для курдских школ Армении. Долгие годы Вы были незаменимым преподавателем курдского языка в Педагогическом техникуме

курдов Закавказья и на курсах по подготовке и переподготовке учителей курдских школ. Написанные Вами многочисленные учебники курдского языка для начальных и средних школ, представляют определенную веху в истории школьного образования и просвещения советских курдов.

Дорогой наш уважаемый и досточтимый шейх ереванских курдоведов, Мы приветствуем и поздравляем Вас со славным 70-летием со дня Вашего рождения, еще и еще раз от души желаем Вам доброго здоровья, долгих лет жизни дерзновенного труда, творческих вдохновений и больших научных успехов на благо развития и процветания нашей советской науки.

*К.Курдоев, Е.Васильева,
И.Цукерман, З.Юсупова, Хайдари*

ՄԵԾԱՐԳՈՒ ՀԱԶԻԵ ԶՆԴԻ

Երևանի պետական համալսարանի Արևելագիտության ֆակուլտետի դեկանատը, կուսակցական, արհմիութենական և կոմերիտական կազմակերպությունները, ամբողջ դասախոսական կազմն ու ուսանողությունը ջերմ շնորհավորում է Ձեր պանծալի 70-ամյակը, ցանկանում են Ձեզ քաջ առողջություն, երկար տարիների ստեղծագործական նորանոր հաջողություններ ի բարօրություն Ձեր հարազատ ժողովրդի և սովետական գիտության:

Սովետական Միությունում Արևելագիտության մեջ քրդագիտությունը աչքի է ընկնում իր բազմակողմանի զարգացմամբ:

Մեզանում քրդագիտության զարգացման գործում առանձնահատուկ լուծա և մեծ ծառայություն ունեք Դուք՝ հարգելի հոբեյար: Երբ առաջին անգամ Երևանի համալսարանի արևելագիտության ֆակուլտետում քրդագիտությունը դարձավ բուհական ուսումնական առարկա, Դուք առաջինը մեծ ոգևորությամբ և երիտասարդական եռանդով լծվեցիք երիտասարդ քրդագետների պատրաստման պատվավոր գործին:

Ձեզ էր վիճակված կարդալու նորաստեղծ բաժնի անդրամիկ դասախոսությունը: Ձեր վարած քրդերեն լեզվի, քուրդ գրականության, քուրդ ժողովրդական բանահյուսության տեսական դասընթացներն աչքի են ընկել իրենց հագեցվածությամբ ու գիտական բարձր մակարդակով:

Համալսարանում կրթություն ստացած արևելագետ-քրդագետ Ձեր սաները հաջողությամբ աշխատում են Հայաստանի քրդաբնակ շրջաններում որպես մայրենի լեզվի՝ քրդերենի ուսուցիչներ, «Ռյաթագա», թերթի և ռադիոյի խմբագրությունների աշխատակիցներ, որպես գիտաշխատողներ Հայաստանի, Մոսկվայի ու Լենինգրադի քրդագիտական կենտրոններում և որոնք իրենց անբասիր աշխատանքով իրենց երախտագիտության խոսքն են հղում Ձեզ:

Արևելագիտության ֆակուլտետի հիմնադրման օրվանից առ այսօր լինելով ֆակուլտետի գիտխորհրդի անդամ, Դուք՝ Ձեր հատուկ բարեխղճությամբ ու սկզբունքայնությամբ Ձեր ակտիվ մասնակցությունն եք բերել նրա աշխատանքներում:

Սիրելի պրոֆեսոր: Թույլ տվեք կրկին ու կրկին շնորհավորել Ձեր ծննդյան 70-ամյակը և Ձեզ կառավարական բարձր պարգևի՝ «Ժողովուրդների բարեկամության շքանշանով պարգևատրելու առթիվ և ցանկանալ ամենաբարին ու ամենագեղեցիկը կյանքում:

ԱՐԵՒԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ ԴԵԿԱՆԱՏ՝ Մ. Քոչար
ԱՐԵՒԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ ԿՈՒՍԿԱԶՄԱԿԵՐԴՈՒԹՅՈՒՆ
ԱՐԵՒԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ ԱՐԴԿՈՄԻՏԵ
ԱՐԵՒԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ ԼԿԵՄ ԲՅՈՒՐՈ

ՀԱՐԳԵԼԻ ՀԱԶԻԵ ՋՆԴԻ

Այսօր մենք մեծ խանդավառությամբ նշում ենք Ձեր ծննդյան 70 և աշխատանքային գործունեության 50-ամյակը: Ձեր ողջ ստեղծագործական գործունեությունը Դուք նվիրել եք քուրդ ժողովրդի սոցիալիստական մշակույթի ստեղծմանն ու զարգացմանը:

1930-ական թվականներին Դուք աշխատելով «Ռյա Թագա» թերթում, անդրկովկասյան քրդական մանկավարժական տեխնիկումում, երկար տարիներ ղեկավարելով քուրդ գրողների մասնաճյուղը՝ Ձեր ողջ ուժն ու եռանդը ներդրել եք Սովետական Հայաստանում քրդական նորաստեղծ օջախների բարգավաճմանը:

Ձեր գողտրիկ ակնարկներով, պատմվածքներով, վիպակներով ու վեպերով, Դուք հարստացրել եք սովետական քրդական գրականության գանձարանը:

Ձեր ստեղծագործական գործունեությունը զուգորդել եք գիտական հմուտ աշխատանքի հետ: Հավաքելով քրդական ժողովրդական բանահյուսության գանձերը, Դուք այն մի քանի ժողովածուներով հանձնել եք քուրդ ընթերցողին, գրել «Հայ և քուրդ ժողովուրդների բարեկամության արտացոլումը բանահյուսության մեջ», «Ռոստամե Ջալ» էպոսի քրդական պատումները», «Ակնարկներ Սովետական Հայաստանի քրդական գրականության»

և մի շարք այլ արժեքավոր աշխատություններ: Դուք հեղինակ եք բազմաթիվ քրդական դասագրքերի:

Ձեր գեղարվեստական և գիտական աշխատանքները լայն ճանաչում են գտել ոչ միայն մեր երկրում, այլ նաև Թուրքիայում, Իրանում և Իրաքում ապրող քրդերի մեջ: Գնահատելով Ձեր գիտական գործունեությունը, Դուք ընտրվել եք իրաքյան Քուրդիստանի գիտությունների ակադեմիայի պատվավոր թղթակից-անդամ:

Հարգելի հորեյար, մենք հուսով ենք, որ Ձեր ստեղծագործական գրիչը դեռևս մեզ կպարզևի նորանոր բարձրարժեք ստեղծագործություններ: Ցանկանում ենք Ձեզ քաջառողջություն, երկար կյանք և ստեղծագործական նորանոր հաջողություններ:

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐՈՂՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅԱՆ
ՎԱՐՉՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐՏՈՒՂԱՐՈՒԹՅՈՒՆ**

Дорогой Аджие Джинди! Европейская организация курдской демократической левой партии Сирии передает Вам самые теплые поздравления и пожелания по случаю Вашего 70-летнего юбилея и награждения орденом Дружбы народов.

Сегодня Ваше имя известно не только в Советском Союзе, но и за пределами его, И тем более каждому курду. Курдский народ гордится Вами, Аджие Джинди, гордится своим верным сыном. Трудно переоценить то, что Вы сделали для развития курдского языка, курдской литературы, курдского фольклора, курдской истории. Но мы уверены, что достигнутое не есть предел Ваших стремлений и возможностей. Поэтому выражаем нашу надежду, что Вы и в дальнейшем так же самоотверженно как и прежде будете служить своему народу. Мы говорим Вам спасибо за все, что Вы сделали и что еще сделаете для развития нашей культуры. Мы говорим спасибо и стране, которая предоставила нашему курдскому народу огромные возможности развития и которая есть и будет всегда примером для всех народов, желающих жить в мире и дружбе.

Москва, 29/III-1978 г.

Руководство организации

Многоуважаемый Аджие Джнди

Секретариат Правления Союза писателей СССР, Бюро Советов по литературам народов СССР сердечно поздравляют Вас в связи с 70-летием со дня Вашего рождения.

Мы знаем и ценим Вас, как одного из видных современных курдских литераторов, ученого, фольклориста, исследователя и пропагандиста курдской культуры. Вашему перу принадлежат роман "Помощь", сборник рассказов "Новое утро", Вы составили и издали ряд сборников курдских сказок, вариантов народного героического эпоса и другие исследования и научные труды.

Искренне желаем Вам крепкого здоровья, творческих успехов.

СЕКРЕТАРИАТ ПРАВЛЕНИЯ СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ СССР
БЮРО СОВЕТОВ ПО ЛИТЕРАТУРАМ НАРОДОВ СССР

ՀԱՐԳԵԼԻ ԸՆԿԵՐ ԶԱՌԻԱՐԻ ՀԱԶԻԵ ԶՆԴԻ

Հայկական ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի Մ.Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի դիրեկցիան և գիտական խորհուրդը, կուսակցական և արհմիութենական կազմակերպությունները, վետերանների խորհուրդը և գիտական ողջ կոլեկտիվը ջերմորեն ու սրտանց ողջունում են Ձեզ՝ ծննդյան 80-ամյակի առթիվ:

Դուք երկար տարիներ գիտահետազոտական բեղմնավոր աշխատանք եք կատարել գրականության ինստիտուտում, եղել եք կուսկազմակերպության քարտուղար, արհմիութենական տեղկոմի նախագահ, գիտխորհրդի անդամ: Մենք բարձր ենք գնահատում Ձեր բազմամյա արգասավոր գործունեությունը քրդագիտության, քրդական բանագիտության, բանասիրության, մանկավարժության, գեղարվեստական գրականության, հրապարակախոսության թարգմանության բնագավառներում:

Շուրջ վաթսուն տարի Դուք անխոնջ ծառայել եք քուրդ եղբայրական ժողովրդի կրթության ու լուսավորության, նրա հոգևոր մշակույթի զարգացման գործին: Դուք ստեղծել եք քրդերեն լեզվի և գրականության դպրոցական դասագրքեր, դասախոսել եք Երևանի համալսարանի արևելագիտության ֆակուլտետի քրդական բաժնում, հավաքել, գրի առել և ուսումնասիրել եք քրդական ժողովրդական բանահյուսության բազմահարուստ նյութերը: Կան ժողովրդական բանահյուսության բազմահարակել եք «Քրդա-Այդ նյութերի հիման վրա Դուք կազմել և հրատարակել եք «Քրդական բանահյուսությունը», «Քրդական վիպերգեր», «Քրդական առածներ և ասացվածքներ», «Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ» հինգ հատորյա մեծարժեք ժողովածուները: Ձեր գրառմամբ և գիտական աշխատասիրությամբ լույս են տեսել «Մամե և Զինե», «Կառ ու Քուլուկ» քրդական ժողովրդական վիպերգերը, «Ռոստամե Զալ» և «Քյոռ Օղլի» էպոսների քրդական պատումները: Դուք պատրաստել եք «Հայ և քուրդ ժողովուրդների բարեկամության արտացոլումը բանահյուսության մեջ» և «Ծաղկեփունջ» (հայ գրողները քուրդ ժողովրդի մասին) հանրօգուտ գրքերը, գրել եք բազմաթիվ պատմվածքներ, գրույցներ, ակնարկներ, «Եվ եկավ գարուն» վեպը, տասնյակ տարաբնույթ հոդվածներ, «Ակնարկ

Սովետական Հայաստանի քրդական գրականության» մենագրությունը: Դուք սիրով ու բանիմացությամբ հայերենից քրդերենի եք թարգմանել Սայաթ-Նովայի, Գ.Սունդուկյանի («Պեպո»), Ա.Շիրվանզադեի («Նամուս», «Չար ոգի»), Վրթ.Փափազյանի («Քաջ Նազար») և էլի ուրիշների ստեղծագործությունները, միաժամանակ հայերենի եք թարգմանել քրդական ժողովրդական շատ հեքիաթներ ու վիպերգեր: Այդ առթիվ հայ մեծանուն բանաստեղծ Հովհ. Շիրազը Ձեզ իրավամար անվանել է «Ոսկե կամուրջ» մեր ժողովուրդների միջև:

Հարգելի հորեյլար, Ձեր մեծ վաստակի և հասարակական հանրագուտ գործունեության համար Ձեզ առանց դիսերտացիա պաշտպանելու շնորհվել է բանասիրական գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճան, պրոֆեսորի կոչում, Հայկական ՍՍՀ գիտության վաստակավոր գործչի տիտղոս, դուք ընտրվել եք Իրաքի ԳԱ թղթակից անդամ: Նորից շնորհավորում ենք Ձեզ և մաղթում քաջառողջություն, ուժ ու կորով, գիտական և ստեղծագործական հաջողություններ:

ԻՆՏԵՆՏԻՎ ԿՐԻՆԿՏՈՐ
 ՀՍՀ ԳԱ ՍԿՄԵԿՏԻՎՈՍ
 ԱՍՏՆԱԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՏՈՒՄԻ
 ԻՆՏԵՆՏԻՎՆԵՍԿԱՆ ՏԵՂԿՈՒՄԻ ՇՄԱՐԱՆ
 Է.Ս. ԶՐԱՄԵՍԷ
 Ա. Կ. ԿՐԱՅԿՅԱՆ
 Մ. Կ. ԵՂԻՍԱՄԵՍԷ
 Վ. Ա. ԿԻՐԱԿՈՍՅԱՆ

ՉԱՌԻՐԻ ՀԱՋԻԵ ՉՆԴԻ

Հայկական ՍՄՀ գիտությունների ակադեմիայի Արևելագիտության ինստիտուտի դիրեկցիան և գիտական խորհուրդը, կուսակցական և արհմիութենական կազմակերպությունները, գիտական ողջ կոլեկտիվը ջերմորեն և սրտանց ողջունում են Չեզմեր հարգված հեղինակավոր ու վաստակաշատ գործընկերօջը՝ Ծննդյան 80-ամյակի առթիվ:

Ձեր երկարատև ու բեղմնավոր գիտահետազոտական աշխատանքով Դուք անջնջելի հետք եք թողել սովետական քրդագիտության բնագավառում: Քուրդ ժողովրդի բազմահարուստ բանահյուսության հրատարակման գործում ձեր կատարած վիթխարի աշխատանքը համընդհանուր ճանաչում ունի և հանդիսանում է գիտության ազնվորեն ու անմնացորդ ծառայելու փայլուն օրինակ: Քուրդ ժողովրդի մշակույթի զարգացման մարզում Ձեր հիրավի անբնագրություններով, ժողովածուներով, դասագրքերով և գիտական այլ գործերով: Ձեր աշխատությունները, ինչպիսիք են «Քրդական ֆոլկլոր», Քրդական ժողովրդական հեքիաթների հինգհատորյակը, Քրդական մեծածավալ առածանին, քրդերեն, հայերեն, ռուսերեն լույս տեսած մյուս ուսումնասիրությունները ծանրակշիռ ավանդ են բանահյուսության ասպարեզում: Մենք բարձր ենք գնահատում հայ և քուրդ ժողովուրդների բարեկամությանը անձնվիրաբար ծառայելու Ձեր վաստակը, որի իրական արտահայտությունն են հանդիսանում բանահյուսության մարզում երկու ժողովուրդների մշակույթին և բարեկամությանը նվիրված Ձեր աշխատությունները, հայ ականավոր գրողների և բանագետների գործերի Ձեր քրդերեն թարգմանությունները:

Մեծ դրվատանքի է արժանի Սովետական Հայաստանի արևելագիտական կենտրոնում քրդագիտության բաժնի աշխատանքների սկզբնավորման և հետագա զարգացման գործում Ձեր՝ որպես նրա վարիչի գիտա-կազմակերպական աշխատանքը:

Ձարմանալի փութաջանությամբ Դուք Ձեր մեծ ավանդն եք ներդրել ոչ միայն քրդագիտության, այլև քրդական սովետական գրականության ստեղծման, քուրդ մատաղ սերնդի համար ուսումնամեթոդական ձեռնարկների հրատարակության, քրդական տեխնիկուկում և Երևանի պետ.համալսարանի քրդագիտության բաժնում ուսման գործը կազմակերպելու մարզում:

Մեր գիտական կոլեկտիվը բարձր է գնահատում Ձեր հանդարտ ու մեղմ բնավորությունը, մարդասիրությունը, համեստությունը, ճշտապահությունը, մարդկանց օգնության գալու մշտական պատրաստականությունը: Ձեր գիտական և քաղաքացիական նկարագիրը լավագույն օրինակ է մեր երիտասարդ գիտաշխատողների համար:

Ձեր գիտական և մանկավարժական արգասավոր գործունեությունը պատշաճ ճանաչում ունի: Հայկական ՍՍՀ գիտության վաստակավոր գործիչ, Միութենական շքանշաններ և մեդալներ, Հայկական ՍՍՀ մի քանի պատվոգրեր, Իրաքի գիտությունների ակադեմիայի թղթակից անդամ՝ ահա այդ իրողությունը հաստատող փաստեր:

Արևելագիտության ինստիտուտի տնօրինությունը և ողջ կոլեկտիվը ջերմորեն ցանկանում է Ձեզ առողջություն և ստեղծագործական հաջողություններ այն աշխատանքում, որը Դուք ընտրել եք որպես կյանքի նպատակ:

Հայկ.ՍՍՀ ԳԱ Արևելագիտության
ինստիտուտի ղեկավար, ակադեմիկոս.

Վուսեյուրոյի բարտուղար, պրոֆ.

Արհկոմի նախագահ, պ.գ.թ.

Քրդագիտության բաժնի վարիչ,
պրոֆ.

[Handwritten signatures and dates]
Գ. Խ. Սարգսյան
Ե. Ղ. Սարգսյան
Ա. . Նաչատրյան
Ե. Խ. Մհոյան

ՄԵԾԱՐԳՈՂՈՒՄԻ ՀԱՋԻԵ ԶՆԴԻ

Հայկական ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի պատմության և տնտեսագիտության բաժանմունքը հարգանքի և սիրո զգացումով շնորհավորում է Ձեր՝ գիտության վաստակաշատ և անխոնջ մշակի 80-ամյակը:

Շուրջ 60 տարի ծառայելով քուրդ ժողովրդի անգնահատելի գանձի՝ բանահյուսության գրառման, մշակման և հրատարակման գործին, Դուք հիրավի բարձր գնահատականի արժանի ավանդ եք մուծել բանագիտության մեջ: Որպես բանագետ, Դուք համընդհանուր ճանաչում ունեք ինչպես մեր երկրում, այնպես էլ նրա սահմաններից դուրս: Ձեր անունը և գործունեությունը անխաղճիորեն կապված են քրդական մշակույթի զարգացման մի ամբողջ ժամանակաշրջանի հետ:

Մենք բարձր ենք գնահատում հայ և քուրդ ժողովուրդների բարեկամության Ձեր նվիրվածությունը, որի ակնառու վկայությունը այդ հարցերին նվիրված Ձեր մի շարք աշխատություններն են:

Ձեր գիտական, գիտամանկավարժական արգասավոր գործունեությունը հասարակական, պետական ճանաչում է գտել, կառավարական բարձր պարգևները, գիտության վաստակավոր գործչի պատվավոր կոչումը, արտասահմանյան գիտական օջախների կողմից Ձեր բարձր հեղինակության ճանաչումը - ահա այդ իրողության ակնառու վկայությունները:

Մեծ և անուրանալի են Ձեր ծառայությունները քրդական սովետական գրականության սկզբնավորման և զարգացման անդաստանում:

Հայկական ՍՍՀ ԳԱ պատմության և տնտեսագիտության բաժանմունքը Ձեզ ճանաչում է առողջությամբ, աշխատանքային եռանդի փառս սովետահայ քրդագիտության զարգացման և բարգավաճման:

Բ.Ն.ՍՈՍՔԵԼՅԱՆ

Հայկական ՍՍՀ ԳԱ պատմության և տնտեսագիտության բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար,
ՀՍՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս

ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ

ԽՈՍՔ ՀԱՋԻԵ ՋՆԴԻԻ ՄԱՍԻՆ

Հայ ժողովրդական առածն ասում է. **«Մարդուն լավ ծանաչելու համար պետք է հետը երկար ծանապարհ անցնես»**: Հաջիե Ջնդիի հետ մենք երեք տասնամյակ քայլել ենք աշխատանքային նույն ուղիով: 1930-ական թվականների սկզբներին միասին մասնակցել ենք Կ.Մելիք-Օհանջանյանի գլխավորած բանագիտական խմբարշավներին, շրջել Հայաստանի բազմաթիվ գյուղերում, գրի առել բանահյուսական շատ նյութեր: 25 տարի մենք համատեղ պաշտոնավարել ենք Հայաստանի կուլտուրայի պատմության, պատմության և գրականության, Մանուկ Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտների բանահյուսության բաժիններում: Նա զբաղվում էր քրդական, իսկ ես հայ բանահյուսության նյութերի գրառման և ուսումնասիրման գործով: 1959 թվականից, թեև աշխատում ենք տարբեր հիմնարկներում, սակայն վաղեմի մեր բարեկամությունը շարունակվում է առ այսօր: Պարբերաբար հանդիպումներ ենք ունենում, ծանոթացնում իրար մեր ընթացիկ կյանքին ու աշխատանքին:

Հաջիե Ջնդիի՝ իբրև քրդական ժողովրդական բանարվեստի երդվյալ նվիրյալի մասին ես շատ բան կարող էի ասել, մոտիկից ծանոթ լինելով նրա կատարած մեծ գործին: Սակայն, տվյալ դեպքում, դրա անհրաժեշտությունը չկա: Իր հրատարակած բազմաթիվ գրքերով (քրդերեն, հայերեն և ռուսերեն) նա վաղուց ճանաչված դեմք է ոչ միայն Հայաստանում, Սովետական Միության ուրիշ հանրապետություններում, այլև մեր երկրի սահմաններից դուրս: Պատահական չէր, որ Իրաքի հանրապետությունում հիմնադրված Քրդական ակադեմիան տարիներ առաջ չհապաղեց նրան ընտրել իր թղթակից անդամը: Առանձնապես արժեքավոր են Հաջիե Ջնդիի «Քրդական ֆուլկլոր», «Մամե ու Ջինե», «Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ», «Ռուստամ-Ջալ էպոսի քրդական պատումները» խորագրերով գրքերը և, հատկապես, հրատարակության պատրաստ քրդական ժողովրդական առածների ու ասացվածքների ծավալուն համահավաք ժողովածուն, որը մեր խորին համոզմամբ հանդիսանում է հեղինակի գլուխգործոցը:

Հաջիե Ջնդիի հիշված և չհիշված մյուս գործերը ժամանակի հոլովումով չեն կորցնելու իրենց նշանակությունը: Ռադիոյի, հեռուստատեսության և էլեկտրոնային հաշվիչ մեքենաների մեր դարում այդ գործերը գնալով ավելի ու ավելի են գնահատվելու իբրև քուրդ ժողովրդի «անկրկնելի մանկության» գեղարվեստական հուշամատյաններ:

Ազնվությունը, բարությունը, համեստությունը, խոհեմությունը, երախտագիտությունը, շիտակությունը Հաջիե Ջնդիի անհատականության անկապտելի բաղադրիչներն են: Մարդու համար այնքան անհրաժեշտ այդ հատկությունները նրան շնորհել է ինքը՝ մայր բնությունը, որոնք նա աչքի լույսի պես պահել ու պահպանել է իր կյանքի ոչ միշտ դյուրին ու հարթ ճանապարհին:

Հաջիե Ջնդին երբևէ չփորձեց ուրիշի հաշվին ուղի հարթել իր համար: Ընդհակառակը, նա սեփական ուժերի ներածին չափ միշտ ձգտեց օգտակար լինել մարդկանց, նրանց հետ կիսեց ազնիվ տքնությամբ ձեռք բերած իր կենսափորձն ու իմացությունները: Միջին և կրտսեր սերնդի այսօրվա քուրդ բանագետների (և ո՛չ միայն բանագետների) զգալի մասը, ժողովրդական արտամիտությամբ ասած, մարդ է դարձել նրա անմիջական օժանդակությամբ և խնամոտ հոգածությամբ:

Ա. Դանալանյան⁹

⁹ Տե՛ս՝ սույն գրքույկի ցանկ 3:

ՎԱՍՏԱԿԱՇԱՏ ԳՈՐԾԻՉԸ

Հաջիե Ջնդին՝ անվանի գիտնականը, գրողը և բանահավաքը, թանկ անուն է քուրդ ժողովրդի մշակույթի պատմության մեջ: Նրան վիճակվել է գրական-գիտական գործի մեջ ամենադժվարն ու պատվավորը, իր ժողովրդի մշակույթի, մասնավորապես գրականության և բանասիրության հիմնադիրներից մեկը լինելու բախտը: Հետևաբար, նա հանդես է գալիս և սկզբնավորողի, և նորագույն սերունդների ուսուցչի արժանավոր դերում: Թուրքական յաթաղանից մագապուրծ, հայ բախտակից որբերի հետ միասին, Կարսի նահանգի երեխան ունեցել է ծանր մանկություն: Ճաշակել է որբանոցի դառն ու դժվար հացը, և նա նոր կյանքի արշալույսին բռնել է մի ազնիվ ճանապարհ, ձգտելով դեպի գիտությունն ու գիտելիքների բարձրունքները: Նրա հայացքների ձևավորմանը մեծապես նպաստել են հայ նշանավոր գիտնականները, գրողներն ու բանասերները: Ժամանակի ընթացքում Հաջիե Ջնդին կատարել է մեծ աշխատանք, անմիջականորեն, հայ ընկերների աջակցությամբ մասնակցել է քրդական դասագրքերի ու ընթերցարանների ստեղծմանը, սկսել է հավաքել քրդական ժողովրդական բանահյուսության հարստությունը, վիպերգերը, հեքիաթները, բանահյուսություններն ու առածները, գրել է բազմաթիվ ուսումնասիրություններ՝ քրդական բանահյուսության զանձերի մասին, այստեղ էլ դնելով գիտական մեծ գործի սկիզբ:

Այո. նորագույն շրջանի քրդագետները չեն կարող շրջանցել այս մեծ աշխատանքը և հարգանքով չհիշել Հաջիե Ջնդիի վաստակը: Բայց այս բոլորի հետ միասին, ես չեմ կարող հատուկ ջերմությամբ չխոսել նշանավոր գիտնականի և մանկավարժի բարոյական բարձր նկարագրի մասին: Հաջիե Ջնդին ամենուր, գրական և գիտական աշխատանքի մեջ եղել է ազնիվ, համեստ և տքնաջան մշակ, սիրել է ընկերներին, մարդկանց և երեխաներին: Ուշադիր է եղել գիտական և գրական երիտասարդ կադրերի նկատմամբ, նպաստել է երիտասարդ սերունդների աճին: Ես առանձնապես ուզում եմ նշել այդ արժանավոր մարդու մի ուրիշ բարձր հատկանիշը՝ ինտերնացիոնալիզմը, հատուկ սերը ոչ միայն սեփական ժողովրդի, այլ նաև եղբայրակից հայ ժողովրդի հոգևոր և կուլտուրական արժանիքների նկատմամբ, իսկական եղբայրական վերաբերմունքը դեպի գրչի հայ եղբայրները, գիտնականներն

ու գրողները, մշակույթի գործիչները: Նա հիրավի գիտության վաստակավոր գործիչ է, իսկական գիտնական, քաղաքացի և ընկեր:

Այսօր Հաջիե Ջնդիի ծննդյան 70-ամյակի առթիվ, հայ գրականագետները բերում են նրան, եղբայրական քուրդ ժողովրդի մշակույթի ազնիվ, անկաշառ, վաստակավոր մարդուն իրենց ջերմ ողջույնը և անկեղծ համակրանքի խոսքը:

Հ.ԹԱՄՐԱԶՅԱՆ¹⁰

¹⁰ Տես՝ սույն գրքույկի ցանկ 3:

ՀԱՋԻԵ ՋՆԴԻ

Ոմանց համար հայր է... ոմանց՝ հորեղբայր, ոմանց՝ ընկեր է, ոմանց պապիկ... Բայց բոլորի համար Հաջիե Ջնդի է... քրդական սովետական մշակույթի կենտրոնական դեմքը, ազնիվ քաղաքացին, բարի խղճի և խորհուրդի տեր մարդը...

Ավելի քան շուտ, մինչև մեծատաղանդ ռեալիստ Ակսել Բակունցը կհորդորեր. «Այ, դոչաղ եք, «Մամ ու Ջինի» նման բան ստեղծեք», երիտասարդ Հաջին արդեն զգացել էր, որ քուրդ ժողովրդի ստեղծած ամենամեծ գանձը դա նրա հոգևոր մշակույթն է, նրա երգը:

Մի նոր Շեքսպիր պետք է լիներ՝ ստեղծելու համար «Մամ ու Ջին»-ի համարժեքը: Իսկ 30-ական թվականներին քուրդ սովետական մշակույթի անդաստանում ուրվագծված Արաբ Շամիլովը, Հաջիե Ջնդին, Ամինե Ավդալը, Ջարդոյե Գենջոն և ուրիշներ հեռու էին այդպիսի մոնումենտալ մտադրություններից:

Հաջիե Ջնդին բարվոք համարեց քիչ վարել նորը, շատ հավաքել-առատորեն հասունացածը: XX դարի հռնդացող տեխնիկան, ռադիոն, կինոն, հեռուստացույցը, ռաբիզ երգերը անսիտի քամահրանքով ժամանակի արագահոս գետն էին նետում ֆուկլորի վարդերն ու ծաղիկները, որոնք դեռ այնքան պետք են մարդուն մարդկայնացնելու գործուն... Հաջիե Ջնդին քափ-քրտինք մտած՝ հավաքում էր դրանք: Հավաքեց հակերով, գամբյուղներով. «Չամբյուղավաճառը», «Մամ ու Ջինը», «Մամեն ու Այշեն», «Սիաբանդն ու Խաջեն», «Խանե ճանգզեռինը» հարյուրավոր հեքիաթներ, զրույցներ, երգեր... հավաքեց, դասակարգեց, իմաստաբանեց և հանձնեց հավերժությանը...

Հենց դա էլ եղավ նրա մեծագործությունը, հենց դրանում էր նրա տաղանդը, նրա տարերքը... Ոգեշնչված, հարստացած ժողովրդի բառ ու բանով, հիացած ժամանակի մեծագործություններով, նա հմի ու նորի հակադրման հենքի վրա հյուսեց ներբողների ու պատմվածքների ստվար մի շարք, ողողեց «Հավարի» (Օգնություն) հայրենանվեր վեպը ժողովրդական դարձվածներով, ոճերով, իմաստությամբ, քաղցրացրեց մանուկների համար կազմած դասագրքերը հոգեզմայլ զրույցներով, զվարճալի առակներով, ասացվածքներով, ապացուցեց, որ քուրդ շինականի լեզվով հնարավոր է թարգմանել Խայամ ու Գյոթե, Բայրոն ու

Պուշկին, Իսահակյան ու Լերմոնտով... Եւան մեծերից քուրդ ժողովրդի խոհեմ զավակը սովորում էր վարպետություն, իմաստություն, սովորում էր ստեղծել ժողովրդի համար, մերվել ժողովրդին: Եւ երբեք իր անձը չի զատել սովորական մահկանացուներից ու դրել բարձր պատվանդանին, այլ միշտ ասել է. «Ես էլ ձեզ հետ, ես էլ ձեզ նման»:

Շատ դառնություններ է կրել Հաջիե Ջնդին կյանքում. էլ գաղթ, էլ սով, էլ հարազատների կորուստ, որբություն, բանտ, հիվանդություն: Հայ մեծ բանաստեղծ Յովհաննես Շիրազի ասածի պես նա անցել է ծխնելույզանման բազում դառը օրերի միջով, բայց պես նա անցել է մարդ ու մաքուր: Ես կարող եմ ավելացնել, որ նա եղել ու մնացել է մարդ ու մաքուր: Ես կարող եմ ավելացնել, որ նա եղել ու մնում է բախտավոր մարդ. բախտավոր ոչ միայն իր հավատարիմ, ինքնանվեր կյանքի ընկերով, հայրապաշտ զավակներով, այլ հիմնականում նրանով, որ սիրել է իր աշխատանքը, ապրել է նրանով...

Կյանքում, կենցաղում զարմանալիորեն համեստ, սակավապետ այդ մարդը բառիս ամենադրական իմաստով ազահ է ստեղծելու, աշխատելու գործում: Այս պահին էլ, երբ նրա ականջներին հնչում է յոթանասունամյակ բառը, թվում է, թե նա ափսոսում է, որ չի հասցրել հրատարակելու յոթանասուն հատոր հեքիաթ, յոթանասուն պատում «Ռոստամե Ջալ», յոթանասուն վեպ և այլն, և այլն...

Աշխատանքը նրա համար ինչ-որ բանից ազատվելու կամ ինչ-որ բան ստանալու ժամանակավոր միջոց չի եղել, այլ՝ մշտագո, կենսական մի երևույթ, ուրախությունների և տխրությունների համապագօրյա պահանջ...

Կես դար շարունակ Հաջիե Ջնդին իր գիտակցական ամբողջ կյանքն ու կորովը նվիրաբերել է ժողովրդի մշակույթին:

Եւ ժողովրդից հավաքել, պահպանել, լավը, գեղեցիկը, ընդ որում իր մեջ պահպանելով նաև մեր ժողովրդի ազնիվ առաքինությունները: Տարացրիվ քուրդ ժողովրդի գանձերի մի կղզի է նա, որ մեր ժողովրդի հոգու գանձերը կյանքի հեղեղներից փրկած՝ տանում հանձնում է հետագա սերունդներին: Թող մեզ համար Եւյնա հախապետի պես գոյատևի նրա բարի անունը, թող իր մեծահանդես

բազում փառքերի դեռևս մեկ միավորը լինի նրա փառապանծ յոթանասունամյակը:¹¹

ՖԵՐԻԿԵ ՈՒՍԸԿ

ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆՎԻՐՅԱԼԸ, ԱԶՆԻՎ ՔԱՂԱՔԱՑԻՆ

Վաթսունամյա գրական, գիտական մանկավարժական - հասարակական ծանրակշիռ վաստակով է Հաջիե Ջնդին բոլորում իր ծննդյան 80 - ամյակը: Բոլորում է՝ զարդարված անսահման նվիրվածությամբ հարազատ քուրդ ժողովրդին և նրա մշակույթին, հայ ժողովրդի հետ քուրդ ժողովրդի բարեկամությանը:

Ինչպես Հաջիե Ջնդիի պապերի, այնպես էլ նրա սեփական ճակատագիրն անբաժան է հայ ժողովրդի ճակատագրից, Սովետական Հայաստանի հասարակական ու հոգևոր կյանքի պատմությունից:

Հայոց Մեծ եղեռնի օրերին Արևմտյան Հայաստանում անգնահատելի գործունեություն ծավալած Սերգեյ Գորոդեցկին Հովի. Թումանյանի մասին գրած հանրահայտ հուշերում արձանագրել է. «Հովհաննես Թումանյանը մեզ ուղեկցեց մինչև կայարան և հրաժեշտ տալիս մի անգամ էլ կրկնեց այդ խոսքը...- Զմոռանաք և քուրդ երեխեքին, նրանք էլ էնպես անտիրական են, ոնց որ մերոնք»:

Այս երեխեքից էր և Կարսի մարզի Յամանչայիր գյուղից գաղթած, հայ որբերի հետ որբանոցներում մեծացած Հաջիե Ջնդին, որ այնուհետև ավարտելով Լենինականի մանկավարժական ուսումնարանը և ապա Երևանի համալսարանի բանասիրա-

¹¹ Անվանի քուրդ գրող Ֆերիկե Ուսըվի ելույթի խոսքն է՝ արտասանած Հ.Ջնդիի ծննդյան 70-ամյակին նվիրված հանդիսավոր նիստին (25 մարտի, 1978: Ծանոթ. Ա.Ս.):

կան ֆակուլտետը, դարձավ իր ժողովրդի անձնավեր լուսավորիչն ու հոգևոր մշակը:

Գիտելիքին գումարվեց գեղջուկ ծնողներից ժառանգած ու վաղ մանկության օրերին ներարկված աշխատասիրությանը, որի արդյունքը Հաջիե Ջնդիի վաստակն է՝ թե՛ ընդգրկման լայնքով, թե՛ կշռով ու արժեքայնությամբ:

Գեղարվեստական գործերի՝ պիեսների, պատմվածքների, վիպակների ու վեպերի կողքին, որոնք հոգևոր կենսական սնունդ էին քուրդ ժողովրդի համար, այդ վաստակի գումարներից են նաև քրդական դպրոցների տարբեր դասարանների համար նրա կազմած ծրագրերը, դասագրքերը, մեթոդական ձեռնարկները, քրդական նոր այբուբենը ռուսական տառադարձությամբ, քրդական ժողովրդական երգերի, վիպերգերի, առած-ասացվածքների ժողովածուները, այդ թվում «Քրդական ֆուլկլոր», բազմահատոր «Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ», «Ռոստամե Ջալ» էպոսի քրդական պատումները:

Դժվար է, իրոք, պատկերացնել մեկ անհատի ստեղծագործական-գիտական աշխատանքի նմանօրինակ տքնաջան սխրանք, նկատի ունենալով նաև, որ Հաջիե Ջնդին հարազատ ժողովրդի մշակույթի և գրառման ու հավաքման, և՛ ուսումնասիրության ասպարեզում բառիս բուն իմաստով առաջնեկ է: Առաջնեկ է այնպիսի աշխատասիրություններով, որպիսիք երբևէ չեն կորցնելու իրենց մշանակությունը, ճիշտ հակառակը, ինչպես տարիներ առաջ գրել է Հաջիե Ջնդիի երկարամյա գործընկերն ու նվիրական բարեկամը՝ ակադեմիկոս Արամ Ղանալանյանը «ավելի ու ավելի են գնահատվելու իբրև քուրդ ժողովրդի «անկրկնելի մանկության» գեղարվեստական հիասքանչ հուշամատյաններ»:

Եվ սակայն, այս ամենով էլ դեռևս չի սպառվում «բազմակողմանի լուսավորչի» նրա գործունեությունը: Անընդմեջ նա ռուսերեն, հայերեն թարգմանաբար ներկայացրել է իր ժողովրդի բանարվեստի նմուշները, քրդերեն է թարգմանել Գ.Սունդուկյանի «Պեպոն», Շիրվանզադեի «Նամուսն» ու «Չար ոգին», Վ.Փափազյանի «ժայռը», Դ.Դեմիրճյանի «Քաջ Նազարը», ինչպես նաև ժամանակակիցների գործերից:

Սյուս կարևոր ոլորտը Հաջիե Ջնդիի անմիջական մասնակցությունն է գրական-մշակութային կյանքին: Նա մշտապես հանդես է եկել հրապարակախոսական հոդվածներով, կազմել ու

հրատարակել է Սովետական Հայաստանի քրդական գրականության ժողովածուներ, տպագրել է ակնարկներ, գրախոսություններ, քուրդ և հայ գրողների հիշարժան տարեթվերին նվիրված խոսքեր...

Իր այդ ծառայություններով, հավասարապես և մարդկային ազնիվ նկարագրով ու վարքով Հաջիե Ջնդին մշտապես վայելել ու վայելում է հայ մտավորականության ամենալայն շրջանների սերն ու հարգանքը: 40-50-ական թթ. Իսահակյանի, Դեմիրճյանի, Ջորյանի կյանքի օրերն անկարելի է պատկերացնել՝ որքան առանց գրողների միության, այնքան էլ, գուցե և ավելի, առանց գրականության ինստիտուտի: Գալիս էր իսնտիտուտ Իսահակյանը և զբաղեցնում մշտական աթոռը բանահյուսության բաժնում, դիմացը՝ կողք-կողքի Ա.Ղանալանյանի և Հ.Ջնդիի սեղաններն էին: Անշուշտ, խոսակցությունները մի մեծ չափով վերաբերում էին բանահյուսությանը, նյութ ունենալով նաև քրդականը:

Երիտասարդական հասակից քրդական մոտիվների սիրահար Իսահակյանը «Քուրդ Ամոյի», «Սիրահար Նադոյի» կողքին քուրդ ժողովրդի բնապաշտական-բանաստեղծական նկարագրին անզուգական էջեր է նվիրել «Ուստա Կարոյում», խորհրդաշատ բազմապիսի տողեր թողել նամակներում, օրագրերում, գրառումներում, որոնցից շատերն առնչվում են այդ օրերին:

Իր երկերի ժողովածուի վրա բանաստեղծը թողել է նաև այս մաղթանքը. «Սիրելի ընկեր Հ.Ջնդիին՝ լավագույն ապագայի արժանի քուրդ եղբայրական ժողովրդի անձնվեր մշակին: Սրտանց ցանկանում եմ Ձեր գործին հաջողություն քուրդ ժողովրդի կուլտուրայի զարգացման համար»:

Արդեն իսկ 1937-ին կամայական բանտարկություն ու հալածանքներ ճաշակած Հաջիե Ջնդին այդ բոլոր փորձությունների, ինչպես և հետագա բոլոր բարեբախտությունների, բայց և փորձությունների միջոցով, իր գրչեղբայրների հետ միասին, անցել է առանց կիսաքայլ իսկ նահաջելու սեփական մարդկային անխառն նկարագրից ու քաղաքացիական պահվածքից, անցել է՝ մոլեռանդորեն նվիրված գիտությանը, հարազատ ժողովրդի մշակույթին, տեղահանությունից սկսած դժվարին փորձություններում կոփված հայ և քուրդ ժողովուրդների եղբայրությանը:

Այդ տարիներին նրա ջերմ վերաբերմունքն ու աջակցությունը վայելած իմ և իմ սերնդակիցների ամուսնից երախտագիտական

խոր զգացմունքներով՝ քաջառողջություն ու ստեղծագործական եռանդ եմ մաղթում սիրելի Հաջիե Ջնդիին:

Ալմաստ Չաքարյան¹²

ԱՄԵՆԱՌԻՍՈՒՑԻՉ... ԱՄԵՆԱՄԱՐԴ...

ՄԵԾԱՐԳՈ ՅԱԶԻԵ ՋՆԴԻ

Կա այսպիսի մի իմաստություն. «մուտք կա դեպի ելք է տանում, մուտք՝ կա դեպի՝ խորք»: Ձեր մուտքը կրթության և լուսավորության ասպարեզ՝ միմիայն խորք տարավ: Ավելի քան 50 տարի Ամենաուսուցչի պատվավոր խույրը Ձեր գլխին, արժանավոր հանձնառուի պատասխանատվությամբ լույս եք բուրվառում մանուկների, առավելապես քուրդ մանուկների, ուսուցման անեզեռական տիրություններում:

Ձեր ինքնայրումից, Մեծն Մեսրոպին հատուկ երկունքի ժայթքումից ծնունդ առան «Քրդերեն լեզվի այբուբենը», «Հայ-քրդերեն բառարանը», «Քրդերեն լեզվի մեթոդիկան», «Տերմինաբանական բառարանը», «Քրդերեն լեզվի 1-4-րդ դասարանների ծրագիրը», «Քրդական վիպերգերը», «Քրդական ժողովրդական հեքիաթները», «Քրդական առածներ և ասացվածքներ» և շատ այլ գրքեր, գիտական ու մանկավարժական հոդվածներ, մտքեր, ուսումնասիրություններ:

Հարգարժան Հաջիե Ջնդի, Ալազյազի նուրբ հովերի շնչով, ազնիվ տառապանքով, մեծ մարդուն, մանկավարժին հատուկ վեհ առաքելությամբ Դուք քրդերեն լեզվի մշակներին առաջնորդել եք նորանոր եզերքներ՝ մաքրագործելով քուրդ ուսուցչության «առողջությունը»:

¹² Տես՝ ցանկ 3:

Ձեր բեղմնավոր կենսագրության տարիները բուրում են արարում, իմաստության լուսաբույրով, Ձեր ասքը աշխարհում Դուք հյուսել եք իբրև ազնվագույն, պարզ, անառիկ, սրտացավ, համբերատար, հայ և քուրդ ժողովուրդներին նվիրյալ մի մարդ: Դուք քրդերեն լեզվով հնչող մի «Քարի լույս» եք ուղղված հայ ժողովրդին:

Հաջիե Ձնդի ասելով մարդիկ հասկացել են հայ և քուրդ ժողովուրդների անկաշառ բարեկամություն, մաքրամաքուր ընկերություն, գտարյուն մարդ, անմնացորդ նվիրում: Կես դար, Դուք հայ և քուրդ ազգերի շուրթերին հնչել եք որպես եղբայրության խորհուրդ-խորհրդանիշ, որպես մայրենիի խաչին հավերժ գանձած խաչակիր...

Գնահատելով Ձեր բեղմնավոր, վաստակաշատ գործունեությունը՝ կառավարությունը Ձեզ շնորհել է բազում պարգևներ:

Ընդունեցեք լուսավորության մինիստրության կոլեկտիվի, հայ ուսուցչության երախտիքի և մեծարման խաչբուռը.

**Ուսուցիչը չի ծերանում,
ճերմակում է, չի հնանում,
Ծերացե՞լ է Մաշտոցը սուրբ,
Նարեկացին քնքուշ ու նուրբ,
Ծերացե՞լ է Խորենացին,
Կամ թե՛ հզոր Շիրակացին...**

Ձեր 80-ամյա բեղուն ճանապարհին նոր հորիզոններ:
Բարին ընդ Ձեզ...

Մ.Ս. ՀԱՆՈՒՄՅԱՆ

ՀԱՋԻ ՉԱՆ

Ներիր, սիրելիս, որ մի քիչ ուշ եմ արձագանքում քո 80-ամյակին: Հիվանդությունը, ծերությունը, Ղարաբաղի իրադարձությունները մեզ դրեցին այնպիսի վիճակում, որ չգիտեինք, թե որտեղ ենք գտնվում և ինչ ենք անում:

Բայց թողնենք այդ բոլորը:

Հաջի ջան, սիրելիս, չեմ ուզում հավատալ, որ տարիներն այդպես արագ անցան և մենք արդեն քեզ հետ միասին էլ առաջվա երիտասարդները չենք:

Բայց բոլոր դեպքերում դու մեր այն մտավորականներից ես, որ դժվարին, բայց մաքուր ու գեղեցիկ կյանք ապրեցիր և մեծ գործ կատարեցիր քո և մեր երկու ժողովուրդների մշակութային կյանքում: Ես երբեք չեմ մոռանա թե քո մասին ինչպիսի հիացմունքով էին խոսում մեր գրականության ու արվեստի վարպետները՝ Իսահակյանը, Դեմիրճյանը, Ջորյանը, Մարտիրոս Սարյանը, իսկ մեր տարեկիցները միշտ էլ քեզ եղբոր պես են նայել: Այո՛, Գեղամ Սարյանը, Մահարին, Արմենը և մենք բոլորս քեզ հետ միասին մի մաքուր ընտանիքի գավակներ ենք եղել:

Տասնյակ տարիների քո քրտնաջան աշխատանքը, քո անունը միշտ վառ կմնա գիտության ասպարեզում:

Ես ուրախ եմ, որ տարիների մեր համատեղ աշխատանքը քեզ դարձրին իմ հարազատ եղբայր և դա կմնա միշտ:

Մաղթում եմ քեզ երկար կյանք և ամենայն բարիքներ: Մի քիչ լավանան անպատճառ կհանդիպենք: Ջերմ բարևներ տնեցիներին:

Եղբայրական սիրով՝ **Գ.Հովնան**

20.03.88

Երևան

ԱՎԱՆԱՎՈՐ ՔՐԴԱԳԵՏԸ ՄՐՏԻ ԽՈՍՔ

Մենք՝ այս տողերի հեղինակներս, շատ վաղուց և շատ լավ ենք ճանաչում սովետական քրդագիտության ականավոր ներկայացուցիչներից մեկին՝ Հաջիե Ջնդիին: Թերևս, հենց դա է պատճառը, որ դժվարանում ենք գրել նրա մասին: Մանավանդ, որ ուզում ենք հակիրճ խոսք ասել՝ ելնելով լրագրային հոդվածի ընձեռած հնարավորությունից: Այդ դեպքում, երբ նրա ապրածն ու կատարածը մենագրությունների առատ նյութ են:

Հայաստանի գիտական-քրդական հասարակայնությանը, մեր երկրում և աշխարհում քրդագիտությանը փոքրիշատե մոտ անձանց այս անունը ներկայացնելու անհրաժեշտությունը չկա: Այդ միջավայրում Հաջիե Ջնդին այնքան հանրաճանաչ է, որքան ուրիշ և ոչ մի քուրդ գիտնական, գրող ու հասարակական գործիչ:

Իսկ ահա «Սովետական Վրաստանի» ընթերցողներից ոչ բոլորը գուցե իմանան, որ այդ նշանավոր մարդը Սովետական Հայաստանում համարյա ամեն քրդականի սկզբնավորողն է: Ակադեմիկոս Արարատ Ղարիբյանի պատկերավոր արտահայտությամբ, Հաջիե Ջնդին Հայաստանում քրդագիտության հիմնադիրն է, նահապետը և անխոնջ մշակը միաժամանակ:

Ասենք, որ ծնվել է 1908-ին, Արևմտյան Հայաստանի Ղարսի նահանգի Յամանչայիր գյուղում: Տասնյակ հազարավոր եզդի քրդերի հետ Արևելյան Հայաստան է գաղթել առաջին համաշխարհայինից հետո: Իր սերնդակիցներից քիչ հաջողակների մանկությունն ու պատանեկությունն է ապրել՝ որբություն, մանկատներ, բազում զրկանքներ: Բայց միաժամանակ՝ ուսման ծարավ, որ նրան, ի վերջո, Երևանի համալսարան է բերել:

Այստեղ արդեն իր սերնդակիցներից հաջողակների բախտն է ունեցել. աշակերտել է Հրաչյա Աճառյանին ու Մանուկ Աբեղյանին, Արսեն Տերտերյանին ու Գրիգոր Ղափանցյանին, հայագիտության մյուս մեծերին: Նրանցից անխոնջ աշխատասիրության ու գիտությանը նվիրվածության դասեր է առել, հենց նրանց հորդորով ու աջակցությամբ ուղք դրել բանասիրության անդաստանն ու բոլորամվեր տրվել նրանց:

Ինչո՞վ է գբաղվել Հաջիե Ջնդին շուրջ վեց տասնամյակ: Կարելի է ասել՝ սովետական քրդագիտության հետ կապված ամեն

բանով. քրդերենի առաջին դասագրքերն է գրել, քուրդ առաջին մանկավարժներից մեկը եղել, առաջիններից մեկը զբաղվել պզգային լեզվով գիտական և գրական գործունեությամբ:

Սակայն, եթե ցանկանանք նրա ամբողջ կատարածից, այնուամենայնիվ, առանձնացնել մի բան, ապա դա բանահյուսությունը կլինի: Այստեղ արդեն նա «առաջիններից մեկը» չէ, այլ սովետական քրդական գիտական բանահյուսության ուղղակի հիմնադիրը և այդ բնագավառի ամենաականավոր դեմքը: Հենց այստեղ է, որ Հաջիե Ջնդին դրսևորել է իր մեծ ուսուցիչների ամենաբնորոշ գծերը՝ պրպտուն միտք, անօրինակ եռանդ, գործի նկատմամբ արտակարգ սեր: Արդյունքը՝ քրդական հիանալի բանահյուսության բազում հատորներն են, դրանց խորապես գիտական մշակումը և դասակարգումը, այն հսկայական դեռևս անտիպ նյութը, որ նա ունի ձեռքի տակ և որի վրա մեղվաջան շարունակում է աշխատել:

Հապա նրա մի շարք ծանրակշիռ աշխատությունները՝ նվիրված հայ և քուրդ ժողովուրդների բարեկամության թեմային: Նրա գրչի արգասիք գեղարվեստական ստեղծագործությունները, որ լույս են տեսել քրդերեն, հայերեն, ռուսերեն ու այլ լեզուներով: Հապա հայերենից, ռուսերենից, վրացերենից նրա կատարած բարձրարժեք թարգմանությունները քրդերեն: Հապա տասնամյակների նրա բեղմնավոր հասարակական գործունեությունը (ՀԳՍ վարչության անդամ, քուրդ գրողների մասնաճյուղի նախագահ, տարբեր գիտական խորհուրդների անդամ և այլն): Դասախոսական աշխատանքը Երևանի համալսարանի արևելագիտության ֆակուլտետում:

Կարելի է և էլի շարունակել: Սակայն, բավական է, թերևս: Ոչ, չի կարելի չնշել, որ Հաջիե Ջնդին այսօր էլ հպարտանում է Եղիշե Չարենցի, Ակսել Բակունցի, Ավետիք Իսահակյանի, Դերենիկ Դեմիրճյանի, Ստեփան Ջորյանի, Հրաչյա Քոչարի հետ իր ջերմ բարեկամությամբ, Աղասի Խանջյանի հետ իր անձնական ծանոթությամբ, որի առիթը Հայաստանում քրդական մշակույթի զարգացման նկատմամբ, վերջինիս շահագրգիռ, հոգատար և ուշադիր վերաբերմունքն է եղել: Ծանոթություն, որ տարբեր հերյուրանքների թվում, դժնդակ 37-38-ին մեղադրանքի ձևով պիտի ներկայացվեր գիտնականին և... առիթներից մեկը դառնար նրա բանտարկության: Հավանաբար, սա կենսագրական այն եզակի միջադեպն է, որ

ՍՄԻՄ-ում առաջին քուրդ դոկտոր-պրոֆեսորը մտաբերում է որպես միշտ թարմ վիրավորանք ու անընդհատ ցավացնող վերք...

Ուզում եմք ավելացնել նաև, որ ՀՍՄՀ գիտության վաստակավոր գործիչ, Իրաքի ակադեմիայի պատվավոր անդամ Հաջիե Ջնդին Վրաստանի, մասնավորապես, վրաց արևելագետների անկաշառ բարեկամն է, անձնական հազար թելերով կապված է Թբիլիսիի հետ և որ հենց մեր մայրաքաղաքից է սկսվել նրա՝ գիտակցական կյանքի ուղին: Մի հանգամանք, որ նա սիրով է հիշում և՛ ամեն պատեհ առիթով:

Այնպես որ, նաև մեր հանրապետության մտավորականության շատ ներկայացուցիչներ սիրով կցանկանային ողջունել ականավոր քրդագետի ծննդյան 80-ամյակը, որը հանդիսավորապես նշելուց նա հրաժարվել է, սակայն, որը արժանվույնս արձագանք է գտել Հայաստանի մամուլում և գիտական-գրական միջավայրում:

Ընդունեցեք, պրոֆեսոր, նաև մեր սրտի խոսքը:

**ԻՈՍԵՔ ՄԵԳՐԵԼԻՉԵ
ՄՐԱԶ ՋԱՖԱՐՈՎ**¹³

---

¹³ Տես՝ ցանկ 3:

ВЕЛИЧИЕ УЧЕНОГО И ГРАЖДАНИНА

Аджие Джнди прошел тернистый и сложный путь жизни. Родился в 1908г. в селе Аманчайир Карсской области в крестьянской семье. Судьба уготовила ему и тысячам его соплеменников горькие испытания. Ему только исполнилось 6 лет, как началась первая мировая война, во время которой, спасаясь от преследований, убийств и грабежей семья Джнди приютилась в Армении, курдском селе Алагяз.

Его родители умерли на чужбине, Аджи и его брат оказались в американском доме для сирот. Эти годы оставили глубокий след в памяти Аджие Джнди. В тяжелейших условиях без какой либо поддержки одаренный юноша определил магистральный путь своей жизни после окончания Гюмрийского педагогического техникума. В 1929-30г. Аджие Джнди уже преподает курдский язык в сельских школах, а затем в Закавказском курдском педагогическом техникуме.

Весьма примечательно, что имя и деятельность еще совсем молодого Аджие Джнди присутствует практически во всех областях, связанных с курдской культурой и курдоведением. Выполняя большой объем работы он совмещал несколько обязанностей. Так, в начале 30-х годов он одновременно преподавал в курдском техникуме, работал в курдской газете "Риа таза", вместе со своей супругой Зейнава Иво работали в редакции курдских радиовещаний в Ереване. Несмотря на крайнюю загруженность, он заканчивает филологический факультет Ереванского университета и в 1933г. поступает в аспирантуру. В 1932г. он становится членом федерации писателей Армении и одним из его основателей. В 1934г. он - делегат I съезда писателей Советского Союза. Аджие Джнди был одним из организаторов Всесоюзной курдоведческой конференции (1934г.), где выступил с докладом (единственном на курдском языке). С 1934 по 1968гг. он являлся членом правления Союза писателей Армении а с 1930-1968гг. председателем секции курдских писателей.

Начавшаяся в Советском Союзе в конце 30-х годов волна террора коснулась и Аджие Джнди... Над его головой сгустились тучи. В 1937г. Аджие Джнди лишили права преподавать в курдском техникуме. Любопытна мотивировка его отстранения от работы: "...за

националистические взгляды; за то, что приютил у себя дома и трудоустроил Халеда Джалал Заде, осужденного за "контрреволюционную деятельность" и освобожденного из тюрьмы (Халед Джалал Заде был курд из Турецкого Курдистана, спасаясь от преследований нашел убежище в Армении). Наконец его обвиняли в том, что он в курдских учебниках отвел место "контрреволюционеру Арабу Шамилову", который в то время по сфабрикованному делу находился под арестом. Его отстранили от работы и из Института истории и литературы. 18 марта 1938г. Аджие Джнди арестовывают по вымышленному обвинению "подстрекательство курдов-езидов против советского строя". Во время ареста были уничтожены письма, полученные им от Джаладеда Бадирхана. Хрупкий, мягкий по характеру Аджие Джнди проявил удивительную стойкость и до конца отрицал выдвинутое против него обвинение. Ровно через год в марте 1939г. суд оправдал его и талантливого курдского писателя, его ближайшего друга Джардое Генджо.

Казалось бы, все уже позади. Он мог включиться в работу на благо родного народа. Но не тут то было. Травля по отношению к нему продолжалась... К нему прикрепили ярлык "неблагонадежности". В результате он долго оставался без работы. Находясь в безвыходном положении он обратился к видному русскому писателю Александру Фадееву с просьбой оказать содействие в преодолении атмосферы травли и для трудоустройства. В архиве А.Джнди сохранилась копия телеграммы Фадеева,¹⁴ после чего его приняли на работу. В этих трудных условиях он в 1940 г. защитил кандидатскую диссертацию по одному из шедевров курдского фольклора "Кар у Кулыке Слемане Сливи".

В конце 1930-х годов многие очаги курдской культуры были закрыты. С этого времени до середины 50-х годов нужно было приложить большие усилия, чтобы наложенные запреты не привели к полному исчезновению возможностей сохранения и развития курдской культуры, ведущая роль в которой принадлежала Советской Армении.

В годы "оттепели" с середины 50-х годов начался новый этап развития культуры советских курдов и науки о курдах. Повсеместно

---

¹⁴ "Я договорился с Арутюняном. По возвращении он поможет. С приветом Фадеев". (28 октября, 1939г.)

видная роль в этом деле принадлежит Аджие Джиди. Налаживание возобновления издания газеты "Рiа таза", преподавание курдского языка и литературы в Ереванском педагогическом техникуме, а затем на курдоведческом отделе факультета востоковедения Ереванского университета, заведование отделом курдоведения Сектора (в дальнейшем Института) востоковедения Академии наук Армении, секцией курдских писателей при Союзе писателей Армении и ряд других обязанностей ученый патриот выполнял с завидной аккуратностью и плодотворностью. Научная и научно-педагогическая работа Аджие Джиди высоко оценивалась в научных кругах Армении и Советского Союза. В 1964г. без защиты диссертации ему присваивают ученую степень доктора филологических наук, в 1966г. получает звание профессора. Он был членом ученых советов нескольких институтов, одним из немногих, которому было присвоено почетное звание "Заслуженный деятель науки", награжден рядом правительственных орденов, медалей, почетных грамот.

Ведущее место в обширной научной, научно-педагогической и общественной деятельности ученого занимала курдская фольклористика. Профессор Аджие Джиди заслуженно считается ведущим и общепризнанным собирателем и исследователем курдского фольклора, этой бесценной сокровищнице курдского культурного наследия. В числе опубликованных им работ по этой тематике такие фундаментальные труды как объемный "Курдский фольклор" (1936г.), "Курдские пословицы и поговорки" (1985г.) пятитомник курдских народных сказок и др. Велики заслуги ученого в исследовании актуальных проблем курдской фольклористики. Истоки курдского эпоса "Дым дым", общности сюжетов в некоторых произведениях Шекспира с курдской действительностью, курдские варианты сказаний Ростам Зала, Мам и Зин, вопросы мастерства курдских сказителей, роль крупных ученых востоковедов Марра и Орбели в курдоведении - эти и ряд других исследований Аджие Джиди, представляют большую ценность в курдоведении. Ему принадлежат значительные заслуги в разработке проблем курдской грамматики, правописания и терминологии. При ознакомлении с научным и творческим наследием Аджие Джиди, невольно встает вопрос: как ему удалось выполнить этот поистине громадный объем работы? Вот некоторые данные, подтверждающие это: им издано 16 книг по фольклористике и

литературоведению, 14 сборников курдского фольклора, 7 книг по научно-педагогической тематике, 33 учебника по курдскому языку и литературе, его художественный роман "И пришла весна" издан на курдском, армянском и русском языках. Им переведено на курдский и осуществлено издание 19 книг, содержащих произведения армянских, русских и других писателей и поэтов. Его перу принадлежат 200 научных статей, опубликованных на разных языках. Показательно, что заслуги и авторитет большого ученого признавались повсеместно. Об этом свидетельствуют 170 статей о нем, его деятельности, которые вышли на разных, в том числе и иностранных языках.

Эту громадную работу, проделанную Аджие Джнди обусловили два фактора: а) беспредельная преданность родному народу и его культурному наследию; б) высокая культура работы. Все, кто знал Аджие Джнди поражались его точностью и аккуратностью, он высоко ценил время, которое у него планировалось по дням, неделям, месяцам и выполнялось точно.

Профессор Аджие Джнди пользовался большим уважением в среде элиты армянской интеллигенции. В его библиотеке большое количество научных и художественных изданий с дарственными надписями классиков армянской литературы Аветика Исаакяна и Ованеса Шираза, крупных ученых академиков А.Оганесяна и А.Ганалаяна и многих других. В небольшой статье невозможно охватить весь спектр деятельности Аджие Джнди. Его отличала высокая культура и неподдельная интеллигентность, доброта и открытость для всех. В его архиве десятки писем от самых различных людей - ученых, студентов солдат, людей, оказавшихся в беде, в тюрьмах... Он делал для людей все, что было в его силах.

С полным правом можно считать, что одним из условий плодотворной деятельности Аджие Джнди была его спаянная семья, спокойная домашняя обстановка. У Аджие Джнди было много наград. Но самая большая награда - это любовь и уважение его благодарного народа, который бережно хранит его память и уготовил ему одно из почетных мест в пантеоне выдающихся людей Курдистана.

Шакро Мгou¹⁵

---

¹⁵ Տե՛ս ցանկ 3:

ՔՈՒՐԴ ԲԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵԾ ԵՐԱՆՏԱՎՈՐԸ

Հաջիե Չնդիի քրդագիտական բազմադյունք գործունեության մեջ վճռորոշ և առաջնակարգ նշանակություն ունի նրա բանագիտական հարուստ ժառանգությունը, որն սկսվել է, կուտակվել և ձևավորվել 1930-ական թվականների սկզբից, նրա գիտական նախաքայլերից ի վեր:

Յուրաքնչյուր ժողովրդի, հոգևոր մշակույթի համար բացառիկ արժեք ունի նրա բանավոր ավանդությունը, որն իր մեջ է ամփոփել ու խտացրել տվյալ ազգության հազարամյակների պատմության, նյութական ու հոգևոր մշակույթի, կենցաղի, վարք ու բարքի, կրոնաժիսական հավատալիքների ընդհանրացրած պատկերը, առասպելա-բանաստեղծական մտածողության, էթնիկական մտահայեցությունների, աշխարհընկալման, ազգային իղծերի ու ձգտումների հարուստ ու բազմաբղետ համայնապատկերը:

Այս իմաստով քրդական բանավոր ավանդությունն իր հարուստ երփնապնակով՝ պատմավիպական, երգային-քնարական, ասութաբանական ժանրերով, ծիսա-հավատալիքային և կրոնաառասպելաբանական համալիրով Արևելքի ժողովուրդների էթնիկական մշակութային ժառանգության մեջ բացառիկ պատվավոր տեղ է գրավում ժողովրդի անցյալի ու ներկայի պատմության և մշակույթի հետազոտման համար, ունի առաջնակարգ սկզբնաղբյուրի նշանակություն:

Առավել քան մեկուկես հարյուրամյակ է, ինչ արևելյան ու արևմտյան տարբեր ազգերի պատկանող մասնագետների սևեռում ուշադրության կենտրոնում է պահված մնում քրդերի լավագույն մշակութային ժառանգությունը՝ նրանց անզուգական բանավոր ավանդությունը: Հայ մտավորականությունը ևս անտարբեր չի մնացել քրդական հարուստ ու ինքնատիպ բանահյուսության նկատմամբ և սկսած Մեծն Աբովյանից և դեռ նրանից էլ առաջ (նկատի ունեն XVIII դարի մատենագիր Մովսես Տաթևացու քրդական բանահյուսության ձեռագիր հավաքածուն) մինչև Կոմիտաս ու հետնորդները զբաղվել են քուրդ ժողովրդի բանահյուսական ու երաժշտական հուշարձանների հավաքմամբ, հետազոտմամբ ու արժեքավորմամբ:

1930թ. Հաջիե Ջնդին բնակվելով և քրդերեն դասավանդելով նախկին Հաջի Խալիլի շրջանի Ղոնդախսազ գյուղում¹⁶ սկսում է տեղի քուրդ բնակչությունից գրի առնել նրա բանավոր վիպական ավանդության մի շարք արժեքավոր նմուշներ: Հաջիե Ջնդիի բանահավաքչական այս նախաքայլերը նրա հետագա ողջ կյանքի ընթացքում դառնում են նախադեպային և կանխանշում նրա գիտական գալիք ճակատագիրը, որն այնքան արգասաբեր եղավ թե՛ հեղինակի, և թե՛ մանավանդ խորհրդահայ քրդագիտության հետագա զարգացման համար:

Հաջիե Ջնդիի այս նախաձեռնության հետևանքն է դառնում անշուշտ այն, որ մեկ տարի անց, 1931թ. աշնանը, երբ Հայաստանի Կուլտուրայի պատմության ինստիտուտը անվանի հայագետ ու արևելագետ պրոֆեսոր Ասատուր Խաչատրյանի գլխավորությամբ կազմակերպում է քրդական բանահավաքչական անդրանիկ արշավախումբը, նրա մեջ, ի թիվս այլոց («Ռյա Թազա» թերթի խմբագիր Ջարդոյե Գենջո-Արմենակ Գենջոյան, կոմպոզիտոր Կարո Ջաքարյան) ընդգրկվում է նաև Հաջիե Ջնդին: Սա պատմության մեջ առաջին քրդագիտական արշավախումբն էր, որը մեկ ամսից ավելի շրջելով Ապարանի, Թալինի, Էջմիածնի, Աշտարակի եզրի քրդերով բնակեցված գրեթե բոլոր գյուղերը, գրանցում է զգալի բանակությամբ վիպական, երգային ու երաժշտական բանահյուսության արժեքավոր նմուշներ: Հ.Ջնդիի կողմից քրդական բանահյուսական նյութերի գրանցումը կատարվում է հաջորդ տարիներին ևս: Այս անգամ՝ 1932 և 1933թթ.. Կուլտուրայի պատմության ինստիտուտի կազմակերպած բանահավաքչական արշավախմբերում, որոնք արդեն գլխավորում էր անվանի բանագետ ու արևելագետ Կ.Մելիք-Օհանջանյանը: Այդ արշավախմբերին մասնակցում էին նաև երիտասարդ բանագետ, հետագայում Հաջիե Ջնդիի երկարատև տարիների գործընկեր Արամ Ղանալանյանը և քրդերենին քաջագիտակ, անվանի բանահավաք Շահեն Կուժիկյանը: Արշավախմբերը այցելելով Աշտարակի և Թալինի շրջանների արևմտահայ գաղթականներով վերաբնակեցված գյուղերը, արևմտահայ բանասացներից գրառում են հայ և քրդական վիպական ու քնարական բանահյուսության բազմաքանակ նմուշներ:

¹⁶ Այժմ՝ Արագածոտնի մարզի Ռյա թազա գ. (ծանոթագր.՝ Ա.Ս.):

Ահա այս տարիներից ի վեր, սկսնակ բանահավք Հ.Ջնդին հայ անվանի և հմուտ մասնագետների ղեկավարությամբ և հովանավորությամբ հմտանում, մասնագիտանում է բանահավքչության մեջ և դառնում քրդական բանահյուսության լավագույն բանահավքը: Բանահավքչական գործունեությունը հետազայում ևս չի լքում նրան, ընդհակառակը, մասնագիտանալով քրդական բանահյուսության հետազոտման ուղղությամբ, մասնագիտության բերունով իր հետագա կյանքի շուրջ 50 տարիների ընթացքում, Հ.Ջնդին պարբերաբար զբաղվում է բանահավքչությամբ, որն արդյունավորվում է ավելի քան 400 մամուլ բանահյուսական տարաժանր ու մեծարժեք նյութի կուտակումով:

Բայց բանահավքչությունը Հ.Ջնդիի համար լոկ ինքնաբավ նպատակ չէր: Իր գիտական նախաքայլերն սկսելով բանահավքչական «սևագործ» աշխատանքով և խորանուտ լինելով հարազատ ժողովրդի բանավոր ավանդության բազմածալ խորքերը, որին մեծապես նպաստում է նրա ասպիրանտական մասնագիտական ուսումնառությունը պրոֆ. Ասատուր Խաչատրյանի ղեկավարությամբ, նրան մղում է հարազատ ժողովրդի բանավոր ավանդության հարուստ ժառանգության գիտական համակարգման և հետազոտության:

Իր և գործընկերների կողմից հավաքած բանահյուսական մեծաքանակ նյութերը հետազայում դառնում են փաստագրական այն հիմնական բազան, որի վրա մեկը մյուսի ետևից երևան են գալիս Ջնդիի հեղինակած քրդական բանահյուսության արժեքավոր ժողովածուները, տարբեր ժանրերի համահավաք բնագրերը և բանագիտական հետազոտությունները:

Հ.Ջնդիի բազմամյա բանագիտական գործունեությունն ու թողած վաստակը ընդհանուր առմամբ հատկանշվում են հետևյալ չորս կարևոր խնդիրների հետապնդումով.

1. Քրդական բանավոր ավանդության հուշարձանների հավաքում, համակարգում և հրապարակում.

2. Քրդական բանահյուսության տարաժանր հուշարձանների գիտական համահավաք բնագրերի կազմում և ուսումնասիրում.

3. Քրդական բանահյուսության ընտիր նմուշների հայերեն և ռուսերեն թարգմանություններ, վերամշակում և հրապարակում.

4. Հայ և քուրդ ժողովուրդների բանահյուսական փոխառնչությունների հետազոտություն:

Առաջին երկու խնդիրների իրագործումն սկսվում է նրա գիտական առաջին քայլերից իսկ՝ 1930-ական թթ. կեսերից: 1936թ. Հ.Ջնդին իր գործընկեր, քուրդ ազգագրագետ Ամինե Ավդալի համագործակցությամբ հրատարակում է «Քրդական Ֆոլկլոր» բազմաժանր ստվարածավալ ժողովածուն, որն, ինչպես հրավաղցիորնե գտնում են, ցարդ մնում է քրդական բանավոր ավանդության լավագույն հանրագիտարանը: Իսկ նույն 1936-ին, երաժշտագետ Կարո Ջաքարյանի համագործակցությամբ հրատարակում է «Քրդական ժողովրդական երգեր» խորագրով ժողովածուն, երգերի նոտագրությամբ, որն իբրև քրդական երգային-երաժշտական բանահյուսության արգասիքների հավաքածու՝ առաջինն էր իր տեսակի մեջ:

Հետագայում՝ 1957-ին և 1988-ին Հ.Ջնդին հրատարակում է բանահյուսական երկու նոր ժողովածու ևս «Քրդական Ֆոլկլոր» և «Գարուն» խորագրերով, երկուսն էլ կազմված բանահյուսական նոր նյութերի հիման վրա:

Ասպիրանտական ուսումնառության տարիներին Հ.Ջնդին ծեռնամուխ է լինում քրդական վիպա-հերոսական բանահյուսության հուշարձաններից մեկի՝ «Կառ ու Քուլուկե Սլեմանե Սլիվի» վիպերգի բանագիտական քննությանն ու արժեվորմանը, որը 1940-ին պաշտպանում է իբրև թեկնածուական ատենախոսություն, իսկ 1941-ին հրապարակում առանձին գրքով: Սրանով մեզանում փաստորեն սկիզբ է դրվում քրդական վիպական հերոսական ավանդության գիտական ուսումնասիրությանը: Քրդական վիպական բանահյուսության լավագույն մոլուշների հրապարակումն ու հետազոտումը այնուհետև դառնում է Հ.Ջնդիի բանագիտական ուսումնասիրությունների առանցքային խնդիրներից մեկը: 1950-ական թվականներին նա հայերեն թարգմանությամբ և առանձին գրքերով, առաջաբաններով ու ծանոթագրություններով հրատարակում է «Մամե ու Ջիմե» քրդական վիպերգի և «Քյոռօղլի» էպոսի քրդական պատումները: Նույն կերպ նա 1962-ին Մոսկվայում ռուսերեն լեզվով հրատարակում է «Քրդական վիպերգեր» աշխատությունը, իսկ 1977-ին Երևանում քրդերեն լեզվով հրապարակում է «Ռոստամե Ջալ» էպոսի քրդական պատումները գիրքը, որին նախորդել էր 1975-ին տպագրած «Ռոստամե Ջալի» քրդա-

կան պատումների հարցի շուրջը արժեքավոր ուսումնասիրությունը: Հարկ է նշել նաև, որ Յ.Ջնդին կազմել և հրատարակության էր պատրաստել քրդական երկու վիպերգի բնագրեր՝ աստվածաշնչյան թեմաներով՝ «Ուսըվե նալյա» և «Ուսըվ և Ջալիխա», ինչպես և մի ընդարձակ ուսումնասիրություն՝ նվիրված քրդական հանրահայտ «Դըմ-դըմ» էպոսին, վերջինի քրդերեն ու հայերեն տարբերակներով հանդերձ:¹⁷

Քրդական վիպական ավանդության հաջորդ բնագավառը, ուր իր մեծագույն լուսման է ներդրել Յ.Ջնդին՝ ժողովրդական հեքիաթներն են:

Քրդական հեքիաթների գրական վերամշակմամբ, զանգվածային ծանուցմամբ, հայերեն, ռուսերեն ու քրդերեն հրատարակմամբ նա տակավին զբաղվել է 1940-ական թթ. սկզբներից: Սակայն, երբ 1950-ական թթ. վերջերին սկսվեց հայկական հեքիաթների համահավաք բազմահատոր գիտական հրատարակությունը, Յ.Ջնդին նույն սկզբունքներով նախաձեռնեց քրդական հեքիաթների գիտական համահավաքի կազմումը, որը նա պատվով իրականացրեց 1960-1980-ական թթ. ընթացքում, հրապարակ հանելով քրդական հեքիաթների հինգհատորյա¹⁸ համահավաքը, որն աննախադեպ երևույթ էր քրդագիտության մեջ:

Նույն կերպ նա, դարձյալ հայ բանագիտության բարերար ազդեցությամբ, 1960-ական թթ. սկսած հավաքում, կազմում և հրատարակության է պատրաստում քրդական ասութաբանության ամենասիրված ու տարածված ժանրերից մեկի՝ առած-ասացվածքների մեծածավալ երկհատոր գիտական համահավաքը, շուրջ 30 հազար առած-ասացվածքների բնագրերի ընդգրկմամբ, որից ցարդ հրատարակվել է առաջին հատորը (1985թ.), իսկ երկրորդը մնում է անտիպ: Այս համահավաքը ևս մեծարժեք ներդրում էր քրդական բանագիտության մեջ:

Եվ, ի վերջո, Յ.Ջնդիի ամենատես հայացքից դուրս չի մնացել նաև քրդական հարուստ քնարական-երգային բանահյուսությունը: Վերևում արդեն տեսանք, որ նա դեռևս 1936-ին Կարո Ջաքարյանի

¹⁷ «Դըմ-դըմ» էպոսի քրդերեն տարբերակները տպագրվել են ետմահու, 2005թ. (Ժանոթագր.՝ Ա.Ա.):

¹⁸ Քրդական հեքիաթների բազմահատորյակի 6-րդ հատորը լույս տեսավ ետմահու 2005թ. (Ժանոթագր.՝ Ա.Ա.):

հետ, հրատարակել էր իրենց հավաքած քրդական ժողովրդական երգերի անդրանիկ ժողովածուն: Քնարական երգերի նկատմամբ Ջնդիի գիտական շահագրգռությունները շարունակվում են հետագայում ևս և արգասավորվում նորանոր արդյունքներով:

1970-ական թթ. նա կազմում և հրատարակում է քրդական երգերի երկու նոր արժեքավոր ժողովածու «Քրդական ժողովրդական քնարական երգեր» (1972թ.) և «Քրդական ժողովրդական երգեր» (1975թ.) խորագրերով:¹⁹

Իսկ մինչ այդ, Մեծ Հայրենականի տարիներին, երբ հատկապես պետականորեն խրախուսվում ու հովանավորվում էր նորագույն հայրենասիրական թեմաներով հորինված ժողովրդական ստեղծագործությունները, Յ.Ջնդին երաժշտագետ Սամսոն Գասպարյանի հետ միասին կազմում և հրատարակում է երկու ժողովածու՝ «Հայրենիք» (1942 թ.) և «Հայրենիքի զավակները» (1943թ.) խորագրերով, ուր ընդգրկված էին քրդական նորագույն շրջանի հերոսական ու քնարական երգերը: Նույն 1942թ. Արմֆանի «Տեղեկագրում» (հ. 5) Հաջիե Ջնդին, դարձյալ օրվա հրամայականով պայմանավորված, տպագրում է «Հերոսական և հայրենասիրական մոտիվները քրդական բանահյուսության մեջ» ուշագրավ ուսումնասիրությունը:

Այսպես, տեսնում ենք, որ քրդական թե՛ ավանդական, և թե՛ նորօրյա բանահյուսությունը իր գրեթե բոլոր հիմնատեսակներով (վեպ, վիպերգ, հեքիաթ, երգ, առած, առած-ասացվածք) միշտ գտնվել են Յ.Ջնդիի հետազոտական տեսադաշտում և արդյունավորել գիտական կամ հանրամատչելի արժեքավոր հրապարակումներով և ուսումնասիրություններով: Բայց Յ.Ջնդին քրդական բանահյուսության հրապարակումն ու հետազոտումը չի սահմանափակել սոսկ ազգային շրջանակներում: Լինելով բնիկ հայաստանցի (ծնվել էր Կարսի նահանգում), նա կիսել էր իր հայ եղբայրակիցների միևնույն ճակատագիրը (տեղահանություն, գաղթ, վերաբնակում Խորհրդային Հայաստանում, որբանոցային կյանք Գյումրիում), ստացել էր հայկական կրթություն, երկրորդ մայրենին դարձել էր հայերենը: Գիտական դաստիարակությունն ու կոփածությունը ձեռք էր բերել հայագիտության բուն օջախներում, ապրել

¹⁹ Քրդական ժողովրդական անտիպ երգերի նոր ժողովածուն լույս տեսավ ետմահու, Երևան, 2008 (ժանոթագր.Ա.Ա.):

էր ու տառապել հայագիտության նույն հոգսերով, և, հետևաբար, հայերենն ու հայկականը, քրդերենից ու քրդականից հետո Յ.Ջնդիի համար դարձել էր երկրորդ մայրական գիրկ, նույնքան հարազատ ու կենսաբեր: Ուստի, բնավ պատահական չէ, որ նա իր բանագիտական աշխատությունների զգալի մասը գրել է հայերեն, իսկ բանահյուսական բնագրերը թարգմանել է հայերեն և հրատարակել:

Այս հանգամանքը պայմանավորված էր ոչ միայն Յ.Ջնդիի հայկական կրթությամբ կամ հայերի նկատմամբ ունեցած երախտագիտությամբ, այլև քրդական բանահյուսության մի հետաքրքիր յուրահատկությամբ: Բանն այն է, որ քրդական վիպական ու քնարական բանահյուսության բազմաթիվ նմուշների բանասացները, ինչպես նաև բանահավաքներից շատերը եղել են հայեր, մասնավորապես արևմտահայեր: Հայ բանասացները քրդական վիպական բանահյուսական նմուշները պատմել են կամ քրդերեն, կամ հայերեն, իսկ երբեմն էլ, երգային հատվածներով վիպական ստեղծագործությունները՝ երկլեզվյա, պատմողական մասերն ասել են հայերեն, երգային հատվածները՝ քրդերեն: Այդ կերպ գոյացել են վիպական միևնույն ստեղծագործության քրդերեն և հայերեն լեզուներով, կամ էլ երկլեզվյա խառն տարբերկներ: Այս երևույթը առկա էր թե անցյալի հայ բանահավաքների (մասնավորապես Ս.Հայկունու և այլոց) գրառումներում, և թե իր՝ Հաջիե Ջնդիի արևմտահայ գաղթականներից գրառած քրդական բանահյուսության նմուշներում: Այնպես որ, Յ.Ջնդիի հայերեն հրատարակած քրդական վիպական բանահյուսության հուշարձանները չի կարելի սոսկ թարգմանություն համարել, այլ դրանց մի մասը իրավամբ Յ.Ջնդին նույնությամբ զետեղել է քրդերենից իր կողմից հայերեն թարգմանած վիպերգերի շարքում:

Հաջիե Ջնդիի հայերեն հրատարակած բանագիտական աշխատություններից մի քանիսի մասին («Մամե ու Ջինե», «Քյոռօղլի էպոսի քրդական պատումները» և այլն) արդեն խոսք եղավ վերևում: Ավելացնենք նաև, որ նա դրանցից բացի քրդական բանահյուսության մի շարք ժողովածուներ է հրատարակել հայերեն լեզվով, որոնցից հիշարժան են 1947-ին տպագրած «Քրդական Ֆուլկոր» բազմաժանր ժողովածուն, 1960-ին տպագրած «Քրդական ժողովրդական վիպերգեր» հավաքածուն, տարբեր տարիների (1940, 1952, 1973թթ.) հրատարակած «Քրդական ժողովրդական հեքիաթներ» խորագրով երեք տարբեր ժողովածուներ, բոլորն էլ իր

թարգմանությամբ, առաջաբաններով ու ծանոթագրություններով, իսկ հեքիաթների մեկ ժողովածու էլ հրատարակել է 1985թ. ռուսերեն: Դրանով Հ.Ջնդին մեծ ծառայություններ է մատուցել մի կողմից քրդական ժողովրդական մշակույթին՝ նրա արժեքները լայնորեն պրոպագանդելու առումով, մյուս կողմից հայ, մասամբ նաև ռուս մասնագետներին ու ընթերցող լայն հասարակությանը ծանուցել ու իրազեկ է դարձրել քուրդ ժողովրդի հոգևոր մշակույթի արժեքները՝ պարարտ հող ստեղծելով քրդերենին չտիրապետող այլազգի ժողովրդագետներին, համեմատաբանական լայն քննությունների համար:

Եվ, ի վերջո, հայ և քուրդ ժողովուրդների բարեկամության և նրա բանահյուսության փոխառնչության մասին իր տարիների դիտարկումներն ու մտորումները Հ.Ջնդին ամփոփում է հայերեն գրված «Հայ և քուրդ ժողովուրդների բարեկամության արտացոլումը բանահյուսության մեջ» 1965-ին հրատարակած հիանալի մենագրությամբ, որտեղ պատմական ու բանագիտական միանգամայն ճիշտ մեթոդաբանությամբ քննված են հետևյալ խնդիրները.

Հայ և քուրդ ժողովուրդների կյանքի ու պայքարի արտացոլումը բանահյուսության մեջ. հայ և քուրդ բանահյուսական ընդհանրություններն ու փոխառնությունները, դրանց փոխադարձ տարածումն ու տեղայնացումը երկու ժողովուրդների բանավոր ավանդության մեջ, երկլեզվյա ստեղծագործություններն ու բանասացները, քրդական բանահյուսության գրառումն ու զնահատումը հայ բանահավաք բանասերների և գրական ու մշակութային գործիչների կողմից, քրդական բանահյուսության մշակումները հայ գրականության մեջ: Այս մենագրությունն իր գիտական անուրանալի արժանիքներից բացի, քաղաքացիական առումով քուրդ ժողովրդի մեծ վաստակավորի հոգևոր տուրքն էր հայ և քուրդ ժողովուրդների դարավոր անկեղծ բարեկամության և նրանց էթնիկական մշակույթի խոր ընդհանրությունների նկատմամբ:

Այս առթիվ թերևս միանգամայն տեղին է առաջ բերել հայ մեծանուն բանաստեղծ Հովհաննես Շիրազի 1958-ին Հաջիե Ջնդին ծոնած հետևյալ վեցնյակը՝ ուշագրավ բնութագրումներով.

*Ազնիվ հոգի է Հաջիե Ջնդին,
Ոսկի կամուրջ է իրենց ու մեր մեջ,
Քուրդ Արովյանն է, անմահ է Ջնդին,*

**Կանթեղ է անունն հավիտյան անշեջ՝
Իմ Արագածի կանթեղի նման,
Եկ, լույս տանք մինչև Արմանց ու Սիփան:**

Ի մի բերելով Հ.Ջնդիի շուրջ 60-ամյա բանագիտական անխոնջ գործունեության պատմական արժեքի բնութագիրը՝ ամենայն հավաստիությամբ հարկ է ածանագրել, որ Հ.Ջնդիով է սկսվում և հիմնավորվում քրդական հարուստ բանահյուսության պարբերական ու համակարգված հավաքումը, գիտական սիստեմավորումը, հրապարակումն ու հետազոտությունը: Նրա անձն ու բանագիտական վիթխարի վաստակը այսօր քրդագիտության համար ձեռք է բերել դասական նշանակություն և սկիզբ դրել բանագիտական ազգային մի դպրոցի, որի շավղով է այսօր ընթանում քուրդ բանագետների նոր սերունդը, անշուշտ նոր նպատակների և արդիական նոր խնդիրների հետապնդումով:

Սարգիս Հարությունյան

ՄԵԾԱՎԱՍՏԱԿ ԳԻՏՆԱԿԱՆԸ

Բանահավաք և բանագետ, գրականագետ, արձակագիր և բանաստեղծ, դրամատուրգ, լրագրող, թարգմանիչ և դրանց գունարած՝ հասարակական ակտիվ գործիչ: Ահա քրդագիտության այն բնագավառները, որոնց զարգացմանն ու հարստացմանն իր ողջ գիտակցական կյանքը և ստեղծագործող մտավորականի ամբողջ տաղանդն անվերապահորեն նվիրել է գիտության և մշակույթի անխոնջ մշակ՝ Մեծն Հաջիե Ջնդին:

Հաջիե Ջնդին (Ջաուարի Հաջիե Ջնդի) ծնվել է 1908 թվականի մարտի 18-ին Ղարսի նահանգի Դիգուռի (Տեկուռի) շրջանի Յամանչայիր քրդական լեռնային գյուղում, նահապետական կյանքով ապրող գյուղացու ընտանիքում:

Գյուղում դպրոց չկար և մանուկ Հաջին աշնան և ծմռան ցրտաշունչ գիշերներին քրդական օդաներում ունկնդրում էր իմաստուն բանասացներին, իսկ գարնան և ամռան ամիսներին գյուղը շրջապատող զմրուխտ լեռների լանջերին արածեցնում էր իրենց գառներին: Բայց շուտով խախտվում է Հաջիի երջանիկ մանկությունը և իր գյուղի անդորրը. սկսվում է Առաջին համաշխարհային պատերազմը, որի արհավիրքներից զերծ չեն մնում և բարձր լեռների լանջերին ծվարած եզդի քրդերը:

Թուրքական արյունոտ յաթաղանից հալածված, մեկ օրվա ընթացքում դատարկվում, ամայանում են Դիգուռի շրջանի եզդի քրդերի 16 գյուղեր, այդ թվում Յամանչայիրը: Գաղթի ճանապարհին փոքրիկ Հաջին կորցնում է իր ծնողներին և մյուս հարազատներին և իր ապաստանն ու փրկությունը գտնում Ղարսում, ապա Ալեքսանդրապոլում, բացված որբանոցում: Որբանոցից դուրս գալուց հետո նա դառնում է Ալեքսանդրապոլի մանկավարժական ուսումնարանի սան: Այն ավարտելուց հետո Հաջիե Ջնդին 1929 թվականին նշանակվում է Ապարանի շրջանի քրդական Դոնդախսագ գյուղի դպրոցի քրդերեն լեզվի ուսուցիչ: Մեկ տարի անց նա ընդունվում է Երևանի պետական համալսարանի բանասիրական ֆակուլտետը, որն ավարտում է 1933 թվականին, այնուհետև ընդունվում է Հայաստանի նյութական մշակույթի պատմության ինստիտուտի ասպիրանտուրա: Բայց նրան վիճակված չէր ժամանակին ավարտել իր գիտական աշխատանքը: Վրա է հասնում աղետաբեր 1937 թվականը, իսկ արդեն 1938-ին Հաջիե Ջնդին

Սովետական Միությունում քրդական գրականության և քրդագիտության հիմնադիրներից մեկը:

50-ական թվականներին Չաջիե Ջնդին դասախոսում է հայկական մանկավարժական ուսումնարանի նորաբաց քրդական բաժնում (1955-1959), իսկ 1968-1973թթ. Երևանի համալսարանի Արևելագիտության ֆակուլտետի քրդագիտության բաժնում՝ դասավանդելով քրդերեն լեզու, գրականություն և բանահյուսություն:

Երբ ողջ Սովետական Միությունում լատինատառ այբուբենը փոխարինվեց ռուսականով, ռուսատառ քրդական այբուբենի գործը հանձնարարեցին Չաջիե Ջնդիին: 1944թ. հայ և քուրդ մտավորականներից կազմված հանձնաժողովն ընդունեց Չաջիե Ջնդիի կազմած ռուսատառ այբուբենը:

Չաջիե Ջնդին Չայաստանում, նախկին Սովետական Միությունում և նրանց սահմաններից դուրս մեծ համբավ է վաստակել նախ և առաջ իբրև քրդագետ և մասնավորապես՝ բանահավաք և բանագետ:

Դեռևս 1940 թվականին Չաջիե Ջնդին պաշտպանության է ներկայացնում իր «Քրդական «Կուռ ու Քուլուկե Սլեմանե, Սլիվի» վիպերգը» թեմայով դիսերտացիոն աշխատանքը և ստանում է բանասիրական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճան: Սրանով Չաջիե Ջնդին դառնում է գիտական աստիճան ստացած առաջին քրդագետը ինչպես Չայաստանում, այնպես էլ Սովետական Միությունում: Իսկ 1964-ին քրդագիտությանը մատուցած մեծ ծառայությունների համար, առանց դիսերտացիայի պաշտպանության, որը հազվադեպ է պատահում, նրան շնորհվում է բանասիրական գիտությունների դոկտորի գիտական բարձր աստիճանը: Որոշ ժամանակ անց նրան շնորհվում է նաև պրոֆեսորի պատվավոր կոչումը:

Չաջիե Ջնդին քրդական ժողովրդական բանահյուսության բոլոր ժանրերի և տեսակների մի քանի տասնյակ ժողովածուներ է հրատարակել: Դրանցից մի քանիսը իրենց ընդարձակ առաջաբաններով գիտական արժեքավոր հետազոտություններ են, որոնց մի մասը նա հրատարակել է քրդերենով, իսկ մյուսը՝ հայերեն թարգմանությամբ: Հիշատակենք դրանցից ամենակարևորները. «Քրդական ֆուլկոր», «Քրդական ժողովրդական երգեր» (երգահան Կարո Ջաքարյանի հետ), «Կառ ու Քուլուկե Սլեմանե Սլիվի, Քրդական ժողովրդական էպոս» (Չետագոտություն և տեքստ՝ հայերեն և

քրդերեն), «Քրդական ժողովրդական վիպերգեր» (հայերեն թարգմանությունը՝ Մ.Վեսպերի, Վ.Կարենցի, Մ.Խերանյանի, Վ.Գրիգորյանի), «Քրդական հերոսական վիպերգեր» (ռուսերեն թարգմանությունները՝ Կ.Քուրդուկի, Ի.Ցուկերմանի, Ա.Շամիլովի), «Քրդական ժողովրդական երգեր» (գրառումը և առաջաբանը՝ Հաջիե Ջնդիի), «Ռոստամե Ջալ» էպոսի քրդական պատումները» (գրառումը, առաջաբանը և ծանոթագրությունները՝ Հաջիե Ջնդիի), Քրդական ժողովրդական հեքիաթների 6 հատորներ (գրառումը, առաջաբաններն ու ծանոթագրությունները՝ Հաջիե Ջնդիի), «Ուսըվ և Ջալիխա» ավանդազրույցի քրդական պատումների ժողովածու (գրառումը, ընդարձակ առաջաբանը և ծանոթագրությունները՝ Հաջիե Ջնդիի), «Դըմդըմ» քրդական էպոսի վարիանտներ (գրառումը, առաջաբանը և ծանոթագրությունները՝ Հաջիե Ջնդիի) և այլն:

Քրդագիտության մեջ ընդհանրապես և քրդական բանահյուսության բընագավառում մասնավորապես խոշոր երևույթ էր «Քրդական առակներ և ասացվածքներ» ավելի քան 800 էջ կազմող ժողովածուի լույս ընծայումը՝ ընդարձակ առաջաբանով և ծանոթագրություններով:

Հաջիե Ջնդին գրականագիտական բազմաթիվ հոդվածների հեղինակ է, որոնք տարբեր տարիներին տպագրվել են Հայաստանի հայկական և քրդական թերթերի և մասնավորապես ամսագրերի էջերում՝ նվիրված քրդական գրականության պատմությունը, քուրդ գրողների ստեղծագործություններին:

1954 թվականին Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի հրատարակչությունը հայերեն լույս ընծայեց Հաջիե Ջնդիի «Սովետական Հայաստանի քրդական գրականությունը» գիրքը: Տարիներ անց, 1970 թվականին նույն հրատարակչությունը ընթերցողների ուշադրությանը ներկայացրեց նրա «Ակնարկ Սովետական Հայաստանի քրդական գրականություն» աշխատությունը, որում նա ավելի հանգամանորեն է անդրադառնում Հայաստանում առավել հասուն և առավել հարուստ դարձած քրդական գրականության պատմությանը, ավելի մեծ թիվ կազմող քուրդ գրողների ստեղծագործություններին: Այս գրքի ընդարձակ առաջաբանում նա անդրադառնում է դեռևս VII դարում Քրդստանում սկզբնավորված քրդական գրականությանը՝ ընթերցողներին ներկայացնելով քրդական գրականության դասականներ Փիրե Շարիարի (X դար), Բաբա Թահիր Համադանի (X դար), Ալի Հարիրի (X-XI դարեր), Ահմադ

Մուլլա Ջըզիրիի (XII դար), Ֆակիե Տայրայի (XIV դար), Մուլլա Բատեի (XIV դար), Ահմադե Խանիի (XVI-XVII դարեր), Նալիի (XVIII դար) անունները:

Հաջիե Ջնդին մասնավորապես կանգ է առնում միջնադարի քուրդ մեծ բանաստեղծ, քրդական ազգային զարթոնքի և քրդական անկախ պետության ստեղծման առաջին գաղափարախոս Ահմադե Խանիի անմահ «Մամ ու Ջին» պոեմի վրա: Հովսեփ Օրբելին Ահմադե Խանիին իբրև իր ազգի մեջ ամենամեծ ժողովրդականություն վայելող քուրդ բանաստեղծի համեմատում է Ֆիրդուսու և Շոթա Ռուսթավելու հետ:

Բայց սրանով չեն սահմանափակվում Հ.Ջնդիի գիտական պրպտումները: Նա հեղինակ է նաև բառարանների (հայերեն-քրդերեն, քրդերենի տերմինաբանական բառարան), տասնյակ դասագրքերի (քրդաբնակ գյուղերի միջնակարգ դպրոցների) և ուսումնա-մեթոդական ծրագրերի:

Հաջիե Ջնդին իրավամբ համարվում է Հայաստանի քրդական գրականության հիմնադիրներից և նրա կարկառուն դեմքերից մեկը: Իբրև քուրդ տաղանդավոր արձակագիր նրա անունը և ստեղծագործությունները լայնորեն հայտնի են նաև բուն Քրդստանում և այժմ աշխարհով մեկ սփռված քրդական գաղթօջախներում:

Իբրև գեղարվեստական գրականության երկերի հեղինակի՝ Հաջիե Ջնդին հանդես է եկել Հայաստանում քրդերեն գրքերի տպագրման առաջին տարիներից՝ ավելի կոնկրետ՝ 1931 թվականից: Նրա բանաստեղծությունները, պոեմներն ու պատմվածքները տպագրվել են սովետական քուրդ գրողների երկերի բոլոր ժողովածուներում: Հաջիե Ջնդին ծառայել է նաև քրդական դրամատուրգիայի զարգացմանը: Նա հեղինակ է 1932 թվին լույս տեսած «Դեղորայքի սունդուկը» պիեսի, իսկ նրա «Մուրազ» ստեղծագործությունը երկար տարիներ ներկայացվել է Ալազյազի քրդական պետական շրջիկ թատրոնում:

Հաջիե Ջնդի արձակագրի ստեղծագործությունների գլուխգործոցը համարվում է նրա «Հավարի» (Օգնություն) վեպը: Այն նվիրված է Ղարսի նահանգում բնակված և 1918թ. բռնագաղթած քրդերի մի հատվածի ողբերգական ճակատագրին:

Հաջիե Ջնդին քրդական գեղարվեստական գրականության հարստացմանը և զարգացմանը ծառայել է նաև քրդական

ժողովրդական բանահյուսության նմուշների մշակումներով, որոնք ամփոփված են «Գարուն» վերնագրով ժողովածուում:

Հայ գրողներից կատարած իր առաջին թարգմանությունները Հաջիե Ջնդին գետեղում է իր «Սովետահայ գրողներ» անթոլոգիայում (1936), ինչպես նաև քուրդ գրողների քրդերեն ստեղծագործությունների ժողովածուներում: Իսկ 1963 թվին քրդերեն լույս է տեսնում «Ծաղկեփունջ» խորագրով ժողովածուն, որտեղ գետեղված են հայ գրողների՝ քրդերին նվիրված ստեղծագործությունները՝ Հաջիե Ջնդիի թարգմանությամբ: Նույն թվականին նրա և քուրդ մեծատաղանդ բանաստեղծ Ֆերիկե Ուսըվի թարգմանությամբ տպագրվեց Սայաթ-Նովայի երկերի քրդերեն ժողովածուն:

Այսպիսով, Հաջիե Ջնդին քուրդ ընթերցողների սեփականությունն է դարձրել Խ.Աբովյանի, Հովհ.Թումանյանի, Ավ.Իսահակյանի, Դ.Դեմիրճյանի, Գ.Սունդուկյանի, Ալ.Շիրվանզադեի, Վ.Փափագյանի, Հր.Քոչարի, Ն.Ջարյանի, Լազոյի (Հակոբ Ղազարյանի) և այլ հայ գրողների բազմաթիվ ստեղծագործություններ:

Այստեղ հարկ ենք համարում նշել, որ Հաջիե Ջնդին քրդական թարգմանական գրականությունը հարստացրել է նաև համաշխարհային գրականությունից կատարած իր թարգմանություններով:

Սինչև օրս այսօրվա ընթերցողներին անհայտ են մնացել հայ դրամատուրգների այն ստեղծագործությունների քրդերեն անտիպ թարգմանությունները, որոնք Հաջիե Ջնդին 40-ական թվականներին կատարել է Ալազյազի քրդական թատրոնի պատվերով և որոնք նեկայացվել են այդ թատրոնի բեմահարթակում: Դրանց թիվը հասնում է 15-ի:

Իր առանձին ուսումնասիրություններով Հաջիե Ջնդին մեծապես ծառայել է հայ և քուրդ ժողովուրդների բարեկամության ամրապնդման գործին: 1965 թվականին Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի հրատարակչությունը լույս ընծայեց նրա իր տեսակի մեջ եզակի և արժեքավոր մեմագրությունը՝ «Հայ և քուրդ ժողովուրդների բարեկամության արտացոլումը բանահյուսության մեջ» խորագրով: Գրքի առաջաբանում և նրա բուն բովանդակությունը կազմող բաժիններում նա պատմական և բանահյուսական հարուստ սկզբնաղբյուրների վկայակոչմամբ վեր է հանում հայ և քուրդ ժողովուրդների դարավոր բարեկամության փաստերն ու

պատճառները և այդ բարեկամության ամենագլխավոր հիմքը հանդիսացող նրանց պատմական ճակատագրի ընդհանրությունը:

Նա առիթը բաց չէր թողնում իր ժողովրդի երախտիքի խոսքն ուղղելու հայ ժողովրդին և այն հայ մտավորականներին, ովքեր բոլորանվեր ծառայել են քրդական գրականության և մշակույթի զարգացման և հայ-քրդական բարեկամության ամրապնդման վեհ ու սուրբ գործին, մասնավորապես արժեքավորելով հայոց գրականության մեծերի ստեղծագործական գործունեությունը այդ բնագավառում: Ահա հայկական և քրդական մամուլի էջերում տպագրված նրա մի քանի հոդվածների միայն վերտառությունները, որ այդ բանի վառ վկայություններ են. «Թումանյանը քրդերի մասին և քուրդ գրականության մեջ», «Մեսրոպյան գրերը և քուրդ ժողովրդի կուլտուրան», «Աբովյանը և քուրդ ժողովուրդը», «Ժողովուրդների բարեկամության երգիչը» (Ավ. Իսահակյանի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ), «Ձմռան մի օրվա հիշողություն» (Եղիշե Չարենցի մասին), «Մեր վարպետը» (Ավ. Իսահակյանի մահվան առթիվ), «Քուրդ ժողովրդի մշակույթի մեծ բարեկամը» (Ավ. Իսահակյանի ծննդյան 100-ամյակի առթիվ), «Ղումանիստ գրողը» (Դ. Դեմիրճյանի ծննդյան 100-ամյակի առթիվ):

Հաջիե Ջնդին իր խորը գիտելիքներով և իմաստնությամբ մեծ հեղինակություն էր վայելում հայ գրողների շրջանում: Նրա հյուրընկալ օջախը շատերին էր գրավում և հյուրերն ու այցելուները անպակաս էին միշտ: Բացի Երևանում բնակվող իր գրչակից քուրդ և հայ ընկերներից, գալիս էին Հայաստանի հեռավոր գյուղերից՝ տարբեր առիթներով:

Գալիս էին նաև զուտ հետաքրքրությունից դրդված՝ հանրապետությունում հանրահայտ դարձած, բարձր և պատվավոր անուն վաստակած իրենց ազգակցին երես առ երես տեսնելու, նրա հետ զրուցելու, իսկ Հաջիե Ջնդին շատ հաճելի զրուցակից էր: Նրանցից շատերը այն բանասացներն էին, որոնց պատմածը գրի էր առնում Հաջիե Ջնդին, որոնք լույս էին տեսնում որպես քրդական բանահյուսության գոհարներ:

Հաջիե Ջնդիի մեծ վաստակը քրդագիտության, քրդական գրականության և ընդհանուր վերցրած քրդական մշակույթի բնագավառում ըստ արժանվույն է գնահատվել Հայաստանում և նրա սահմաններից դուրս: Նա 1974 թվականին արժանացավ Հայաստանի հանրապետության գիտության վաստակավոր գործչի

բարձր կոչմանը, պարգևատրվել է բազմաթիվ շքանշաններով և մեդալներով, այդ թվում «Ժողովուրդների բարեկամության» և «Պատվո նշան» շքանշաններով: Հայաստանի Գերագույն Սովետը նրան արժանացրել է նաև բազմաթիվ պատվոգրերի:

1972 թվին նա ընտրվեց Իրաքի հանրապետության քրդական ակադեմիայի թղթակից անդամ, իսկ ավելի ուշ՝ Փարիզի քրդագիտական ինստիտուտի անդամ:

Հաջիե Ջնդին մեծ տաղանդի և էրուդիցիայի մտավորական էր: Քրդական «Ռյա թագա» լրագրում, դեռևս Հայաստանում քրդական գիր ու գրականության, մշակույթի զարգացման արշալույսին՝ 30-ական թվականների սկզբին Հաջիե Ջնդին անվանեցին քրդական մշակույթի ողնաշարը: Սա դեռևս բոլոր չէ: Ամենակարևոր և ուշագրավ փաստը կայանում է նրանում, որ երբ հետստալինյան բռնապետության տարիներին Հայաստանում քրդական մշակույթը վերածնունդ ապրեց և այստեղ հանդես եկավ քուրդ մտավորականների մի ամբողջ բանակ, ապա այս պայմաններում ևս նա շարունակեց արժանիորեն կրել այդ անունը:

Բայց ամենաբարձր, տեղին ու արժանի գնահատականը Հաջիե Ջնդի քրդագետին և մասնավորապես բանահավաք բանագետին տվել է նրա նախկին ասպիրանտը՝ բանասիրական գիտությունների թեկնածու, տաղանդավոր քուրդ բանաստեղծ Չարքյագե Ռաշը (Մստոյան)՝ նրան անվանելով քրդական բանահյուսության Հայր:

Ամփոփելով մեր խոսքը Հաջիե Ջնդի քրդագետի և Հաջիե Ջնդի գրողի վերաբերյալ, կարելի է վստահորեն ասել, որ չկա քրդագիտության և ընդհանրապես քրդական մշակույթի մի այնպիսի բնագավառ, որում իր արժանի ներդրումը չունենար նա:

Կյանքի վերջին ամիսներին Հաջիե Ջնդին շարունակեց ապրել ստեղծագործական կյանքով, բայց մեկ այլ՝ վերհուշի և վերապրելու ձևով՝ քանզի իր համար միս ու արյուն, սովորույթ և բնավորություն դարձած այդ աշխատանքից նա ի վիճակի չէր ամբողջությամբ և վերջնականապես կտրվել: Այս անգամ, իր աշխատանքային սեղանի մոտ նստելու և ստեղծագործելու փոխառեն նա իր ընտանիքի անդամներին պատվիրեց այդ սեղանի վրա փռել իր բոլոր հրատարակած գրքերը: Եվ օրվա ընթացքում մի քանի անգամ մոտենալով այդ սեղանին՝ նա դիտում էր այդ գրքերը՝ դեմքին պարզորոշ արտահայտելով հիացմունքի և

գոհունակության իր զգացմունքը: Իր ողջ գիտակցական և ստեղծագործական կյանքը նվիրելով այդ գրքերի ստեղծմանն ու հրատարակմանը՝ նա չէր կարող կտրվել իր համար գրեթե հարազատ զավակներ դարձած այդ գրքերից: Իսկ երբ զգաց իր մոտալուտ մահը՝ անկողնում պառկած նրա վերջին պատգամը եղավ. «Ինձ մի արթնացրեք քնից»: Եվ որքան էլ այս խնդրանքը անսովոր էր, այդ պահին հարազատների մտքով չանցավ, որ սա իսկապես նրա վերջին խնդրանքն է... և հանգավ լուռ, անձայն...

Մահվան շենին էլ, իր մոտալուտ մահը զգալուց հետո էլ, Հաջիե Ջնդին հարազատ մնաց իր բնավորությանը՝ իր հոգին այնպես ավանդել, որ ցավ չպատճառվի իր շրջապատի մարդկանց, այստեղ՝ իր հարազատներին:

Հանգավ Հաջիե Ջնդի մարդու, անձի ճրագը, բայց ոչ երբեք ստեղծագործող մտավորականի, քանզի Հաջիե Ջնդի մտավորականի սեղանին դրված «ճրագները» վառ մնացին և դրանք իրենց շուրջ բոլորը լույս կսփռեն այնքան ժամանակ, որքան կենդանի կմնա իր հարազատ ժողովուրդը և նրա հոգևոր մշակույթը:

Վազիրե Աշո (Ռաշիդով)²¹
Բելգիա

²¹ Տես՝ ցանկ 3:

*Светя другим,
Сгораешь
сам.*

Гераклит

ПАМЯТИ ВЕЛИКОГО КУРДСКОГО УЧЕНОГО АДЖИЕ ДЖНДИ (1908-1990)

Великих курдских имен много. Это - прославленные исторические деятели как Салах ад-дин Эйюби; борцы за свободу и независимость своего цӀӀӀӀӀӀ как Мустафа Барзани, историографы Шараф-хан Бидлиси и Мах Шараф-ханум Курдистани, поэт Ахмеде Хани... Каждая эпоха рождала своих героев, имена и деяния которых хранятся в народной памяти и запечатлены в народном творчестве, былинах и сказаниях.

Великие имена Курдистана горят, как звезды и указывают путь в будущее, К ним пренадлежит имя курдского ученого Аджие Джнди, который в течение нескольких десятилетий был признанным главой курдской школы фольклористов, знатоком эпических, героических и лирических песен курдов, талантливым преподавателем и организатором науки. Путь его к вершинам знания порою был труден. Ранняя потеря родителей, жизнь в приюте не смогли сломить заложенный природой творческий потенциал, волю к жизни и обостренное чувство справедливости.

Устремленность к знаниям и просветительской деятельности были таковы, что в возрасте двадцати с небольшим лет Аджие Джнди уже преподает курдский язык в школе, а затем в курдском педагогическом техникуме. Вскоре он возглавит отдел в редакции, курдской газеты "P'ûa таза" и в редакции курдского радиовещания в Ереване. Максимальная загруженность не помешала ему закончить филологический факультет ЕрГУ и продолжить обучение в аспирантуре.

Еще в 1931г. Наркомпрос Армении организовал первую научную экспедицию для сбора устного творчества курдов. В состав экспедиции входили Аджие Джнди, а также Джардое Генджо и композитор Каро Закарян. Экспедиция побывала в курдских селениях Апаранского, Талинского, Эчмиадзинского районов Армянском ССР. Впервые образцы курдского фольклора собирали носители языка, знатоки обычаев и нравов народа, а также музыкант - специалист по песенному народному творчеству. Аджие Джнди совместно с Каро Закаряном, сделавшим нотную запись, в 1936г. издали песни, собранные во время этой экспедиции.

Часть собранного материала легла в основу изданного в Ереване в 1936г. первого сборника курдского фольклора, подготовленного к печати Аджие Джнди и Амине Авдалом. В нем впервые в многочисленных вариантах были представлены замечательные творения курдского народа: "Кар и Кулыке Слемане Сливи" в тридцати вариантах, "Мам и Зин" в трех вариантах, "Маме и Айше" в четырех вариантах, курдские версии "Леули и Меджлун" в трех вариантах и 12 песен Авдале Зайне. Сборник содержал также любовные, хороводные песни, легенды, сказки и детский фольклор. В последующие годы будут подготовлены и изданы ещё одиннадцать сборников курдского фольклора, но эта книга занимает среди них особое место. Сборнику 1936г. суждено было стать настольной книгой многих поколений курдов и курдоведов как в нашей стране, так и за её пределами.

Стремительное восхождение к вершинам науки было прервано внезапно. Ученого обвинили в шпионаже и контрреволюционной деятельности. Одним из поводов послужили письма видного курдского деятеля, представителя прославленной семьи Бадрханидов - Мира Джаладета Бадрхана и 24-й номер издаваемого им в Сирии журнала "Navar". В марте 1938г. Аджие Джнди арестовали, а через год оправдали и освободили. Прерванный полет к высотам знания возобновился. В 1940г. он защитил кандидатскую диссертацию на тему "Кар и Кулыке Слемане Сливи" - сочинение, заслужившее у курдов славу одного из фольклорных шедевров.

Работы Аджие Джнди стали весомым вкладом не только в курдскую фольклористику, но и в культуру Курдов. Когда поступило решение о переводе курдского алфавита на кириллицу, создание нового алфавита поручили Аджие Джнди. Задача была выполнена, и в 1946г. появился новый курдский букварь. Он был не единственным - в целом ученый подготовил 33 учебника по курдскому языку.

Помимо интенсивной научно-педагогической деятельности, Аджие Джнди в прежнем стремительном темпе продолжал собирание и исследование курдского фольклора, что можно назвать главным делом его жизни.

В 1957г. в Ереване вышел второй сборник курдского фольклора, собранного и записанного Аджие Джнди. В него были включены новые варианты эпических произведений, таких как "Мам и Зин", "Сева Хаджи", "Усыв и Залиха", "Хатеханум", "Дымдым" и др. Впервые на курдском языке был издан, записанный со слов известного сказителя Ахме Чоло, один из многочисленных вариантов армянского героического эпоса "Давид Са-сунский", известного у курдов под названием "Давуте Сасуне". Все опубликованные тексты записаны на диалекте курманджи курдским алфавитом, составленным на основе русской графики. В сборник вошли также сказки, лирические и хороводные песни, пословицы и поговорки, загадки, скороговорки.

Знаменательным событием в курдоведении явился выход в свет в Москве в 1962 г. сборника "Курдские эпические песни-сказы", наиболее интересных и широко распространенных романтических и героических народных поэм, где подготовка текстов, предисловие и комментарии выполнены Аджие Джнди (запись текстов "Хадже и Сиабанд", "Леули и Меджлум", "Кар и Кулык", "Мам и Зин").

В 1972 и 1975гг. изданы еще две книги Аджие Джнди – народные песни, а также варианты курдско-иранского эпоса "Рустами Зал". В эти же годы Аджие Джнди публикует ряд статей о курдском фольклоре, в частности о курдской народной лирике на страницах печати.

В 1985г. Аджие Джнди издает монументальный труд "Курдские народные пословицы и поговорки" (785 стр.) представляющие собой энциклопедию жизни курдов, являющиеся своего рода моральным кодексом, передающимся из поколения в поколение. В пословицах и поговорках осмыслены и художественно воплощены различные стороны жизни курдов, раскрывается народное мировоззрение, морально этические и эстетические представления.

Своими работами Аджие Джнди внес огромный вклад в сокровищницу курдского фольклора. Он издал пятитомник Курдских народных сказок.²²

В публикациях Аджие Джнди представлены известные эпические и исторические песни-сказы, образцы любовной лирики, песни странствий и скитаний. На протяжении веков сохраняли они свои сюжетные очертания и были любимы народом. Сюжетов и героических персонажей множество. Это - и варианты эпоса об осаде крепости Дымдым в XVIIв., и Сказания о курдских богатырях Рустаме Зале и Кёр-оглы, и многочисленные любовные поэмы, которые до сих пор хранятся в памяти народа и поются народными исполнителями-дангбежами.

К трудам Аджие Джнди обращались и будут обращаться в будущем несомненно специалисты-курдоведы в поисках фольклорного материала. Так, М.Б.Руденко не удовлетворялась лишь изучением письменных источников. Выявляя в своих работах тесную взаимосвязь и взаимовлияние курдской литературы и фольклора, она постоянно интересовалась богатым и многообразным народным творчеством курдов. В своих исследованиях она использовала фольклорные версии "Мам и Зин", "Лейли и Меджлум" из сборников, изданных Аджие Джнди.

В 1978г., коллектив сотрудников группы курдоведения Ленинградского отделения института востоковедения, во главе с К.К.Курдоевым подготовил сборник "Народные варианты курдской поэмы "Мам и Зин", включавший 12

---

²² Шестой том Курдских народных сказок вышел посмертно, 2005г.

вариантов на различных говорах и диалектах курдского языка, из которых два были взяты из сборников Аджие Джнди.²³

В опубликованной в 2002г. книге "Курдская народная лирика" (Транслитерация текстов, перевод, предисловие, примечания и приложение К.К.Курдоева и Ж.С.Мусаэлян) почти половину отобранных текстов составляют наиболее поэтические образцы любовной лирики из сборников Аджие Джнди 1336 и 1957гг., ставших библиографической редкостью.

Два варианта из сборников Аджие Джнди приведены и в работе Ж.С.Мусаэлян "Замбильфрош: Курдская поэма и её фольклорные версии" (М., 1983).

Бесценная сокровищница курдского народного творчества была собрана Аджие Джнди, и работа ученого была оценена как научный подвиг. В 1964г. без зашиты диссертации ему была присуждена ученая степень доктора филологических наук, в 1966г. - звание профессора и почетное звание Заслуженного деятеля науки Армении.

Ученого, отличали высокая интеллигентность, культура и беспредельная преданность делу всей жизни - курдскому народному творчеству. Высокие его помыслы нашли свое отражение в романе "И пришла весна", который поражает своей искренностью и чистотой звучания авторского слова. Мы слышим голос писателя, вобравшего в себя мудрость курдских сказов и былин, сумевшего объять необъятное - думы и чаяния своего народа.

Современники высоко оценили деятельность Аджие Джнди. Очень красочно выразил свое мнение академик Б.М.Кедров, который отметил, что ученому принадлежало беспспорное первенство в Советском Союзе. Он стал первым курдским студентом, первым кандидатом наук среди курдов, первым доктором наук, писателем, переводчиком, литературоведом и крупным фольклористом - настоящим М.В.Ломоносовым курдского народа. Деятельность Аджие Джнди приравняли труду целого научного института.

---

²³ Эта работа вышла в Стокгольме в 1996 г.

Жизнь Аджие Джнди, какой она отразилась на фотографиях и в памяти родных и близких, поражает своей чистотой и целеустремленностью. В памяти коллег Аджие Джнди остался бесконечно талантливым, исключительно трудолюбивым, собранным, дисциплинированным, светлым человеком.

Мы рады и гордимся тем, что были его современниками.

Доктор исторических наук

Е.И.Васильева

Кандидат филологических наук

Ж.С.Мусаэлян

Курдоведы С.Петербургского филиала Института
Востоковедения РАН

11.02.2008

ДЕЛЕГАТ 1-ОГО ВСЕСОЮЗНОГО СЪЕЗДА ПИСАТЕЛЕЙ

В архиве доктора филологических наук, профессора, Заслуженного деятеля науки Армении, писателя, автора более 110 научных, фольклорных, художественных, учебных книг Аджие Джнди хранится справка о том, что он с 1930-го года по 1968 год являлся председателем секции курдских писателей Армении, а в 1933 году являлся членом оргкомитета Союза писателей Армении.

Аджие Джндина 1-ом съезде писателей Армении был избран членом правления союза писателей Армении 1934-1968гг. и делегатом 1-го исторического съезда писателей СССР.

“Большой честью явилось для меня то, что меня – наряду с такими выдающимися армянскими писателями как Чаренц, Бакунц, Ширванзаде, Маари, Демирчян и другие, избрали делегатом 1-го съезда писателей СССР”, - вспоминал А. Джинди.

В 1934 году с чувством гордости 26-и летний Аджи ехал в Москву, зная, что на этом съезде в числе произведений

писателей больших и малых народов советских республик будут представлены и произведения советских курдских писателей.

На съезд отец повез сборники произведений молодых курдских писателей, а также учебники курдского языка и литературы. Он готовился выступить на съезде. Хранятся тезисы его выступления:

1. Роль Сôюза писателей Армении в деле развития курдской литературы:
2. Переводческая литература:
3. Институт истории материальной культуры Армении и организованные им армяно-курдские научные экспедиции в районы Армении - для собирания народного творчества.

Но, к сожалению, это выступление не состоялось, поскольку регламент съезда был очень ограниченным.

«Максим Горкий в своем докладе,- вспоминал впоследствии А.Джинди,- остановился также на некоторых чрезвычайно интересовавших меня важных вопросах устного народного творчества... И я был горд, что я с любовью изучаю неисчерпаемую духовную сокровищницу своего народа и моя тема кандидатской диссертации о народном эпосе «Кар и Кулыке Слемане Сливи».²⁴

На 1-ом съезде писателей СССР председатель правления СП Армении Д.Симонян в своем выступлении отметил также, что в Советской Армении живет курдская община, которая имеет секцию курдских писателей при СП Армении, курдскую газету «Рйа таза», по радио идут 15 минутные передачи на курдском языке, открылся первый Закавказский курдский педагогический техникум, издаются художественные книги, учебники.

---

²⁴ Диссертация для защиты была готова в конце 1936 года, но не давали ему защитить ее: в 1936 году ему отказали в принятии в ряды коммунистической партии и постепенно начались политические гонения, которые закончились арестом в 1938 году. Аджие Джинди защитил свою диссертацию 1940г.

На 1-ом съезде писателей СССР у Аджие Джндибыло приятное знакомство с французским писателем Жаном Ришаром Блоком - автором романа "Курдский вечер".

Мама моя рассказывала (она 26 февраля 2007г. умерла. Ей было 93 года), что на съезде после приветственного слова секретаря ЦККР(б) А. Жданова, все стоя оплодировали ему и только отец стоял молча...

После этого заседания с отцом «беседовали» и узнали, что у него нет кисти левой руки, попросили извинения. Еще в детстве в результате несчастного случая отец серьезно повредил руку, которую пришлось ампутировать...

В 1974-ом году А.Джнди в Москве участвовал в торжествах, посвященных 40-летию этого исторического съезда.

Было приглашение участвовать и в торжествах, посвященных 50-летию 1-го Всесоюзного съезда писателей. Но он, по болезни, не смог выехать.

Фрида Джауари
персональная пенсионерка,
10.02. 2008

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ր Դ Ա Կ Ա Ն Ի Մ Ա Ս Տ ՈՒ Թ Յ Ա Մ Ք

Հաջիե Ջնդի - 100 և զարմանալի կենդանի ներկայությունը ջերմ ժպիտով, կիրթ ու մարդամոտ կեցվածքով, գիտական լայնահուն վաստակով, օջախի շեն մեծին ու մեծերին հատուկ ժողովրդական իմաստությամբ ու ժողովրդական ճանաչումով:

Սովորաբար գիտական աշխարհում ճանաչումը գալիս է դանդաղ, քայլ առ քայլ, ողջ կյանքի ընթացքում, սակայն Հաջիե Ջնդու պարագայում այդ ճանաչումը դեռևս երիտասարդ տարիքից է ուղեկցել իրեն և դա զարմանալիորեն ներդաշնակ, մեծերին վայել հանդարտությամբ, համեստությամբ փոխանցվել շրջապատին, մեր գիտական աշխարհին ու մարդկանց:

Քրդագիտության ռահվիրան՝ այսպես է բնութագրել նրան արևելագետ, պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից-անդամ Նիկոլայ Յովհաննիսյանը «Ջագրոս» Հայաստանի քրդական ազգային խորհրդի պաշտոնաթերթի 2008թ. թիվ 2 (8) մարտ, համարում և դրանով ամեն ինչ ասված է: Երկար տասնամյակներ աշխատելով Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայում կարևորել են հայ-քրդական բարեկամության նշանակությունը, որի ջատագովն էր ականավոր գիտնական, արևելագիտ-քրդագետ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Հայաստանի գիտության վաստակավոր գործիչ Հաջիե Ջնդի Ջաուարին:

Գիտնականի հարուստ հետաքրքրություններից ու վաստակից անբաժան է նաև գեղարվեստական գրականությունը: Ակադեմիկոս Արամ Ղանալանյանի խոսքի այս պատառիկը մեկ անգամ ևս պարտքս են համարում մեջ բերել այդ նույն թերթից, քանի որ շատ լավ են ճանաչում նրանց երկուսին էլ և վաստակով և նվիրումով՝ «Երբեք չփորձեց ուրիշի հաշվին ուղի հարթել իր համար: Ընդհակառակը, նա սեփական ուժերին ներածին չափ միշտ ձգտեց օգտակար լինել մարդկանց, նրանց հետ կիսեց ազնիվ տքնությամբ ձեռք բերած իր կենսափորձն ու իմացությունները»:

Դրանում ես համոզվեցի նրա վերաբերմունքով իմ գիտական և հասարակական, նաև լրագրողական դժվարին աշխատանքի հանդեպ:

Նրան տրված էր մարդկանց արժևորելու, գնահատելու, մտերմանալու արվեստը: Շատ պարտաճանաչ ներկա էր գտնվում մեր արևելագիտության ինստիտուտի գիտական նիստերին,

գիտական նստաշրջաններին, միջոցառումներին, միշտ գտնելով ջերմ ու բարի, ոգևորող, տրամադրություն բարձրացնող խոսք: Մեզ տասնամյակներ ու սերունդներ են բաժանում, նա իմ տարեկիցների համար ավագանի էր և ավելին, սակայն նա ընկեր էր և շատ կիրթ ու նուրբ մտավորական:

80-ական թվականներին իմ արվեստաբանական և լրագրողական աշխատանքից դուրս չմնացին նաև մեր երկու ժողովուրդների մշակութային առնչությունները հայ կերպարվեստի բնագավառում: «Ռյա Թագա» թերթի 1984-1988 թթ. տարբեր համարներում գետեղված են իմ հեղինակությամբ «Հայ նկարիչները քրդական թեմայով» հոդվածները, նկարների պատկերների համապատասխան վերատպություններով, ընդգրկում տվյալներով հայ նկարիչների և նրանց քրդական թեմայով աշխատանքների մասին: Հաջիե Ջնդին իր պարտքն էր համարում ինձ շնորհավորել յուրաքանչյուր նման հրատարակումից հետո, կարևորելով իմ աշխատանքը, որն իրոք ինձնից մեծ ջանքեր ու պրպտումներ էին պահանջում, քանի որ թեմատիկ մոտեցում էր և «Ռյա Թագա» թերթի էջերում այդ շարքը սկսելը և իրականացնելը իմ նախաձեռնությամբ և հեղինակությամբ է կայացել: Դա ոչ միայն ես եմ կարևորում, այլ առաջին հերթին թերթի այդ տարիների խմբագիրն ու խմբագրակազմը, որոնք ջերմորեն արձագանքեցին ընդառաջելով, ինձ ոգևորելով և իրականացնելով իմ հոդվածների տպագրությունը առանց որի իմ նախաձեռնությունը կմնար լոկ ծրագիր: Եվ ահա մեր ընտանիքի բարեկամուհի, հարևանուհի, վաստակաշատ նկարչուհի և վաստակավոր մանկավարժ Անժել Սարգսյանը Հայաստանի վաստակավոր նկարիչ էդվարդ Սարգսյանի քույրը, լսելով իմ գրույցները ռադիոյով իմ հոդվածների մասին, ոգևորված ինձ է բերում իր բուկլետներից էջեր, ուր պատկերված են ազգային տարազով գեղեցիկ քրդուհիներ, հետո ավելացնում է, որ ինքը գծանկար գրաֆիկական աշխատանքի մոտ էլ ունի՝ Հաջիե Ջնդուն ինքն է նկարել, երբ վերջինս դեռ երիտասարդ տարիքում էր: Հետո ավելացրեց. - Շատ լավ մարդ է, իսկական ժողովրդական գիտնական է, շատ հետաքրքիր գրուցում էր, պատմում էր, ես առաջարկեցի, որ նկարեմ, ահա, կարևոր եմ համարում մշել, որ Անժել Սարգսյանը մասնագիտություն ստացել էր Մոսկվայի հեղինակավոր բուհում, իսկ Երևանում նա Փանոս Թերլեմեզյանի գեղարվեստական ուսումնարանում երկար

տարիներ գծանկար է դասավանդել և մեր ավագ ու միջին սերնդի նկարիչների մեծամասնությունը նկարչուհու սաներն են: Իմ նվերը նրա ծննդյան 80-ամյակին՝ հողվածս է Հաջիե Ջնդիի նկարով Անժել Սարգսյանի և նրա քրդական թեմայով աշխատանքների մասին՝ հրատարակվեց «Ռյա թագա» թերթում, 1988թ. մարտին:²⁵

Այդ համարի լույսընծայումը նրանց կենդանության օրոք երկուստեք հարգանքի տուրք էր և նկարչուհի բարեկամուհուս, որը սիրով էր աշխատել և գիտնական մեր գործընկերոջը, իսկ այսօր նաև հիշատակի խոսք նրանց և հայ-քրդական մշակութային կապերի ևս մի կենդանի վկայություն:

**Կարինե Սամվելյան,
արևելագետ-հրապարակախոս
05.04.2008**

²⁵ Տես՝ Карине Самвелян, Эмэке шыкк'еше, Р'уа Т'эзэ, 8-е марте, 1988, Р'уе 4.

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

- ԼՀԳ - «Լրաբեր» հասարակական գիտությունների, Երևան
ՊԲՀ - Պատմա-բանասիրական հանդես, Երևան
ԵՊՀ - Երևանի պետական համալսարան
ՀՍՀ - Հայկական սովետական հանրագիտարան, Երևան
Տեղեկագիր - «Տեղեկագիր» հասարակական գիտություն-
ների, Երևան ԵՍՅ - Большая советская энциклопедия,
Москва

ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՆԵՐ

Հ.Զնդին Ավ.Իսահակյանի հետ 1954թ.

Հ.Զնդին Հովհ.Շիրազի և մանկատան
ընկեր Հ.Ղարիբյանի հետ 1971թ.

Հ.Զնդին Կ.Մելիք-Օհանջանյանի
և Ա.Ղանալանյանի հետ 1959թ.

Հ.Զնդին Ա.Ավդալի հետ 1956թ.

Հ.Զնդին Մ.Չասրաթյանի և Շ.Միոյանի հետ 1965թ.

Հ.Զնդին և Ղ.Քուրդկի հետ 1961թ.

Հաջիե ԶՆԻՆ Սեղա Ռուդենկոյի հետ, 1961թ.

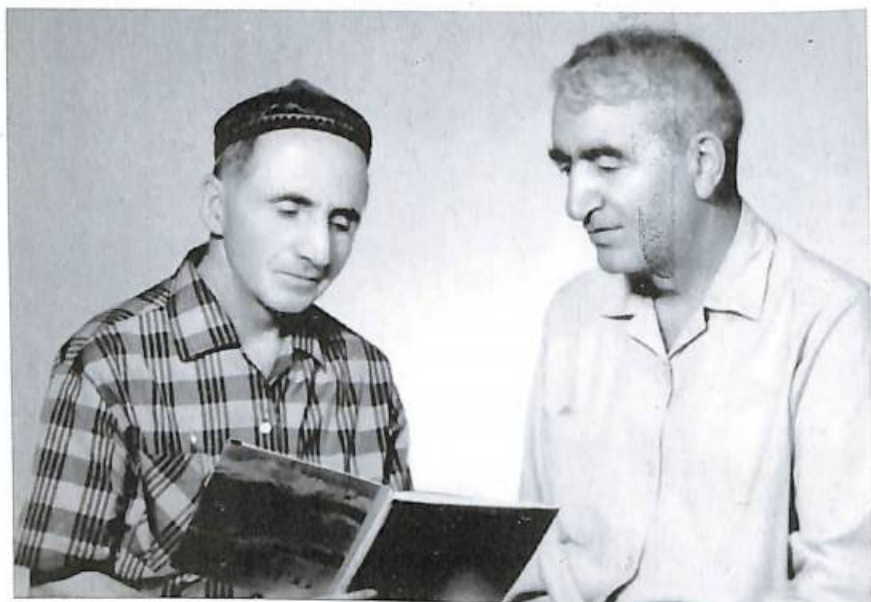
Նստած են ձախից՝ Բ.Զնդին, Ա.Շամիլովը, Ռաչիդ Քուրդը,
կանգնած են՝ Մ.Խամոյանը, Ջ.Զալիլը, Շ.Միոյանը, Խ.Զատուկը,
1966:

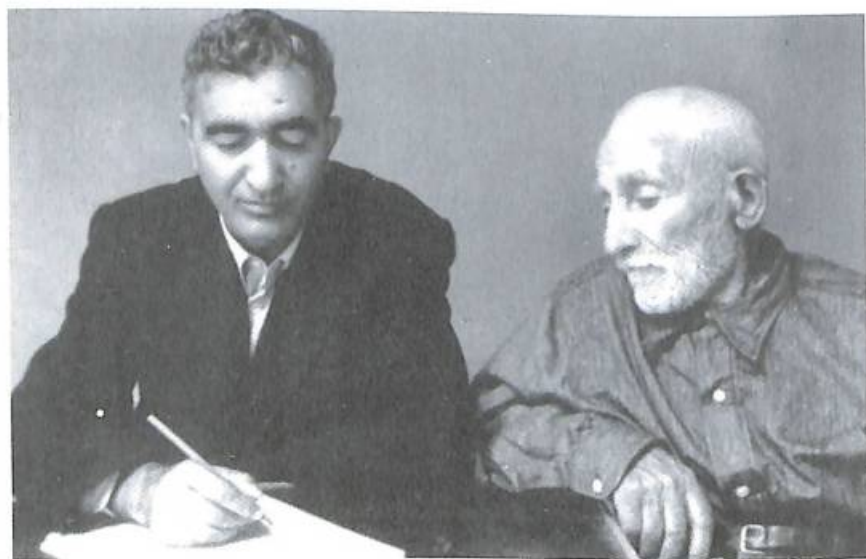
Հայաստանի Գրողների III համագումարում 1954թ. Աջից՝
Ավ.Իսահակյան, Գ.Զնդի, Զր.Քոչար

Գ.Զնդին Գ.Մկրտչյանի և Ս.Մանուկյանի հետ հետ 1976թ.

Հ.Զնդին և Ռաշտենցի հետ 1970թ.

Հ. Զնդին բանահյուսություն գրառելիս

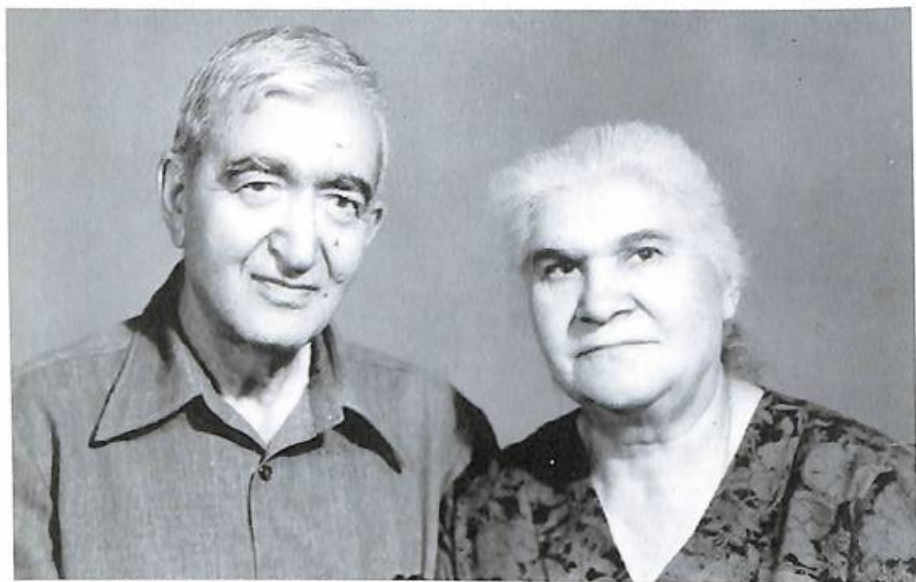

Հաջիե Ջնդին Կնյազ Միրզոկի հետ 1971թ.

Հ.Ջնդին Ֆերիկե Ուսըվի հետ 1953թ.

Յ.Զնդին կնոջ՝ Զեյնապա Իվոյի հետ , 1981:

.Զնդիի ընտանիքը.Առաջին շարքում ծախից աջ՝ դուստրը՝ Ֆրիդան, Յ.Զնդին, կինը՝ Զեյնապա Իվոն, դուստրը՝ Ֆրիջան: Երկրորդ շարքում՝ դուստրերը՝ Նազեն, Զինեն, Նուրեն՝ 1981:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հաջիե Ջնդի (Ներածական՝ Ն.Հովհաննիսյանի).....	5
2. Հաջիե Ջնդիի կյանքի և գործունեության հիմնական տարեթվերը.....	8
3. Աշխատությունների ժամանակագրական ցանկ.....	14
4. Հ.Ջնդիի կյանքին ու գործունեությանը վերաբերող գրականության ժամանակագրական ցանկ.....	28
5. Ընծայագրեր.....	39
6. Հորեյանական տարեթվեր	
ՈՒՂԵՐՉՆԵՐ.....	46
ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ	
Ա.Դանալանյան, Խոսք Հաջիե Ջնդիի մասին	66
Բ.Թամրազյան, Վաստակաշատ գործիչը	68
Ֆ.Ուսըվ, Հաջիե Ջնդի	70
Ա.Ջաքարյան, Գիտության նվիրյալը, ազնիվ քաղաքացին	72
Ս.Հախումյան, Ամենաուսուցիչ... Ամենամարդ	75
Գ.Հովնան, Հաջի Ջան	77
Հ.Մեգրեյիծե, Ս.Ջաֆարով, Ականավոր քրդագետը	78
Ս.Մրոս, ВЕЛИЧИЕ УЧЕНОГО И ГРАЖДАНИНА	81
Ս.Հարությունյան, Քուրդ բանագիտության մեծ երախտավորը	85
Վ.Աշո, Մեծավաստակ գիտնականը	94
Е.И.Васильева, Ж.С.Мусаэлян ПАМЯТИ ВЕЛИКОГО КУРДСКОГО УЧЕНОГО АДЖИЕ ДЖНДИ	103
Փ.Ճալարի, ДЕЛЕГАТ I-ОГО ВСЕСОЮЗНОГО СЪЕЗДА ПИСАТЕЛЕЙ	108
Կ.Սամվելյան, Ժողովրդական իմաստությամբ	111
7. Հապավումների ցանկ.....	114
8. Լուսանկարներ.....	115

ՀԱՋԻՆ ԶՆԴԻ

ՓԱՍՏԱԿԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐ ԵՎ ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ
ԿՑԱՆՔԻ Լ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Խմբագիր՝ Արմենուհի Ստեփանյան
Հրատարակչական խմբագիր՝ Ալիխանե Մամե

Հանձնված է տպագրության 23.05.2008թ.
Տպագրությունը՝ օֆսեթ: 7.2 տպ. մամուլ:

Տպագրված է «Օրենք և իրականություն» ՍՊԸ տպարանում: